

— આ પુસ્તક —

અમે અખંડ ભારતના તે તમામ હિન્દુ-મુસ્લિમ
બહાદુર સૈનિકો અને વિપ્લવ વીરોને —

સમર્પણ કરીએ છીએ

જેમણે ૧૮૫૭ ની સાક્ષમાં શહેન્શાહ બાબરની
સહતાનતના કુળ દ્વિપક અને દિલ્હીના છેલ્લા બાદશાહ
બહાદુરશાહ ઝફરને પોતાની વફાદારીના મુખ્ય
પ્રતીક બનાવી લીલા ઝંડા તળે સંગઠિત
થઈ ભારતને ગોરાઓની નાગચુડમાંથી
આઝાદ કરાવવા સારૂ આઝાદી
જંગમાં પોતાના કિમતી જીવો
નિસાર કર્યા હતા.

ઝિન્દાબાદ બહાદુરશાહ ઝફર !

ઝિન્દાબાદ વિપ્લવ-વીરો !!

પ્રકાશકનું નિવેદન

હિન્દીની નવનવ-અનન્યનો અન્ન માન્ગાદ મદાદુન્ માદ
 દિ જન્ની છના-તની સાથે આવી ગયા

આ, માદ માદજાના હતા ત્યાં અને હિન્દીની ગાદીએ એ
 ત્યાં પડી પણ નેમણે અનેક રિધ માનમિક આધારો સદન ઉપા
 હતા, અને અને- જનના પનિાગો વેચ્યા હતા ખુદા ખુદા કરના
 તખ્તનગીન થયા, પા કાઇ દિસ એનથી પમાર ન કયો જે કે
 નામે અને પડીએ માન્ગાદ હતા, પણ એમનુ સમગ્ર જીવન લાચારી
 અને મોહનાડની દગામા વ્યતીત થયુ હતુ જીવનના પગિાપોથી
 નહન મેઘના મા એમણે એક તરફ તો અવાહની બદની અપનારી
 નીધી હતી તો બીજી તરફ યાએગી અને પીરી-મુગીદી પરવે નહિન
 થત ગયા હતા

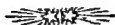
આ પુસ્તકમા ફક્ત માન્ગાદ બાદાદુન્માદ અંદુની ઝિન્ગી સાથે
 સ જાએના મુખ્ય મુખ્ય રાજકીય પ્રયોગ, ૧૮૫૭ ના વિપ્લવની
 રના અને એમની ગાદરી તથા ફ્લીન્-દોસ્તીનુ બાકુ વિનન્યુ જે
 દનામા આજુ છે જે બાદમાદ બહાદુરશાહ ઝન્ના જીવનના મધાન
 અગો ઉપર પ્રાગ કેકવામા આ થો હોત તો તો આ પુસ્તક થજ
 મોકુ બની ગયુ હોત

કેનાડ પ્રસંગોને જાણી જેડ દોડી દેવામા આ થા છે, અને
 મુખ્ય મુખ્ય વખતોએને જ અહીં બાવરી વેવામા જ આવી છે

મર્મીનમનો આ પહેલો પ્રયાગ છે એમા અનેક તુગિઓ પણ
 રી ના હો વાચો દુનુદર કે જે, એવી આગા રાખીએ છીએ

તા ૧૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૭

બહાદુરશાહ ઝંકર

પ્રકરણ ૧ હું

જન્મ અને શિક્ષણ

દિલ્હીના અન્તિમ મુગન મંત્રાન બહાદુરશાહનું જ્વન આદિથી સર્વ અન્ત મુખી કૃષ્ણ અને નિગમાનનક પગિસ્થિતિમા વ્યતિત થયુ હતુ

ત્યારે ઇસુના ઓગણીસમા સૈકાના પૂર્વાર્ધમા નામનેગી બાદ-શાહત બહાદુરશાહના નિર્માળ હાથેમા આવી, ત્યારે તેઓ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે અને મહા અશે એક કદી જેની પરિસ્થિતિમા મુકાઇ ગએના હતા બીજા શબ્દોમા કહેનામા આવે તો બહાદુરશાહની બાદ-શાહત ટેવગી લાન-કિલ્લાના પરિવમા સમાપ્તને રહી ગએલી હતી

નિઝામ અને હોદ્દર, પેરવા અને ગાયકનાડ, રજપૂતો અને મરાઠાઓ, એ બધાઓ ટેન્દ્રથી છુટા પડી ગયા હતા, અને એમણે

એક બી-તથી અવગ પડી જઈ પોતપોતાના નેાખા મનન નનપો
ઉભા કયાં દતા

દરેક દંડીયા કુપનીના દાવોમા સમસ્ત બનામ લખ્યાન ગયું
દતુ, અને ને અગ્રેનેના નેમ તમે આવી ગયું દતુ

નાનામ દિન્દમા બામ કશ્વન અને મદારીનુ માત્રાન્ય પથરાઈ
ગયું દતુ આપણામાના જ દુવાડ દેવદોવીઓ અને જાણુનેદઓ
અગ્રેનેના માનીતા થતા માટે નાગાદના ખિતાક અન્ય-અન્ય નાનો
નડી કાળા દતા, અને કુપની મરજના ઉચ્ચ નતાધીનોના મનો
સુંદી સુખ રીતે પળેચાના દતા

દનિદાનનો દરેક અખ્યામી ગણે છે કે રાત્રેનાહ અવગમેના
દત્તેકાવ બા મૂગન-આજ્ઞને કામ નાનુ પડ્યો દત્તે, અને નમપ
નેમ નેમ વ્યતીત થતો ગયો, નેમ નેમ મૂગન-અનનની પ્રતિષ્ઠિતિ
કથમી ગઈ દત્તી

અકમગાદ (બીજા) એ ગાદી સભાગી, અને નાન્યમા કાવા
દાવા ખુબ વધી ગયા અગ્રેને દેશી રાન્યેને સામ સામા સહારી
માડી તેમને કમતેર બનાવવાના દરેક શક્ય પ્રયનો કર્યા નદતા દતા,
અને એ પ્રયનોમા તેઓ શકતા પાનુ મેળવતા નદયા દતા આવી
રીતે નમણે કેક દિલ્લીની મીમા સુંદી પોતાના પત્રો સવાન્ય દતા

બહાદુરશાહનો જન્મ

બાદશાહ અકબરશાહ (ખીઝ) ના મહેલમાં ઈ સ ૧૭૭૫ માં બહાદુરશાહનો જન્મ થયો હતો એમના ભાગ્યમાં હિન્દુસ્તાનની મૂલ સત્તાનતની સમાપ્તિ લખાઈને આવી હતી આપણે જાણીએ છીએ કે ૧૮૫૭ ના નિષ્ફળ બગવા પડી દિલ્હીના રાજ સિંહાસન ઉપર ફોર્ પાણુ મુગલ સમ્રાટ બિરાજમાન થયો નથી, અને એમના કેદ પકડાઈ ફેગનિકાય થયા બાદ હિન્દની ધરતીમાં મુગલ-સત્તાનતનો સુર્ય સદા માટે અસ્ત થઈ ગયો

બહાદુરશાહનું ઇતિહાસિક નામ મિરજા અશુ ઝંકર રાખવામાં આવ્યું શાહી ખજાનામાંથી એમના માટે વઝીરની મોઢી રકમ પાણુ મુકર્રન કમાવામાં આવી

તપમુરના ખાનદાનનો રિવાજ હતો કે ખાનદાનમાં જન્મનાર દરેક બાળકનું નામ શાહી-દરબારમાં નોંધવામાં આવતું હતું, અને શાહી નજીમીઓ કુંડલીઓ વગેરે તૈયાર કરી બાળકના ભાગ્યમાં શુ લખા એવું છે, તેની ભવિષ્યવાણીઓ ભાખતા હતા પરંતુ બહાદુરશાહ માટે શાહી-નજીમીઓએ કેવું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું, તેને લગતી કશી માહિતી પ્રાપ્ત થતી નથી

અન્ય શાહબદાઓની માફક જ મિરજા અશુ ઝંકર બહાદુરશાહનું પાવન-પોષણ ચયુ હતું, અને તેમના શિક્ષણ માટે ઉત્તમ શ્રેણીના શિક્ષકો નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા

એમને કુર્આન શીખવતા અને દીનનું મિશન આપના માટે દાક્ષિણ કરી મુદઅમ્ નામના એક મોટા વિદ્વાનની નિમણૂંક કરવામાં આવી અને તે જમાનાની પ્રથા અનુસાર એમને કારસી અને અન્બી જમાન પશુ ઉચ્ચ પ્રકારનું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું.

એઓ ઘોડેસ્વારી, તરવાર બાજી, તીર-કમાન વગેરે કવાઓમાં પણ નિપુણ હતા. છેક જુધાવસ્થા પર્વત મહાકુરશાહ આ કવાઓમાં પ્રવીણ અને નિપુણતા રહ્યા. આપ આપના ધૂરસદના વખતમાં નાની મહેલમાં બાગડોને પણ આ રિધા-કવાઓનું નિજનું આપના હતા.

મર્ધને વીંધી નાંખ્યો :

એક વાર કોઈએ આરીને મહાકુરશાહને ખમર આપી કે તુમ સાહેબની પામે એક ભયકર એગી સર્પ લેકોને હેરાન કરી ગયા છે અને લેકો એ રસ્તે જતા આવતા રહે છે. મહાકુરશાહ તુમ જ નિયત સ્થળે પહોંચી ગયા અને તેના ભયકર સર્પને શીધી કાઢી નિશાન તાણી એવા નેરથી તીર માયરે કે તે ત્યા જ દગનો થઈ ગયો, અને લેકોને તેના નામમાંથી મુક્તિ અપાવી.

આપ ઘેડે સસારીમાં એટલા બધા પ્રવિણ હતા કે ને જમાનાના લેકો "અઢી સવાર" ની લેકોડિન મુજબ ઘેડે સસારીમાં મહાકુરશાહનું નામજ પોનાની જીભે વાવત હતા, અને એમને જ આરીને પ્રવિણ ઘોડેસ્વાર તરીકે ખીરદાતા હતા.

બાહ્યદુરશાહ ઝંદર

બાહ્યદુરશાહ જન્મ્યો તરેશાસ્ત્રી અને હિંદ માનસજ્ઞાસ્ત્રી પણ હતા. દોઢ પંજી માણસને જોતા વેંત આપ કહી દેતા હતા કે તેનામાં ક્યા ક્યા ગુણો-અવગુણો છે ? અધ્યાત્મમાં પણ નિપુણ હતા. યોદ્ધાઓને જોતાંજ તેની પગ્મ કમી લેતા હતા. અને યોદ્ધાઓની ખોટખાંપણો જાણી ગડતા હતા. નિકાર કરવાની કવામા પણ બાહ્યદુરશાહ દક્ષ હતા, એમનું નાદિનું નિશાન કમી ખાસી જતું નહીં હજીયે પગેરેને પહેલા નિગાનમા જ નીચે નોટી પાડતા હતા એવી જ રીતે પક્ષીઓના નિકારમા પણ દક્ષ હતા એમને કહ્યુંજ આજીને. પણ ભાગે જોખ હતો અને શાઈરી નો એમને જાણે વાગસામા જ એટ મંગેલી હતી

ગાહી-ખાનદાનમા તે વખતે જે રીત રમ્મો પ્રચલિત હતી, તેનું એમને નિક્ષણ આપવામા આવ્યું હતું એઓ મુગલ-સંસ્કારોના હિન્નતમ નમુના હતા

બાહ્યદુરશાહ છુટ્ટોને માન આપતા, નાનાઓ પર માયા મમતા દાખવતા અને ફેરનો જોડે મુદ્દજ્યત રાખતા હતા. એની સાથે જ એમનામા ખુદાનો ખેલ અને દીનદારીની પણ એટલી જ ઉન્નત માત્રા હતા

અવપણથી જ શાઈરીનો શોખ હતો, અને આપ કાન્ય ગ્યતા હતા, પ્રથમ આપ શાહ નસીરના અને તેમના બાદ તેજ પંથાહીમ “ઝવક” ના શાગિદ્ અન્યા હતા “ઝવક” ના સિપ્પી ” અન્યા પછી એમની શાઈરી નીખતી અને પાગરતી ગઈ હતી

ચિસ્તીયા ખાનદાનમાં લીધેલી એઆત :

શાહઝાદા મિરજા અશુ ઝંકર અર્થાત બહાદુરશાહ પાકા મુસ્લિમ અને દીનનાર (ધર્મિષ્ઠ) હતા નમાઝ સનાતના પાલદ હતા રમઝાનના મેહા (અપવાસ) પણ રાખતા હતા રમઝાનના આગમન સાથે જ જ્ઞાન-દિક્ષાની દુનિયા બદલાઈ જતી હતી, અને તેના મહેવોમા મઝહમની આશુ પથરાઈ જતી હતી

બહાદુરશાહ સાદાતો મગાયજો અને દીનના આનિમોની ધણી ઇક્તિજત કરતા હતા અને તેમને માનની નજરે જોતા હતા એએા ફથ વર્ષની ઉમરના હતા, તે વખતે એમને હજરત મરનાના શાહ ફખરુદ્દીન ચિસ્તી (રહમ) ની ખિદમતમા મુઝનામા આવ્યા હતા મરનાના શાહ ફખરુદ્દીન (રહમ) ના ઇન્તેકાથ બાદ એમણે તેમના સાહબઝાદા હ. મવવાના શાહ કુતુબુદ્દીન ચિસ્તી (રહમ) ની જેઆત સ્વિકારી હતી, અને તેમના સપર્કમા-મેવામા રહી એમણે ઇસ્મે તસન્નુફનું ઉકુ રાન મેગવ્યુ હતુ હ. મરનાના શાહ કુતુબુદ્દીન ચિસ્તી (રહમ) એ એકે કામિન ઉસ્તાદની જેમ બહાદુરશાહને તસન્નુફના દરેડ મર્મથી પૂરા માહીતગાર બનાવી દીધા હતા એમણે પોતાના કાન્યોમા પોતાના પીરો-મુશ્દ પ્રયેની પોતાની અખીદતમદી ધગી જગાએ વ્યક્ત કરી છે વાયફોને આ અકીદતમદીનો ખ્યાલ આવી વકે તેના આશયે બહાદુરશાહનુ આવું એક કાન્થ અટી ઉતારી લેવાની અમે અમારી લાનમા મેહી ચકના નથી —

સુરીદે કૃષ્ણદીન હું ખાકે પાએ-ફખરદીન હું મં'ય,
 અગર એ શાહ હું મગર. ઉનકા ગુલામે-કમતરી' હું મં'ય !
 ઉનહી'કે ફયઝસે હય નામ રયશન મેરા આલમ મે',
 વગરના યુ' તો બિજકુલ ફસિયાહ મિસ્લે-નગી' હું મં'ય !
 રહું મે' રિન્દ મયકશ પુર રહું ઉનકી મુલખખત મે'.
 નહી' ખ્યાલિશ મુજહે સુફીયે-ખિલ્લતનશી' હું મં'ય !
 મુજહે તો ખાનકાહ વ મયકદહ દેનોં બરાબર હં'ય,
 વલેકિન યે તમજા હય કે ઉનકા હું કહી' હું મં'ય !
 યેહી ઉકદા કુશા મેરે, યેહી હં'ય રેહનુમા મેરે,
 મમજહતા હું ઉનકો અપના હામીયે દુન્યા વ દી' હું મં'ય !
 બહાદુરશાહ મેરા નામ હય મશહુર આલમ મે',
 વલેકિન યાય "ઝંકર" ઉનકા ગદાએ-રેહનશી' હું મં'ય !

પ્રકરણ : ૨. જી

યુવરાજ પદની તકરાર

૧૮૦૬ માં બાદશાહ શાહઆવમ જન્મનશીન થયો. એ વખતે દિલ્હીમાં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની તરફથી એમિડન્ટ નીમણો હતો.

એના બાદ અકબરશાહ (ખીજ) દિલ્હીની માદીએ આવ્યા. અંગ્રેજોએ તેમનું વર્ણન બાધી આપ્યું. કંપની સરકાર નકકી એમને નજરગણા તરીકે મોના-મહારો પેસ કરવામા આવી તદુપરાંત એમને કેટલીક કિંમતી બેટ-મોગાનોથી પણ નવાજવામા આવ્યા.

તાજનશીની પ્રસંગે મોગે જન્મ મનાવવામા આવ્યો. શાહી ખતનામાથી પુરકળ દબ્ય ખર્ચવામા આવ્યું એમને કંપની સરકાર તરફથી નકકી કરી આપવામા આવેલી મર્યાદામા મત્તા ચનાવવાનો અધિકાર મળ્યો.

પણ થોડાક વર્ષો બાદ અકબરશાહ પંડી દિલ્હીનો માદી વાદ્ય કોણ થયો ? એ પ્રશ્ન હોયો થયો આ પ્રશ્નને શાહ કુટુંબમા ઝમડાના ખીજ વાગ્યા માગય દિલ્હીમા યુવરાજનો પ્રશ્ન ચર્ચાવા પામ્યો, અંગ્રેજો મિરઝા અશુ ઝકર બહાદુરશાહના પદકાગ દના તેમજ મિરઝા અશુ ઝકર બહાદુરશાહના યુવરાજ તરીકેના દવાને મંજૂર ગણ્યો હતો.

અ. મન્નાદ (ખી-૧) ની એક બેગમ હતી તેનું નામ મુમતાઝ મ ન હતું માન્નાદની મધી બેગમોમા આ બેગમ માન્નાદને મૈયી નાગ પ્રિય હતી આ બેગમ મધી બેગમોમા હોગિયા અને ચાનક પાન હતા નાથોમાથ ખમ્પરી પળુ હતી

બેગમની ખટપટ.

મુમતાઝ મહેનને ડેટના પુત્રો હતા નેમાના રડા પુત્રનું નામ મિન્ગા સનીમ હતું પોતાના આ પુત્રને કપની સગર યુવગળ ના ગાદી-વારસ તરીકે સ્વીકારે એમ તે દેખતી હતી અને તે માન તેણે ભગીન્ય યતો કરના માળ્યા હતા મિન્ગા સનીમને મિરઝા જહાંગીરના નામે પણ ઓગળવામા આવતો હતો બેગમે બાદશાહ ઉપર પોતાનો જાદુ પાથર્યો અને તેને કફકે એરી રીતે સમજાવે છે અણુ ઝંદર મહાદુરગાદ કળા મિરઝા સનીમ ઉર્ફે મિરઝા જહાંગીર ગાદી-વારસ તરીકે વધારે યોગ્ય છે મુમતાઝ મહેનના જાદુના કારણે માન્નાદે પ્રગટ રીતે મિરઝા સનીમ ઉર્ફે મિરઝા જહાંગીરને પક્ષ વીધો અણુ ઝંદર બહાદુરગાલનું યુવરાજ તરીકેનું સ્થાન ડાગના વાગુ અને માફશાન બતનાના લેમના સ્વપ્ના એવે જવા વાળ્યા બેગમ મુમતાઝ મહેનની ખટપટ અન્તે રંગ નારીને રહી અને બાદશાહ અકબરગાદ (ખી-૧) એ પોતાની હયાતી બાદ મિરઝા સનીમ ઉર્ફે મિરઝા જહાંગીરને દિંગીની ગાદીપર મેસાડનાનો નિર્ણય કર્યો

કુપની સરકારની ના મરજી :

૨૨-ડીયા કુપનીના સત્તાધીશોને બાદગાલ અકબરગાલ

(મીન) નો આ નિર્બંધ નબો ની નેમએ મા-શાદને ખુદા અને
પર હાજીમા જાનારી દીવ ૬ મા-શાદ અન્નાય કી નવા ૭
નાદીના નવા દરજા મિત્રા અશુ ઝફર બહાદુરશાહ ૭

આ વખત મિ, મીન નીના નિઃશ દના આ ગોન
અધિનગી કમુ સમગી અને અન્ન દના શાદી-ખાનદાનને પ્રવલિન
પ્રથાએ અનુનાર માનની કીએ નેના દના શાદી-માગમા ન્યા
ન્યાએ દાજર થતા, ત્યાગ ત્યાગે તેઓ મામાન્ય પંખિના એક દિ-દી
અમીની ન હદ મા પ્રાદની સમગ ઉપસ્થિત થ ને અ મધૂર્ક તરનીમ
નિશ અને મુજબ નાની લાવતા દના, અને આ-શાદના વંનના
નાનામા નાના માગર નર પન આ- અને અમિતભાવ દર્શાવતા
દના મિત્રા અશુ ઝફર બહાદુરશાહ ૫૭ વે મિ મીન માયા-નુદાવન
ધમવતા દના અને બહાદુરશાદન થતા માનની કીએ નેના દના
પુત્ર ન તરિમિના મદા-શાદના દારાના તઓ નજરુન નમર્ક દના,
અને મદા-શાદને ગી-રાગમ નવરા માગે તેઓ ઉપાડે ડાગે
પ્રવલો કના દના

નાની રગરગે સનની ખાખા વની વધી ન દની પન
મિત્રા અશુ ઝફર બહાદુરશાદ પોતન નાજન મર્-નાનિયી મા
જતા દના મા મા નવરાનો માગ પન પુત્ર વધી નરો દના અન
તેઓ આ કાદમા દરે નિષદઅના નેગરી નુખા દના નાગ મગ
રિ નામિયનો (મગા-૭૬) થતા દના, જેના મદ-શાદ દ નાના

દા.યો રજુ કરી પ્રગસાની ખડ્ડીઓ મેળવના હતા ઉસ્તાદ “જય-
જેવા નામી-ગિગમી કવિની ગાગિદીના કાગળો એમના ગ્યેના ડા.યો
સાચા હીગની જેમ ઓપી નીકળતા હતા

અહલાહની ઇબ્લાત :

આમ છતાં, એમનો ધોળો ખગો સમય અનાદની મિદન
(ભકિત) અને યાદમા ગુજરતો હતો રાત્રી દરમ્યાન પણ બહાદુરના
પોતાના સંપત્તિ ખડમા અનાદની ભકિતમા નવીન અને ના દ્રષ્ટિગોચર થતા
હતા મિરજા અશુ “ ઝંકર ” બહાદુરશાહ સાથેજ એક ખુન પરસ્ત
અને દીનદાર ગાહગાહા, (અને માદગાહ) હતા

ત્યારથી ચિરતીયા ખાનના અર્થાત સમ્રાટ જોડ બહાદુરશાહનો
સબ્ધ બધાયો, ત્યારથી તેઓ તસ-તુફના રગમા ગાઇ ગયા હતા
તસ-તુફે તેમના જીવન પર પ્રેમ અને ઉડી અમર કરી હતી એમને
હ મનનાના શાહ કમરદીન ચિરતી (રહમ) ના બાદ હ મનનાના
ગાહ કમરદીન ચિરતી સાથેજ જેવા કામિન મુર્ગદનો સહવાસ પ્રાપ્ત
થયો આ સહવાસ અને સાન્નિધ્યે એમને ઇન્એ-તસ તુફના મર્મોથી
માનામાલ કરી દીધા આ કારણે બહાદુરશાહને સ્વભાવિત રીતેજ
રાજગાદી તરફ ઓઠો મોહ રહ્યો, પરંતુ તે વડિલો-પાજિત અને
ખાનદાની વારસો હતો તેથી તે સ્વિકારી લેવાનું તેમણે -શુન
કર્તુ હતું

ગાદીના વારમાનો એમને જરાન ખ્યાલ નહોતો અને એ ખાનત
પરજે એમણે ઝાંઝુ લક્ષ પણ આપ્યું નોતું અહાહતઆનાની ઝાત

૦૫૦ એમને અવગ ંધા હતી અને પોને સારી રીતે મમળા
હતા કે અનાદનઆવાના દુઃમ અને દુઃખ વચ્ચે કંઈ પણ થતું
નથી, અને થવાનું નથી

બીજી તરફ કંઈક જૂની જ બુધિસા તૈયાર થતી હતી, આપણે
ચાચી ગયા હોએ કે અદ્યત્તવાદ (બીજો) પોતાના મિત્રા મચીમ
કેઈ મિત્રા જાદાગીરે નામના ગાદગદાને પાટરી કુવન બનાવવા
ચાલતો હતો. મેગમ મુનતાઝ એક પણ પોતાના આ કુવને ગાતી
વાચન બનાવવા માટે આકાશ-પાલક એક કુતી રહી હતી, પત્તુ
મિત્રા મચીમ કેઈ મિત્રા જાદાગીરે બહુતેન મનમનો હતો. તે
ઉધ્ધવ હતો એક જ નહીં પણ તે અગ્રેને તરફ ઉતારે ડોમે
નિગ્રહાન પણ દર્શાવતો હતો. અગ્રેનેએ એક બદાનુ મળતા આ
ગાદગદાને અદ્યત્તવાદ મોકલી આપ્યો અને ત્યાંના નિગ્રાયા નજરે
ગાપ્યો. આદ્યત્તવાદી દુઃમાની ગાદિ આગાઉકે ધરણો અને ખટપટોના
કાન્હે ધન્ત્રી વગેરે અદ્યત્તવાદ અને તેની એમને મિત્રા મચીમ
કેઈ મિત્રા જાદાગીરેને ડાકારવા નાકે વનુ કાફા માર્યા પગ તેમના
આ પ્રયાસો એકે ગયા એના પત્તી આદ્યત્તવાદે મિત્રા નીચી નામના
પોતાના એક બીજા ગાદગદાને ગાદી-ગાન્સ બનાવવાનો પત્તુ ર્યો
પત્તુ અગ્રેનેએ એનો પત્તુ વિગેધ ર્યો

કપમી નર્મીઝે કદર જમ વોદ કરે અપના કામ,
કામ મિત્રો દુષે અન કામે પૂટીં આપને આપ ।

મિત્રા સતીમ હૈં મિત્રા જલ્દાગીરની માતા બેગમ મુમતાઝ
માથેને પોતાના ટિકાને અંગેનેએ અલ્લામાદના કિનામા નજર
ન નખાતા ઢાંગેલે ધણું દુખ થયુ માદશાદ અદમગાદ (ખીને)
પણ કાલ અનુભવના વાગ્યો

હુદકાંગે

અદમગાદ (ખીન) એ અંગેનેની ધનુ કાઢુદી દરી બેગમ
મુમતાઝ મેન પણ વાગવગના ચક્રો ગનિમાન ક્યાં અનેક જણોને
વચ્ચે નાખ્યા અંગેનેને ધણા સમજાયા છે. મિત્રા સતીમ હૈં
મિત્રા જલ્દાગીને દુન કડી દિલ્લી વાવરામા આગ્યો એ નજરે
માથી મક્ત થઇ પાવનગમ્મા પાછો આગ્યો, તેની ખુશીમા બેગમ
મુમતાઝ મહેલ દિલ્લીના નિખ્યાત અરવિયા હજરત ખામ કુલ્લુદીન
મખ્ધાર કાકી (નદમ) ના મજાન મુમારક ઉપર દુલો ચડાયા,
દાનિહા પડયા, ન્યાઝ કરી અને મજાની ટારે-મોટે રોના કુદીંગે,
મુહતાએ અને ગર્ગમોને છુટે હાથે બેગમ દરી ગાની-ખાનદાનના
સાથે જ્યારે જ્યારે પણ મેઈ મુસિમમા મુકાર્થ જતા હતા, ત્યાર
ન્યાઝે તેઓ આ રીતે જ હજરત ખામ કુલ્લુદીન મખ્ધાર કાકી
(નદમ) ગમેરે અરવિયાઓના મજાન મુમારક ઉપર હાજર થતા
હતા અને ન્યાઝ માનતા હતા અને મુસિમો દૂર થતા નજરે-ન્યાઝ
ચડારી ગર્ગમો વગેરેમા મોગી નદમ બેગમ તર્કિ નકીમ કરતા હતા

પ્રકરણ ૩ બુ

તાજ પોશી

મિરજા સરીમ ઉં મિરજા જહાગીની મુક્તિ પત્રી પદ્ય બાળ્યાહ અને તેની મેઝમે દિલ્હીની ગાદી તોજ મળ્યા એની આ ૥એ સહિત પોતાના પ્રધામો જરી રાખ્યા હતા પણ તેનો નાનો ભાઈ મિરજા નીની પલ્લુ ગાદી ૥ ઉમે ચાગ અને મિરજા સરીમ ઉં મિરજા જહાગીરનો પ્રતિસ્પર્ધી હતો.

મિ. સીટન મિરજા અલુ ઝરે બહાદુરસાદના પત્નિ હતા અને તેઓ જાહેર રીતે બહાદુરસાહ જ ગાદીના વારસ અને સુવરાજ દેરાની વાત બારપૂર્વક ઉચ્ચારતા હતા.

મિ. મીટન ઉપર ગોળીબાર

એક દિવસે શાહી-સરનારમાં મોઝી પ્રશ્ન પર વે રિસે-રીમતન્યાના કારણે મિરજા સરીમ ઉં મિરજા જહાગીર અને દિલ્હીના રેસીડન્ટ મિ. સીટન નવ્ય સામ્રાજી બોનાયાની ચક્ર બોનાયાનીમાથી વાત

પ્રતી આગળ વધી ગઈ, અને મિરજા સહીમ ઉર્ફે મિરજા જહાંગીરે પોતાના મગજ પરનો કાણુ ગુમાવી દઈ મિ મીટન ઉપર પોતાની પિન્નોન તાકી ગોળીયાર કર્યો સજાએ મિ મીટન બચી ગયા, પણ આ વટનાયી તેમને ઘણું લાગી આવ્યું અને તેમનો ક્રોધ બહુમતી હતો. મી મીટને કુપનીના મતારાગાઓ સમક્ષ આ કેસ રજુ કર્યો પન્થિયામે મીરજા સહીમ ઉર્ફે મીરજા જહાંગીર ઉપર ફરી તવાઈ ઉતરી નેને ફરીથી અનાહવાદ ધોવી મુન્દરામા આ ગેા અને ત્યા જ તે નજરેહીની હાનતમા મરણ પામ્યો. આ નાહગાદાની લાગને મીક્રહી આણુનામા આવી, અને હ જવાળ નિગમુન અનનીયા મેહલુમે ઈનાહી (રહમ) ની ફરગાહના કમ્પાઉન્ડમા મુદમ્મદશાહ રગીનાની ના પાસે તે દેહન કરી દેવાઈ

આ શાહગાદો પરણેનો હતો એને એક દિકરો અને એક દિદરી હતી દિદરાનુ નામ અણુનક હતુ, અને તે કોઈક રોગના જ મારણે મરણ પામ્યો હતો પણ તે પોતાની પાછળ એક નિકરો છોડ્યો ગયો હતો, જે બાદશાહ મહાદુરશાહના સમયમા ચર્ચેના ૧૮૫૭ ના મતરામા માર્યો ગયો હતો.

બહાદુરશાહની તખ્તનશીની

આ તરફ મિરજા અણુ ઝંદર બહાદુરશાહ આ બધી ખુખરો ખામેલીપૂર્વક નીહાળી રહયા હતા એમને અણાહ તઆનાની પાક માત ઉપર સપૂર્ણ ભરસો હતો. માથોસાથ મહાદુરશાહ આ હકીકત પણ

મમજતા દત્તા કે આ મંત્રનન અને સન્તા જુનું નિર્મલ છે અને એનું મહત્ત્વ એક પુત્રના કૃતાં વડુ નથી હુકુમત પરવે એમન જાઓ મોદ એવો નંદોતો પશુ સિમ્બિયા અને દસ્તુર અનુમાન સિદામન પર એમવાનો દવે એમનો વાગ અને અવિકાર હતો

તા ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૮ ના દિને મિઝા અશુ ઝંદરે બહાદુરશાહને દિલ્હીની ગાદી પર બેનાડવામાં આવ્યા ખુબ જ શાન અને ગવકન સાંહત તાજપોશીની રસ્મ અદા કરવામાં આવી. પાટનગરની પ્રજા આનંદમાં રાચી ઉઠી. મોટો જગત મનાવવામાં આવ્યો. મિઝા અશુ ઝંદરે “ મિઝાજુદીન બહાદુરશાહ ” નો સક્રમ ધારણ કર્યો અશુ ઝંદરે તાગીખી નામ છે. અબજદની પધ્ધતિ મુજબ ગણતરી કરવામાં આવે તો અશુ ઝંદરના અગરોતો સગવાળો થાય છે, અને એજ તેમના જન્મની સાથ છે એટલે કે દિલ્હી સન ૧૮૨૬ અર્થાત દહેવી સન ૧૭૭૫

તખ્તનશીની પ્રમગે શાહી-મહેવને ખુબ મનાવવામાં આવ્યો હતો. સાય-કિશાની રોનક વધી ચર્ચ હતી લોકો હર્ષમાં ગાગાનુ બન્યા હતા શહેરમાં ઉત્સવ ઉજવાઈ ગયો હતો શાહી-કુટુંબના સભ્યોની ખુશીનો પાન ન્દોતો, જ્યાં બહાદુરશાહના મુખ ઉપર ખુશ દાગી કે આનંદના કશાય ચિન્હો દ્રષ્ટિગોચર થતા ન્દોતા પોતે એક નામમાં ફમાઈ ગયાનુ મેહતુમ કર્યા હતા બહાદુરશાહના અંગે પર મિમનતા બધે નિવડા અને ફુખતા ભાવો નગરની ન્દયા હતા

એમણે એમના ધણા મનામા પોતાના પિતા આ ઉમરને
હાન્યો.

બહાદુરશાહ ગાદી-મંત્રમાથી જેના મહા આત્મા કે તુલ
તોપો ધાધારી ઉપી સૌને સનામી આપી અને બાદગાહ મનામન
ખિન્દામાના નઅરાઓથી વાનાવળમાં ગરમી પેદા થઈ ગઈ હતમે
મસ્તિ-દના પેશ ક્રિમિમ મીઠ એદમઅની માળેમે પ્રજાપિંદા અનુમા
તાળપોશીની રૂમ આ કરી એસિન્ન મિ ગીટને બાદગાહની
મેનામા નજરાણુ ધયુ અને પની મગર તરફથી અભિનદનો
આપ્યા

બહાદુરશાહ ઝંદરે તરફથી ઉસ્તાદ “અવદ” ને મામિદ ના
૪-૦-૦ નો વર્ગિક મળતો હતો તે એમણે ગાદી હ થના વધારીને
માસિદ શ ૩૦-૦-૦ નો કરી દીધો વળી બહાદુરશાહે હ મનનાના
ગાહ ફખરદીન (રહમ) ના પુત્ર હ મનનાના શાહ ફેલુદીન (રહમ)
નો ખિન્દેકા વધ્યએનો લોનાથી તેમની ગાદીપર મિરાજેના હ મનનાના
ગાહ નસીરદીન સાહેબને પોતાના પીરો-મુર્ગદ તરીકે જાહેર કર્યા

બહાદુરશાહ ઝંદરે પોતાના પીરો-મુર્ગદની ગાનમા જે કાવ્ય
રચ્યુ હતુ, તે અડી પેશ કરનામા આવે છે વાચકા જોઈ શકશે કે
એ કેટલી અખીલ પૂર્વ રચાયેનુ છે —

નિઝામે ખાનઝો ફ્રો જહાં તુમહી તો હો,
 ક્યામે-સિલ્સલઝે-ખાનદાં તુમહી તો હો,
 ન કયું તુમસે હો ઝાહિર સીફતે-ફખુદીન,
 ખુદા રખે તુમહે ઉનકા નિશાં તુમહી તો હો,
 નિસાર તુમયે હંય પરવાને સે હઝારેં દિલ.
 કે શમ્મે-મેહુદીસ સાહેબે-દિલાં તુમહી તો હો !
 તુમહારી કુવ્વતે-ખાતિનસે તકવિયત હય મુજહે.
 કે મેરી બાધસે તાબો-તવાં તુમહી તો હો !
 બગાર આપ કે ન કયોં હો જનો-દીલ બેચયન.
 કે રાહતે દીલ વ આરામો બાં તુમહી તો હો !
 “ઝંકર” કે ચાહીએ તુસરત તુમહીસે નસીફદીન,
 કે ઉસકે ચારે મદદગાર હાં તુમહી તો હો !

પ્રકરણ ૪ થું

ખટપટ અને કાવા-દાવા

બહાદુરશાહે ગાદીનશીન થયા પછી અંગ્રેજોએ તે વચનો આપેલા હતા, તે એક પછી એક યાદ અપાવવા ગઈ ક્યો. એ વખતે દિલ્હીનો રેસિડન્ટ સર આર્થર્સ મેટકાફ હતો તથા મુગલાં વંશજ દિલ્હીની ગાદીપર મિગજતા રહે, તેનો મેટકાફ સખ વિરોધી હતો. આ કાગ્યુલર બાદગાહ અને રેસિડન્ટ વચ્ચે સાધાગ્યુ સાધાગ્યુ ગણાતી વાતો પર મતભેદો ઊભા થયા હાથ્યા બાદશાહ બહાદુરશાહ પોતાના હક-દાવા રેસિડન્ટ સમક્ષ ચીવટામ્પૂર્વક મુક્તા ગયા અને તેના સ્વીકારની માંગણીઓ કરવા હાથ્યા એથી મેટકાફને કોપે બગવાના બહાના મળતા ગયા.

બહાદુરશાહ ગાદીપર આઝ્યા તે પહેલાં જ લાય-કિલાનું વાતા-વરણ કતુખિત બની ગયેલું હતું. નાના નાના નોકરો વફાદારી છોડી ગદારી કરવા હાથ્યા હતા ચાકી-મહેવની બાતમીઓ અંગ્રેજો મુધી પહોંચાડતા રહેતા હતા.

ઉસ્તાદ “ઝવક” ની કદર

મહાદગ્ગાહ ઝંદેરે તખ્તનશીન થયા બાદ કેટલીક નિમણૂકો મળી
કરી, અને તેમની જગ્યાએ પોતાના વિશ્વાસુ માણસોને નીમ્યા. સર્મ-
ચારીઓના પગારો પણ વરાવવામાં આવ્યા. પોતાના ઉસ્તાદ કવિ
“ઝવક” ને માસિક રૂ. ૧૦૦ નો પગાર ફગાવ્યો. “ઝવક”
ના પુત્રને પણ કેટલીક મેવાઓ અપૂર્વ કરવામાં આવી

બાદશાહ બીજા લાષક માણસોની પણ કદર કરી તેમને ઈનકા
ઓથી નવાજ્યા, અને ઈનામો તથા નિમ્ણાવો આપીને વધારા
મેટા ને તેમને રોડક બખ્ષિસો પણ આપી.

“ગાનિમ” ને ઓંપાએસી કામગીરી

મિન્જા અસદુલ્લાહખાન “ગનિમ” પણ નામી સાહી હતા
એમને હુખારમાં પ્રવેશ મળ્યો બાદશાહની એમના તરફ પ્રીતિ દર્શાવી
“ઝવક” પછી “ગાનિમ” નું સ્થાન હતું “ગાનિમ” ની લેખન
નકિત અને વિદ્વતા માટે મહાદગ્ગાહને માન હતું એજ અગમમાં
બાદશાહ તરફથી “ગાનિમ” ને “તથમુરીય્હ ખાનદાન” ઉપર
એક પુસ્તક બખ્ષવાનું કામ મોખવામાં આવ્યું “ગનિમે” આ કામ
કુશળતાપૂર્વક અગમ આપ્યું બાદશાહ પુસ્તક વાંચી ખુબ મર્ગ ગયા
તેમણે “ગાનિમ” ને પુરસ્કાર તરફે મોગી રકમનું ઈનામ આપ્યું

ખીંડ પણ બેટ-સોગાતો આપી અને “નજમુ” દાન દર્ખી-ન મુદ્દ મિત્રા અસદુલ્લાખાન મદાદુર નિઝામે-જર ” નો માનપ્રાપ્તિનામ અર્પણ કર્યો “ગાનિમ” નો માથિક વર્ગીટ પણ મુદ્દર થયો.

નફારોના કાના-દાના

માનગાહ કેરવ હિદાત વિના જ નોતા પણ ભોળા પણ દના એમની ભનમનમાઈનો કાશા લોકો વાલ ઉગરના દના પોને ઉચ્ચ-પાના શા રિ ખતા અને દુરમનો ધરો ખગે મમય કા-ય-ગ્યનામા-ચનિન દના દતા.

આ ભનમનમાઈ અને હિદાતનાનો ૧૮૧૩ દેગદોહીઓ અને અગ્રેજોના આધીયાઓએ પુરેપુરો વાલ વીવો, અને એમને ગાદીપરથી ઉતારી પાડનાની વેતરણો કરવા વા યા તેમણે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના અધિકારીઓના દાનોમા બાદગાહ નિરૂધ્ધ કો રેના માડયુ અગ્રેજોને તો એ ભાનતુ જ હતુ બાદગાહના નિરોધીઓને ગોરાઓ તરફથી આગરો મળના નાઓ અને મુખત કાના-દાના શરૂ થઇ ગયા બહાદુરશાહનો કાટો દુર રના સાથ અગ્રેજોકાનના ગ્યના નાઓ અગ્રેજો મુગનીના સંસ્તનના બાદગાહ કપી પ્રતીકનો કાટો કોઈને કોઈ બદાને દુર કરવા ઇચ્છતા હતા તેઓ આ બાદગાહત રૂપી આડમરને નધુ નખત મુધી ચનાની વેનામા-નમાવી વેવામા એક પ્રાગતુ નેખમ નેતા હતા.

ગોગઓ માંગાદને ફરી સમજવા રાખ્યા તે બોગ ખર્ચો
કર છે, એવી ટિપ્પણો મળવા નાખ્યા બાદશાહ આખો સમય પ
મૂંઝીદીમાં જ ગ્વનિત કર છે, અને સગા-સ્નેહીઓમાં દ્રવ્ય તુ
ક અને ટિપ્પણી સમય ફરી તથા અગત્ય મિત્રોની મજનમાં મગ
મગતા હોવાના આસેપો મળવા નાખ્યા બાદશાહ ખ નનામાં એક ન
પા પપુ મહેવા દેતા નથી, તેથી આ પરિસ્થિતિ ચનારી નેવ
અરી નથી એવી કુપની-સરકારના ગોગ અધિમગીઓની બાલ્ય
રામે ફરિયાદ હતી

ગોગ અધિકારીઓ માદગાહના ખિનાફ નિત્ય કાષ્ટને જ
તુક્કા ઉગવતા અને પ્રજામાં તેમને બલ્યામ નાના ધ ન્યેત્રો નવ
મળતા હતા આ રીતે બાલગાહના દિને ફલતવવાનો તેમનો નાપા
આશય હતો, જેથી બાલગાહ ગુસ્સામાં આવી નવ, અને તેએ
ગોગઓ અથવા કુપની-સરકાર વિરુદ્ધ નવેરમાં કા દરક
મગી એમે ।

વાતાવ જુ નેગાઈ ગણુ હતુ એવામાં એક કમનનીય વગન
બનવા પામી.

બગીચાનો જંગલ :

િદી રાહેગા કેનાં સાગી આત્મ આપના મગીચાએ દતા
આ મ ધિયાઓની આવક ઉપ મુજન-ખાન નના ધનુ સનોના

બન્યુ-ગોપલુનો આધાર હોતો માદનાહ બહાદુરગાહ અને મિરઝા સનીમ ઉર્ફે મિરઝા જહાંગીરની વિવાહ બેગમ હુમયતી બેગમ અને આ મગીયાઓ મનમદમા મનબેદ પડ્યો.

મિરઝા સનીમ ઉર્ફે મિરઝા જહાંગીરની વિધવાએ માદનાહ મામે નામના દાવો માડ્યો. મુકદ્દમા ચાલ્યો અંગ્રેજ-ન્યાયાધીશે બાદગાહના વિરોધ હુકમો સુણાવ્યો. આથી બાદગાહના દિનને ભારે આવાત પડ્યો. એમણે ગોતાના માણસો દ્વારા આગ્રાના સેફ્ટ ગવર્નર મમદા ધા નાખી કે “તમારા ન્યાયાધીશને ગાહી-માખતો નાચે પણ નાતો જો અધિકાર નથી આ બાબતમાં ન્યાયાધીશને વળતી મુચનાઓ મોનનાના મલગે પગના ભરશે.

અંગ્રેજોને તે તો બહાનુ જોઈતું હતું, આગ્રાથી ઉતર મળ્યો કે માદશાહને કિશ્તાની બહારની નાતોમાં માથું મારનાનો ટાઇ અધિકાર નથી એટલું જ નહીં બાદશાહને કિશ્તાની બહારના સ્થળો ઉપર પણ કરી હકે કે અધિકાર નથી અને હોઈ ગકે પણ નહીં. કિશ્તાની ગોરા રેસિડન્ટને આગ્રાથી આદેશ મળ્યો કે બાદશાહને કહી તે કે કિશ્તાની બહારની નાતોમાં દખલ કરે નહીં કિનાથી બહારના પ્રદેશ પર બાદશાહની હુકમત નથી સરકાર કુપતી મહાદુરે કિશ્તાની નાતોના તમામ અધિકાર રદ-માન કરેલા છે.

માદશાહને આ આદેશ સહનની દેરામાં આ યો. એથી બાદ ગાહના દિનને ઘણો આધાત લાગ્યો —

“ઝક” તેઓ-મુખનાસે રાજે-દિન કયૂ જર ન આદિર હો,
કે ચેહ મઝમુન સારે, દિન અદમ્મે નીકનતે હય ! !

ઝીનત મહેલની કામગીરી

બાદશાહ બહાદુરશાહને પોતાની મેગમ ઝીનત મહેલ ઉપર મુશ્મિન નિશ્વાસ હતો. બીજી બેગમો જતા ઝીનત મહેલને જ વધારે ચાહતા હતા, અને દરજ્જા પણ તેની જ વધારે જતા હતા. બાદશાહની નવાગી માટે મોળ મોડા જોડામાં આવતા હતા, ત્યાં ઝીનત મહેલની સવારી માટે આ મોડા જોડામાં આવતા હતા.

બાદશાહના વજીર હામિદખાનીખાન ધર્મચાર જન પર ઉતરતા ત્યાર તેમનું બધું કામ ઝીનત મહેલ જ સંભાળતી હતી. બાદશાહના દરજ્જાના કામો અને ફરમારની ગાયવંદી પણ ઝીનત મહેલની અસાનુમાન જ આગેવામાં આવતી હતી.

દરરોજ ઉભી થતી ત્યારે ઝીનત મહેલ પરદામાં મેમી ગોરા રેમી કન્ટ જોડે નાનાનાપ પણ કરતી હતી. નોખાના પગારો તથા મહેલના ખર્ચનું સમાનન પણ ઝીનત મહેલના હસ્તમાં હતું, અને તે આ ખર્ચ સંભાળતી અલગ અલગ આપતી હતી.

એ વાર ઝીનત મહેલ સખ્ત નિમાર પડી આ માહગીમાંથી સાગળ થયા પછી તેણે દિલ્હી શહેરમાં એક ઈમારત બંધાવવાની ઈચ્છા આ શાહ સમક્ષ વ્યક્ત કરી. બાદશાહે આ ઈચ્છા સંતોડી અને એક ઈમારત ચણાવવાની સમિતિ આપી.

શાહી સમિતિ મેગમમાં બાં ઝીનત મહેલે દિલ્હીમાં લાન લેવા પામે એક હવેલી ચણાવી આ હવેલી અન્યારે પણ મોજીલ છે, અને તેના મુખ્ય દાર ઉપર બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝંકરે લખેલી કાંપ પદ્મિન સંહિતની એક તખ્તી હતી. તે કવિઓ પડે છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

: શાહરૂખનું મોત

બહાદુરશાહ મહાદુરશાહ હવે ગૃધ્રાવસ્થાએ પહોંચ્યા હતા, તેઓ પોતે જ પોતાના ગાદીઝાદાઓ પૈકી મિરજા ફાગ મખત અને મિરજા નાહરૂખ આ બે માથી કાઢી એકને પોતાના નરી અફઝ અર્થાત યુનુસજી નરીકે નીમવા ચાહતા હતા મિરજા ફાગ મખત નન્દ માનાહને વડુ મમતા ન હતી, મિરજા ગાદરૂખ અમ્ય, નરુદ્દાગી, નસ્ર અને માન-પિતાનો ખિમનગુઝાર હતો એ પોતાની જીન્દગિનીના કાગ્જો મિરજા પશુ ધણી ચાહતા મેળવી ગયો હતા, જ્યારે મિરજા ફાગમખતમા ડગનીક કુટવો હતી તે ગરામ દીચતો હતો તેણેનો ડરતો હતો, અને લેંગને હેંગન કરતો રહેતો હતો તેમજ ત્યાં દગમાગીઓ ગાદીઝાદાની આ આંતોથી ધણુ નારજ હતા

મહાદુરશાહ, મિરજા ફારામખ ડગતા શાહરૂખને વહી અહદ (યુવરાજ) તરીકે તથા પસદ કરતા, પણ મિરજા ફારામખતને માદગાહના આ પક્ષપાતથી ખોટું વાગયું અને તે શાહરૂખની ધરા કરવા વાગ્યો જા મિરજા શાહરૂખ મોટા લાખની ઇજ્જત કરવો હતો અને તેને માન-મોબો તળવી ગમી હમેશ આદરની દ્રષ્ટિએ જોતો હતો

કુપની-સરખાને પણ ફારામખત પ્રત્યે મદન આદર-બાવ ન

તેનો શાહ ખતા સાગ મચ્છરોના કાન્છે કુપની-મનના અવિ ।
ગીઓન નાજ ખ વધાર ગમનો ।તેનો અને તેમણે એવો નિર્બુધ કરી
ત્રીના હતો કે મહાદુરશાહના મરણ પછી તાન-હિનાના નાદી તમ
ઉપર મિન્જા શાહ અને એવાએ ।

તાન-હિનાની દરેક મહિન શાહખનો પડરો મોન ત્રીના
માજ તપર રહેતી હતી, અને તેને માનની નજર જોતી, આ વનન
નાજ ખખની દ્રષ્ટિથી જાની રહી ન હતી, અને તેથી તે દિનમા મરુ
ઓછુ આગતો હતો પણ મિન્જા શાહખ પાતે યુવનજ બનવા
વાહતો ન હતો તેને પાત્રી દુવર બનસતો જગાય મોહ ન્દોનો
તે બહુધા દિ નાની બહાર ઝેડના હતા અને યવનજની પસંદગી માજ
મદ ન્દી દિનઆનોમા તે જાઓ નમ પગ નો ન્દોનો ।

શાહખનો હતેબાવ

એજ અરમામા પોતાના પગના નાથીઓ આ રાંનિકો નેડે
મિન્જા શાહખ મરેતી સમીપના જમનોમા મિન્જા નમવા રવા
શાહખના ગણ પછી માદમાડ તેના ખર્ચ માટે રાજગર રૂપિયા
મોખનામા મે અવાડિયા પછી માજાહને શાહખ ન રૂપી એવો
પદ મળ્યા કે પાતે હમ્મ નિમાન ૨

બાજાશાહ નના આસ્થ માજ ફુઆ ગુજ ના લખ્યુ ૨૬
નમારી નફુન્ની માજ મારાદે-જાતીમા ફુઆ યુગલ છુ અ શાહ

તઆપા તમને જરૂરી શિક્ષા જાઓ, અને તમે જરૂરી માગ્ય થઈ અમને આવી મળે” બાદશાહે ગાદશ્વર ઉપર બીજા વાણુ હમન કેપિયા ગ્યાના કર્યાં, અને જેમ અને નેમ તાકીને દિલ્લી આપવા માટે સંદેશો પાઠવ્યો.

પણ બાદશાહ કમખાની હતા જગતો અને પદાડાના ખગમ હામાન અને મોસમની ઝેરીલી અસરોએ ગાદશ્વરનો બોગ લીધો. નિજારની અથકામણ અને અપહરી, થાક અને ઉત્તગમા, પાણીની ફેર-બદલી અને બોજનની અનિયમિતતા તથા અવ્યવસ્થા વગેરેના કારણે ગાદશ્વર પટકાર પડ્યો હતો તેનો તાત્પર્ય પસનો નહોતો અને આ નિજાત પ્રવાસમા કુગમ તખીમની ગેરહાજરીના કારણે ચોકકસ ઇલાજ કરવાની તેને સગવડો પણ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ નહોતી માદગીની દવામા તે દિલ્લી પાછો આપવા માટે નીકળ્યો પણ દૂરતને કષ્ટે બીજા જ મંજુર હતું મિરજા ગાદશ્વર દિલ્લી પહોંચે તે અગાઉ ૯ મ ૧૮૪૮ ના એમિય માસ દરમ્યાન માર્ગમા જ મૃત્યુ પામ્યો.

બહાદુરશાહને જ્યારે આ સમાચાર પહોંચ્યાવામા આઝ્યા ત્યારે તેમણે રડી દીધું દિલ્લીની જામે-મસ્જિદમા ખતમે-ફર્માનની મજનિસ કરવામા આવી બહાદુરશાહએ પોતે આ મજનિસમા હાજરી આપી શાહજાહાની કાતિહા ખવાનીમા ભાગ લીધો, અને એક પ્રસંગોચિત તકરીર પણ કરી.

જામે-મસ્જિદથી નીકળી માલગાહ છિલામાં આન્યા ગાહ ખની
 વિવરા મનેની બેગમ અને તેના બાગકાને પોતાની દુઝ્મમાં ને-પા
 તેમને આશ્રાસન આપ્યા, નગદ રકમો આપી અને તુમકા પળુ આપ્યા
 મનુષ્ય શાહજાદાના મોટા પુત્રને ગઝનફર દવનદ અને નાના પુત્રને
 અદમ્મદરાદના ખિતામો આપ્યા મોજો તાના નામનું મે ગામ
 મ મ શાહજાદાને વાગસામાં આપવામાં આવેલ હતુ માલગાહ
 દવે તે ગાહખની ઓનાના નામે ચાની આપવાનો હુકમ મ્યો
 શાહખના વચના પુત્રને બાદશાહે પોતાની તરેનાતમાં ગણ્યા અને
 નેને મિઝા મુદમ્મ મુઝફ્ફર મખત બનાવના હા મયી વિચારિત
 કર્યો નાના પુત્રને પનદનમાં કોઈ ઓપધા પ નિમ્નો અને નેને
 ખુરમ મખત બહાદુરનો ખિતાબ અપ્યો.

ગાહખ જેવા વ્હાના પુત્રના ઈન્નેકાનથી બનાવનારને ધણ
 દુખ થયુ આ દુખ અને આધાત માદશાહે પોતાના અશઆનમાં
 પાળી વ્યકત કર્યો હ જે કાવ્યમાં કહે છે

પુત્ર કુન્ન તો હમ અમનની દવા ખાકે અન પડે,
 વોદ મ્યા કહે કે મૂયાકી હનાકે અન પડા.

મોમની એજ વાગસીઓનું સમર્થન દત્તા ઉરનાદ ' જરકે '
 પળુ ઉન્નાયુ કે

યુન લના કુન્ડ તો બહારે અથ સમા દિખના ગયે
હમગત ઉન મુયો પે હય ને ખીન ખીયે મુરઝા ગયે ।

પરંતુ માદગાહ બહાદુરશાહનું અતઃ દુઃખ શાહઝાદાના અકાળે
થએના ધનતેજાનથી ઘણ જ વધી ગયું હતું, અને તેમને પોતાનું
નન અમાગત અને નિર્ગર્હ વાગતું હતું -

ચેલ નકગા દો ગયા હય મેરા સનદાએ-મુદખતમે,
મેગી મુસ્ત મેરે ઘારાએ પટેજાની નહી જાતી !
x x x

ઢોગ કર ઘાર હય સમ હુવે ચનતે શીરતે,
અપની તન્દાઈ પે હમ હાય હય મનતે શીરતે !
x x x

જુમ્દ રો રો રે શામ દોતી હય,
શમ તગપ કર તમામ દોતી હય !
x x x

તાકતો દોરા હુવે હમમે જુલ અચ્છે વકત,
દી છુદાપે મે હમે સખને દુઆ અચ્છે વખત ।

પ્રકરણ ૬ છં

કેડી નાંખેલો શાહઝાદો

મિરજા શાહ ખના અવસાન પડી બા નાહના ડુંખા નિનાર
 હિનામા માટે કેવળ ગ્રીનત મળે જ રહી ગઈ હતી હવે તેને એમ
 નાગવા માણ્યુ હતુ કે તેના પુત્ર મિરજા દારાશખને બાદશાહ
 યુવગાજ તરીકે પસંદ કરશે તે બાદશાહને આ બાબ સમ વચનામા
 સફળ બની, પણ મિરજા દારાશખત નિમાર પડ્યો અને હા સ
 ૧૮૪૬ મા મૃત્યુ પામ્યો હવે બાદશાહે પોતાના નાના પુત્ર મિરજા
 જવામખત બન્નેની નિરૂપ્ત હતા અગ્રેજો તે બરિચમા હિન્દુસ્તાનના
 “બાગાહ” ની પંનીને જ ઉડારી દેવાના મનમુખા બની ન્યુ પાલના

કુપનીની શર્તો :

આ તરફ કુપની-અગકાર એક જુનતાનામા દાન નિમ્ન ગર્ના
 મજુર રાવી લેવાની સામિત કરી નુખી હતી કેવળ આ કથુનતામા
 બાદ સમક્ષ મુખવામા આ તુ એની મુખ્ય વર્તો આ હતી -

(૧) કુપની-અગકાર તરફ બા શાહ પોતાની વકાદારી
 નમન કરવી

(૨) તથામૂઝીબા-ખાનવાના સન્નોએ સાન દિશા ગરી દેવો

માદનાહનો એક મોગે પુત્ર પણ હતો એ બીજા બેગમના પેરે અતરવેનો હતો એતુ નામ મિરજા ફખર હતુ અંગ્રેજો મિરજા ફખરના તરફદાર હતા અંગ્રેજોની એવી ફવીજ હતી કે મિરજા ફખરુ માદનાહના પુત્રો પૈકી સાંથી મોગે પુત્ર છે, અને મોટો પુત્ર જ ગાદીનો વાજ્ય થઈ ગઈ છે આ તેનો કાયદેસરનો હક છે

બીજા માદનાહનોમા મિરજા જવામખ્ત ઝીનત મહેબના પેરે અતરવેનો હતો, અને ઝહે છે કે તે આગાજનક યુવક હતો પણ ગરનંગ-જનરલે ખાનગી પ્રપચ દ્વારા મિરજા ફખર પામે એક પ્રતિજ્ઞા પત્ર વખાની લીડુ હતુ એમા તેણે અંગ્રેજોની તમામ ગતો કબ્જુન કરી લીધી હતી અને એરી કબ્જુનાત રખી આપી હતી કે જો તેને ૧૧ અહદ ખનાનનામા આવે તો ગાદી ઉપર બેઠાજ પોતે દિલ્હીનો લાય-ઝિલ્લો છોડી દઇ ગોરાઓ ઝહેરો ત્યા જઈને ગટ્ટે બાદનાહને જ્યારે આ કબ્જુનાત નામાની જાણ થઈ ત્યારે તેમણે અખત વાધો ઉઠાવ્યો અને નિરોધ પ્રગટ કર્યો, પરંતુ માદનાહની ખનાલિશ નિમિધ મિરજા ફખરને જ યુવરાજ તરીકે જાહેર કરનામા આવ્યો આ રખતે લોડ ડેવહાઉઝીનો અમન ચાનતો હતો

ઝીનત મહેબની આશાના મીનારો તુટી પડ્યો પણ તે જાચાર હતી દિલ્હીમા બે પક્ષ પડી ગયા એક પક્ષના સભ્યો મિરજા ફખરની અને બીજા પક્ષના સભ્યો મિરજા જવામખતની વચી-અડદી માટે ડાનિગો કરવા તાઆ પણ બાદનાહ આ ધમાત્વકરીથી કંટાળી ગયા હતા તેઓ કહના હતા કે માગ પુરો સંજનત વગરની ગાદી માટે

બહાદુરશાહ ઝફર

અને સત્તા-વિદોષી પદવી માટે નાહક ફાંસા મારી રહ્યાં છે. કિસ્મતે મૂગલ-સમ્રાટનો અન્ત બહાદુરશાહ ઝફરનો નામ પર આવ્યો છે, અને તેના નામ પર જ આ શહે-ગાદીની વસ્તુવામ લખી છે. દિન્દ પાંચ માસન બોમ્બેવાનુ તથામુથી લઈ કંઈક બહાદુરશાહ મુઘીના આદ્યાલોના નમીમમા જ લખાએલું છે

કુપની-અઠાગના દિલ્હીના અધિકારીઓએ યુવગજના પ્રશ્ન ઉપર હેવટનો પગે પાડી દીધા અને આદ્યાલને સાફ માફ લખાવી દીધું કે વધી અદલ તરીકે મિત્રા કુપર નો સ્વીકાર થઈ ચુક્યો છે, અને તેમા હવે કોઈ કોઈક થઈ શકે નહીં આ લખામથી આદ્યાલને એક વડુ આધાન લાગ્યો તેઓ માફ પડી ગયા ગેનિડન્ટ આદ્યાલની ખબર લેના કિત્તામા આવ્યો, અને મિત્રા પુત્રીના બહાના હેઠળ કિતાના ગદ-આદ અને વાનાવજનુને પાંચ નજરો-નજર નિહાળેા મયો

સાક્ષ-કિલ્લા ફરતે પહેરો :

કિલ્લાવામીઓમા યુવગજના પ્રશ્ન ઉપર બે પક્ષ પડી ગયા હતા, તેથી વાનાવજનુ ઘડું અગમ રહેલું હતું. દિલ્હીના ગેનિડન્ટ સાવચેતી તરીકે કિલ્લાની બહાર ચાલે જાણુ લગ્નકી પહેરો ગોરવી દીધા

સાક્ષ-કિલ્લાની ફરતે લગ્નકી પહેરો ગોરવી દેવામા આવ્યાની આદ્યાલને લખારે જાણુ થઈ ન્યારે તેઓ જાણુ ગુમ્મ થયા પાંચ ગુ થઈ શકે ? આદ્યાલ અલગન થઈ ચુક્યા હતા અકેનેમા અકુશમા

આવી ગયા હતા. માત્ર નામની જાહરાહત હતી, અને દેખાવે પુતળા હતા. જાહરાહતે દિલ્હીના રેસિડન્ટને કાગળ લખ્યો :-

“શું આપની એવી માન્યતા છે કે મારી ત્રાસ અંગ્રેજોને નેંડે પુખ્ત કરશે? શું આપ મને સાન્નિધી મેળવે બેટવા દેવા આહતા નથી?”

રેસિડન્ટે લશ્કરી-અધિકારીઓને દુકમ કર્યો કે જાન-કિંસાની દરને ગોઠવાએલા પહેરા ઉઠાવી લેવા.

મિરઝા ફખરનો ઇન્ટેકાલ

ઇ. સ. ૧૮૫૪ માં મિરઝા ફખરનો ઇન્ટેકાલ થયો ગયો, અને ગાદી-વારસનો પ્રશ્ન એકવાર ફરી ચગડોળે ચડ્યો. આ વખતે જાહરાહતના નવ પુત્રો હયાત હતા. એ બધામાં સૌથી નાનો છતાં જવાબદાર વિશેષ આચારજનક હતા. જવાબદારની વક્તી-આદતી માટે જાહરાહતે ફરી યત્નો આરંભ્યા. અંગ્રેજોએ મિરઝા કેળાશ નામના શાહજાદાને ફોડી નાખ્યો હતો. તેમણે આ શાહજાદાને યુવરાજ તરીકે એવી સત્તાઓ સ્વીકાર કરી લીધી હતી કે (૧) તમને “જાહરાહ” ના બદલે શક્ય “સાહજાદા” કહેવામાં આવશે; (૨) તમારે દિલ્હીના લાલ-કિંસાને છોડી દેવો પડશે, અને (૩) દર મહીને એક લાખ

રૂપિયાના બદલે તમને ફક્ત પંદર હજાર રૂપિયા આપવામાં આવશે. આ કુશુડાનની ગતિ અત્યાં માત્ર બહાદુરશાહનો જ નહીં બલકે દિલ્લી-વામીઓનો પણ ક્રોધાગ્નિ ભઠ્ઠાથી ઉઠશે.

પણ બાદશાહ બહાદુરશાહ અને તેમના ખાનદાનના સભ્યો મારે ફિરમને ફરક જ બીજું જ સમ્યું હતું.

પ્રકરણ ૭ મું

પીરી મુરીદી

બાહ્ય દુરશાહ નાનપણથી જ તત્ત્વ-જ્ઞાનમાં રસ લેતા હતા. પ્રત્યક્ષ રીતે સંસારી જરૂર હતા. પણ હકીકતમાં ફકીર મનસ અને દુર્વેશ હતા તેઓ વાણી અને વર્તનમાં ફકીરી અને દુર્વેશી જાહેર કરી રહ્યા હતા એમના પીર-મુર્દદ આપેલા જ્ઞાનમાં એટલા ઉંડા ઉતરી ગયા હતા કે પોતે પણ પીરી-મુરીદી કરતા થઈ ગયા હતા.

પીરી-મુરીદીના સિદ્ધિલો :

બાહ્યદે લાલ-કિંયામાં રહીને પીરી-મુરીદીને સિદ્ધિલો રાંઠે કરી દીધા હતા કિલ્લા અને કિલ્લાની બહારના સેક્ટો જાણે બાહ્યદે હતા મુરીદી સ્વીકારી હતી અને જિંદગી-સુખદાનીની બચ્ચિશરો અને નવાજિશોના અધિકારી બન્યા હતા જે કોઈ બાહ્યદેના મુરીદ (અનુયાયી) બનતો હતો, તેને બાહ્યદે તરફથી માસિક પાંચ રૂપિયાનો પણ વર્ગદિ બાધી આપવામાં આવતો હતો ખુદ કંપની-સરકારની પનટનોના મુસતમાન સિપાઈઓ પણ બાહ્યદેના મુરીદ બનવા લાગ્યા હતા જ્યારે કંપની-સરકારના અધિકારીઓને આ વાતની

જાન્યુ થઈ, ત્યાર નેમણે મૈનિકો મેજ એક કડક દુકમ બદા પાડી
માદશાહના મુર્દા મના ઉપર પ્રતિજ્ઞા કરી

“ઝવક” ની વફાત :

આ અરસામાં જ માદશાહના ઉરતાદ જેખ ઈશ્વાલીમ “ઝવક”
ને કન્નેકાન થયો બાગશાહે ધણો જ જયો, એમના સ્થાને કરિ
“દામ” ને મળી મના દામ માદશાહ પણ પ્રથમથી જ “દામ”
ને માનવી નજરે નેતા હતા એક મુગાહરદ પેદાશયો, તેમા
“દામ” ઝવકી ઉપા નેમણે વનદાયો -

હુવે મગર વેદ જળ અસર મેરી બેઅસર દેખી,
કિમીકા નસ નરદ મારણ ન દુન્યામે ભગ્ન નીકરે !

માદશાહ આ કાઠ્ય માબળી ખુન થઈ ગયા અને “દામ”
ને પોતાની પામે બોનાવી નેમના કપોળ ઉપર નુમ્મન કયું

આમ જ્યાં હ “દામ” ને રાડી-દરમારમા “ઝવક” નું
સ્થાન મળી શક્યુ નહી અને “ઝવક” ના એક બીજા ગિય
હાદિઝ ગુનામ મુન “વિરાન” ને આ સ્થાન મળ્યુ બીજા તરફ
મિન્જા અસદુદનાહખાન “ગાનિમ” જોડે બાદશાહે ધનિય મિત્ર
હતી, અને તે દિવસે નિસે વડુને વડુ પાગમતી જતી હતી

અંત્રે-તેએ ત્યારથી મિગ્રા કાપાશને લાયખ વર્ષ ફોડી નાખ્યો.
દનો, અને તેની પામે પોનાની દિગ્ગજ સર્તો વખારી વધ યુવરાજ
નર્ગદ તેની નિમલુક કરી દીધી હતી, ત્યારથી દિગ્ગજમા અંત્રે-તેની
મતાના મુગ ધનુ ઉડા ઉતરી ગયા હતા, અને માગ્ગાદનો કોઈ
પગુ મામુસ કે પ્રમજન આ મગને ઉખેડી નાખવાનું સામર્થ્ય
ધનનનો નોનો.

પેશાનગોઈ

માદગાહ મદાદુરશાહે ધની રાગ પોનાના અગન જતો અમન
એની અગમએતીના રચ્નો ઉચ્ચાર્યો હતા કે મારા પડી આ મહતન
નનો નાગ ધવાનો છે આ સબનન હવે ખમ થઈ ગએલી જ
સમજો મદાદરશાહ ‘ઝંદરે નો જ આ એક દુર્લભ શયોર છે -

અથ “ઝંદરે” અમ હથ તુજી તક ઇન્તેગમે-સતનન,
આદ તેરે ન રનીએ-અહલી ન નામે સતતનત !

પ્રકરણ ૮ મું.

બળવો :

આ નાના પુસ્તકમાં બળવાના પ્રમોનોની મરુખી ઇબ્રાહિમ
હવામા આવી નથી પણ ફરેડ મુખ્ય મુખ્ય મરુખીને
માંકળા સેવાનો અમે પ્રયાસ કર્યો છે.

૧૮૫૭ ના મે મહીનામા બળવો ફાટી નીકળ્યો તેના અંતે
તત્કાળ ઉડપા. ત્યાં ત્યાં અંગ્રેજો આમદ દવા, ત્યાં ત્યાં નેમનું
નિકેલ કાઢવાના મનસુમાઓ ઘડાઈ ગયા હતા, આ ગદ્ય અથવા
બળવાની દવા મેઝાથી કુંકારી.

અફવાઓનું અગર :

ફિલી અફવાઓનું શરૂ જની ગયું હતું કેઈ કનેનું કે ફિલી
ઉપર ફરિનનો આદ્યાદ સદી આવનાર છે. કેઈ બોનનું કે કાબૂવથી
લગ્ન આવી ગયું છે એવો તુકો. પણ વહેનો મુકવામા આગ્યો
દનો કે કાન્સથી નેના આવે છે કેઈક મગ્ગ-હાટનો એવો મોગો
નગરવનો કે ગિયાથી ઝારની ફેજ આવી ગઈ છે. મનવન, મંદેટો
મખોથી સંકેટો પ્રકારની અફવાઓ સમગ્રમાં આવતી હતી મદા-

દુરશાહના ખિનાફ આલેલા ખટનામા જે જૂઠાનીઓ પડી હતી, તેમાંથી ટેટનીકમા આ અકાઓનો ય ઉલ્લેખ થયો હતો.

આ તરફના અફવાઓ તથા કબુલિન -૫ ધારણ કરી ચુકેલા તાતાનરણુ પગથી ફિલ્દીના વિચારશીન અને દુરદર્શી નાગરિકોને એમ માગી ગયું હતું કે જરૂર કંઈને કંઈ પન્નિર્તન થનાનું છે ખરિન, ટાઇ નના-જુની થઈને રહેવાની છે.

✓ રૂપની-સરકાગના અમલથી ત્રાસી ગએનાએ અને ખીજા ટેગ બઝોએ એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે કેલખી રીને હિન્દુસ્તાનમાંથી અંગ્રેજોની સત્તા મીટાની ફેરી અને એમના મુગ ઉમેડી નાખરા આ વર્ષ માટે દરેક જાણુ દિનોગ્નથી તપર હતો, પણ ન હતા કેવળ દેનહોલીઓ ગદદારો, ધરના બેદુઓ અને અંગ્રેજોના પીરદુઓ. દેશના આ દુશ્મનોજ અંગ્રેજોની દુશ્મન ઇચ્છી રહ્યા હતા.

વરાળ પ્રવૃત્તિઓને ચરખીના કારતુસો :

આખા મુલકમાં એની હવા પ્રસરી ચઢી હતી કે હિન્દુસ્તાનમાંથી હવે અંગ્રેજોને ગાસડા-પોટવા બાધી નાસી જવું પડશે અંગ્રેજ પાદરીઓ દ્વારા ડેર ડેર પટાગ-પ્રવૃત્તિ ચાલતી હતી અને ઇસ્તિમા તથા હિન્દુ ધર્મ ઉપર તરફનાર આક્ષેપો કરવામાં આવતા હતા ધર્મિષ્ઠ વેડો એના ખિનાફ હતા, અને અંગ્રેજોના, આ ધધાને નફરતની દ્રષ્ટિએ જોતા હતા હિન્દીઓને લાગવા માડ્યું હતું કે જો આ પટાગ-પ્રવૃત્તિ જ્વરી ગટેશે તો જતે દિવસે દેશની વસ્તીનો મોટો ભાગ

દુઆઈ બની જશે મુકિત—અન્નોવનના નેતાઓએ પોતાના પ્રવાર
કાર્યમાં આ હમીદન તરફ જનતાનું પુરું વક્ષ જોડ્યું, અને અંગ્રેજોને
હાથી કાઢવાના કામમાં જનતાની સદાય માગી જનતાએ તે
મનામં આપી.

અંગ્રેજોએ જેમણે કે તાનાતન્યુ ખગમ મની નુન્યુ છે, અને
એનું પરિણામ માટે આવશે તેમણે નવી જનતા કાઢુમા અને
બહુકાની ગોળીઓ મળાવી મુકિત—સંન્યના કાર્યક્રમોએ એનો પૂગ
નાલ ઉઠાવ્યો અને પ્રચાર આપ્યો કે અંગ્રેજોએ જે કાનુમો આપ્યા
છે, તેમાં ગાય અને કુટુંબની ચમત્કોતિ ઉપયોગ કરવામાં આવેનો છે
મજદુર અને ધર્મને લઈ રવાના આગળે અને દુઆઈપતનો દેનાવો
કરનાના ઉદ્દેશો તેમના તરફથી આ નાનું આદર્શ ન્દી છે દિન્દી પ્રજા
આવધ મને !!

મમ, એટલું જ ને તું હવે પ્રજામાં અને કુખની—મરકાતની
દિન્દી સૈનિકાની કુટુંબીઓમાં ભાગે મેંમેની દેના િગદ દિન્દી—લિપાઈ
ઓએ ઢેઢે આ ચમત્કોતિ કાઢુસેનો. ઉપયોગ કરવાનો સ્પષ્ટ
દેનાર કરી દીધો. મળવાની યોજનાના પ્રયોજનાને એથી ધક્કો જ મળે.

- મમ, તેમણે આ કાનુમોના ખિલાફ સાગમ દેશમાં જમ્મર
પ્રચાર કર્યો.

મંગની ઘન્ટા

દિન્દીની પાસ આવેલા મેંગ (મીનની) ની ગોળીઓની ધાત
બીમાં એક મદલની ઘન્ટા બની ગઈ. આ દેશી મિપાઈઓએ આ

કાનુસો વાપગ્વાની ધમીને ના પાડી અધિકારીઓએ ગોગઓની પવટનને બોલાવી સિપાઈઓના વિરોધને દાબી દેવા અને પ્રજા ઉપર શામ પાડવા માટે તેમણે આ પગલું લીધું.

ગોરાઓની પવટન બોલાવ્યા જ્યાં દેશી સિપાઈઓએ પોતાનો વિરોધ આપુ ગમ્યો અને આ કારતુઓનો ઉપયોગ કરવાનો ફરીથી નાનો ભૂલો બીજો દિવસે ક્વાયત ગોફવામા આરી પણ હિન્દી સિપાઈઓએ એ વખતે પણ આ કારતુઓનો ઉપયોગ કરવાના પુઢમનો બનાવ ક્યો સરકરી કાયદાનો અમલ કરવામા આવ્યો અને સિપાઈઓને નિસ્સ્ત્ર કરવામા આવ્યા તેમના નેતાઓને દસ દસ સાવની મળી ફરમાનમા આરી જે સિપાઈઓ પામેથી ગમેા ઝીનરી લેવામા આવ્યા હતા, તેમના ગણવેગો પણ હિનારી લેવામા આવ્યા અને એ લોકોને બેડીઓ પહેરાવી વચકરી બરાકોમા પુગી દેવાયા.

સૌન્યમાં ભભુકેલો શેષ

આ બટનાની જાણ ઠાવણીના બીજા દેશી સિપાઈઓને થતા તેઓ ગુસ્સાથી ભભુકી ઉઠ્યા પણ તેમણે એ દિવસે મનપર કાણુ ગમ્યો અને એ દિવસે બીજો કોઈ પણ અભુગનો બનાવ ન બન્યો. દિવસ ગાનિમાં પસાર થઈ ગયો.

બીજો દિવસે રતિવાર હતો મેની દસમી તારીખ હતી. બાકાની દેશી ફોજના સૈનિકો અવાનક પોત પોતાની મરોમિયાથી દરિયાસે

વડ બહાદુર નીકળી પડ્યા તેમણે ન્યા પોતાના સિપાઈ-મુઝેને
 તરફથી કાયદા હેઠળ કેદમાં પુરવામાં આપ્યા હતા તે તરફ દોડ
 મુખી અને સિપાઈઓને મુખ્ય કાર્ય તેમના હાથ-પગોની બેંડીઓ
 તોડી નાખી, અને ત્યાર બાદ મનનાને આગ નગાડી પડી અંગ્રેજ
 અફસરને જનથી મારી નાખવા તરફ જ્યાં જોઈએ આ બેંડીના
 હાથમાંથી મચ્યા, તેઓ જનને બચારી નાગ અથવા પોતપોતાના
 મનનામાં મતાર્થ બેગ આ મનાવ પડી અંગ્રેજોને તાબુ કે
 તેમના ખિનાઈ માર્ક મોટું કાનુચુ ચોખ્ખામાં આપુ કે હવે તેમની
 બેગ કે મનામની નથી.

હિંદીને થએલી બાણ

વર્ષ ૧૧ મી મે ૧૮૫૭ ની સવારની નમાઝ પડી બાદનાદ
 મહાદુરનાદ અને વાન-કિશનામાંથી જમનાના મિત્રને નજરે ફેંકી તે
 તેમણે દુર દુર આગના બહાદુરો આ બહાદુરો આ બહાદુરો
 વાદે તુલ ન પોતાના એક સિપાઈને બોના-પો અને નદીની સામેપાડ
 વુ થઈ રહ્યું છે, તેની ખબર મળી વાવવા માટે તેને તુલ ન મોડા
 પા ઉપનાનો આદેશ આપ્યો.

આ ઐનિક નવાના થયો અને થોડી વારમાં પાછો ફરી ખબર
 વા મો કે મેનમાં બગવો થયો કે ત્યાં કન ચારી ની છે, અને
 એમણે સામે પાડ થા અંગ્રેજોને મારી નાખ્યા કે, અને તેમની
 ફોળીઓ સમગ્રની દીવી છે.

શહેરમાં હાહાકાર

મેરહમા થએલા મગરાની અને ત્યાથી આવેલી ફોજ-દુશ્મીઓની ખમર જ્યાર દિલ્હીમાં ફલાઈ ત્યારે સાનપ દિલ્હીમાં લાહાકાર મચી ગયો અગિયુ જોઈ લશ્કર સાવધ મન્યુ અને તેણે શસ્ત્રો ધાન્ય મગી નીધા જનતા બે તાકગી મની ગઈ અને હવે શ મનગે, તેની ગદ્ય નેરા નાગી

મગરાખોરાની નરકી-દુશ્મીઓ પાન-કિલ્લામાં દાખલ થઈ મેરહમા અગ્રેને ઉપર મનાઓ શર કર્યા થયુ અગ્રેને ખાની લા અને માખીના પેતાની જનો મચાની નાહા દિલ્હીમાં મને મન નહાઈ જમી અને પુષ્કળ તારાજી થઈ દિલ્હી ઉપર હવે મગરાખોરાએ સપુર્ણ મને જમાડ્યો બાદશાહ મહાદુરશાહ ઝંકર મગરાખોરાના હાથમાં હતા

બાદશાહને વિનતિ :

મગરાખોર દુશ્મીઓના આગમ પ ના નેપાઓ બાગાડની પિદમનમાં હાજર થયા, અને વિનતિ કરી કે, અમે આ આપની મેનામાં હાજર થયા હોએ આપ અમારા મહાશાહ અને મરતાલિ છે. અમે નકકી કયુ છે કે દિ-દુસ્તાનમાંથી અમે નેપા કમળ કાદી નાખવુ અમે આપની હાવગી મેગરામાં મો જિલ્લિસ થયા હોએ,

અને અમે તેના નિકલનો કોઈ કાર્યક્રમ ઘડી શક્યા અને અમારી નેતાગીરી ધાન્ય કત્તા માટે દુબુરને અમે વિનંતિ કરીએ ત્રીએ

આપ ને અમારી નેતાગીરી ધાન્ય કરતા અને અમને સાથ આપતા નો અમે નેત્ર જોતામા દિન્દુસ્તાનમાંથી ગો જોને હામી પાડીયુ અને મુ મને તેમની નાગચ માથી મુખન કરી દેયુ ' .

બાદનાહ આ નાન સામગી ઉડી ચિન્તામા પડી ગયા અને નિવાનના નામ્યા કે દવે નુ કરવુ ? ન તો મારી પામે ન ર છે, ન તો હથિયાર છે, અને ન તો સત્તા છે લાન-મિત્રની બદામ માગી સત્તા ચાલની નથી આરી પસ્થિતિમા આ બગવામોનની શી મદ મી ગુ એમ છુ ' .

બાદશાહનો જવાબ

રિયાઝના અન્તે બહાદુરના ઉત્તર આપ્યો મહા બાદશાહ કાનુ દે છે ? હુ તો એમ જાનનાહમા તમીરો લઈ મારી બોનાહ ન સભાગી બેસી નહ્યો છુ બાદશાહ તો માદગાલોની માથે ગઈ તો એમ અદના ફખીર છુ મારી પામે માદગાલન નથી કે કોઈ જગીર નથી વ્યથવા કોઈ સત્તા નથી કે કોઈને દુકમ કરી શકુ તમે હા, હુ તમારી કેવી રીતે મદદ કરી શકુ છુ ? તમે જાણો અને અમે તે જાણો માગથી કોઈ પ્રમગની સહાયની ઉમીદ નાખના નહા હુ તમારી મદદ ની શકુ એમ નથી હા, એમ ન કરી

ગડુ એમ છુ કે અહીના રેગિડન્ટને તમારી સીફરીંગ કરતો પત્ર સખી તમારી અને અંગ્રેજોની વચ્ચે પડેલા ઝગડાનો કોઈ નીસાડો લાવવા મુયવી શકું છું. "

ફેઝરનું આગમન :

આ વાર્તાવાપ થઈ ગહ્યો હતો, ને વખતે જ રેગીડન્ટ મી ફેઝર પોતાના સૈનિકોની જોડે લાવ-હિલામા આવી પહોંચ્યા. બગવા ખોર સિપાઇઓને બાદનાદની પાસે જોઈ મિ ફેઝર ધૂવાપ્રવા થઈ ઉઠ્યો અને તેણે અનુમાન કર્યું કે લાવ-હિલો પણ બગવાખોર સિપાઇઓની આણુ દેશન મુકાર્થ ગયો છે હવે સાવધાનીથી કામ લેવાની જરૂર છે

બાદગાહે ઝગડાની હકીકત મિ ફેઝરને કહી અને તેને સમગ્ર વરાતો યન્ન જ્યો પણ મિ ફેઝર ઉપર આ સમગ્રવટની કશી અસર ન થઈ મિ ફેઝર કિલ્લામાંથી બહાર નીકળતા જ પોતાના સૈનિકો જોડે ઘેરાઈ ગયા અને પછી જે ન બનવાનું હતું, તે બન્યું. આખા રાદેરમા ગોરાઓ ઉપર આક્રમક ઉતરી અને સામ સામ યુધ્ધ ફાગી નીકળ્યું. શાદઝાદાઓ પણ અંગ્રેજોના ખિલાફ ગદર (બગવા) મા જોડાઈ ગયા.

અંગ્રેજ રંગી-બાળકોનું રક્ષણ :

દિલ્હીમા ગોરાઓને મારી નાખવાની કાર્યવહી જોગ પર હતી,

પરંતુ માર્શાલ મહાદુરશાહની નદમદિની આગળ આવી તેમણે
આદેશ આપ્યો કે અંગ્રેજ સ્ત્રી-બાગિકો ઉપર કોઈ હાથ ન ઉગામે
અંગ્રેજો અંગ્રેજ સ્ત્રી-બાગિકોને નાન કિ-વામા આસરે આપ્યો અને
તેમના જનનની મનામનીના પગનાં વીધા, પણ હાન મિત્રાભાથી
બાહ્યગાદના ચારી ગયા પછી કિશ્વરમા અતરે નહોતે રહેતા આ
સ્ત્રી-બાગિકોનું શું થયું, તે જાણી ગયાયું નથી માર્શાલ ઝંફર ઉપર
બગના મોંગની સત્તા પથગઈ ચુકી હતી અને મહાદુરશાહ જીના
દુઝમે છુટવા નાખ્યા હતા

પ્રકરણ ૯ મું

બાદશાહની ગિરફતારી

જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાન અગ્રે-રિસાવાના સુમેદાર હતા. વિધવધારીઓના અગ્રગણ નેતા હતા. ધણા બહાદુર, શૂરવીર અને દિલેર હતા. એઓ-અફઘાન યુધ્ધમાં પોતાના પરા-ક્રમેથી અંગ્રેજોને છક્ક કરી ચુક્યા હતા. અંગ્રેજોએ આ યુધ્ધ પડી એમને ત્રિગોડિયર-જનરલના ઓધા પગ ચડાવ્યા હતા.

બખ્તખાન દિવસો દરમ્યાન મિરજા મુગલ સંઘન્યના કમાન્ડર હન ચીફ હતા, પણ બખ્તખાન આતુ મુગ-સયાનન જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાનના હાથોમાં હતું. બાદશાહે એમને "પોડ" ગવર્નર ને ઓધો આપ્યો હતો. જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાન બરેલીથી દિલ્લી આવ્યા, ત્યારે તેમની જોડે હજારો શોહિયા પાણી સંઘનિકો હતા. આ બધા સંઘનિકો બહાદુર અને ઠસાએવા હતા, વતનની મુહમ્મદ તથી સરશાર બનેલા હતા, અને ગોરાઓને હિન્દમાંથી હાડી કાઢવાની પ્રતિજ્ઞાઓ પણ લઈ ચુકેલા હતા.

મિરજા મુગલની અણગમાવડત

માદશાહે પોતાના શાહજાદા મિરજા મુગલને સંઘન્યનો કમાન્ડર

તેનીકે બના ચો હતો પણ તે બીન-અનુભવી હતો અપુષ્ટ હતો અને વડાછતી નુક-ગવના વચેએથી તેને અજાણ હતો જનરલ મદમદ બખ્તખાનની યુદ્ધ મના અને અલ્-અની ગોંવણાની આડે આવતો હતો અને અજાણતા મો ડોડીને બા બગાડી નાખતો હતો ડાહિયા મેનાપતિએ મિરજાને શાંતાર અમન ચો બના તે જનરલ મદમદ બખ્તખાનના પ્રમોમા લખતીગી પ્રતોજા દયો

અમતોપ અને સ્વચા

મિરજાની દખનગઝીના મારજો વિનવરી સર્પનિકોના એક મમમા અમનોન જારો અને સ્વચાની વાગળી જમી વિખતવની યુદ્ધ-અવતામા વિલેપ પવા નાઓ પત્તળ આ બચનાથી અનીન રહ્યુ હતુ તે સ્વનત હતુ અજેનની મના ત્યા પડોવી સુકી હતી

પણ દિલ્લીમાજ મળવાખારાનું સગન નજમ પડ્યુ મિ જા ની બલુઆવ ન અને દિલ્લીમાના અમેજેના દિમાયનીએના મવત્રા એના પગિપામે વિરનમગી-અલ-ય, નેનાએ વચ્ચે મનનેદો ઉભા થયા તેઓ એકમીન હિપર શાંતવા નાચ્યા ને વિખતવમારી નેનાએએ પોતાના સગનને નુ સગશુ બનાવ્યુ હજ ના આપુ પત્તળ મજે ફરી રકાન, પણ પત્તળનો સદમ મેળવવાના આ નનાએ નિદન થયા

તેકે દિલ્હીમાં બજાઓરોને જોર કરવાના અંગ્રેજોએ કાફા માયો, પણ બજાઓરોના સહનયમાં હજી ઉત્સાહ કાયમ હતો અને માદરે-વતનની એટની બધી મુહુબ્બત હતી, કે તત્કાળ પૂરતા અંગ્રેજો કાફી ન શક્યા.

કુગર પર મોરચા -

બજાઓરોએ દિલ્હીના કુગરાઓ પર મોરચા કાયમ કર્યા હતા ત્યાં ગમ્મ-સામગ્રી પટોચાડી દીધી હતી અને તોપો ગોદરી દીધી હતી.

બહાદુરશાહની મુઝબહુ

બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝંફર એક પછી એક બની રહેલી વઢના ઓથી ગાભરા બની ગયા હતા તેઓ આફતોનો અને સકટોનો ધીરતા પૂર્વક મુકાબલો કરવા જોઈતું મનોબળ ધરાવતા નહોતા એઓ અલાહવાળા અને ફકીરી પ્રકૃતિના હાવાથી ખુનામરકી જોઈ શકતા નહોતા એમની મુઝબહોનો પાર નહોતો બાદશાહ બહાદુરશાહ અલ્પાહતઆલાની ખારગાહમાં નિરતર દુઆ મુજારતા રહેતા હતા.

“અમ અલ્લાહ ! મુજ જઈશ અને કમજોર માટે આ અગ્નિ પરીક્ષાના દિવસો છે ખુદાવદા મને ધીરજ અને સમ્મ અના ફરમાવ મારી લાજ તારે હાથ છે ”

પણ દુઆઓ અને પ્રાર્થનાઓનો આ સમય નહોતો. વિદાદીઓએ દિલ્હીનો ઘેરો મજબુત બનાવ્યો હતો. લાલ-કિલ્લા ઉપર પણ તેમણે તોપો ગોઠવી દીધી હતી, અને તરફથી ત્રાગ્નક ગોળાઓ છૂટતી હતી.

વિશ્લેષકારીઓમાં મતભેદ :

જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાનને લાગ્યું કે મિરજા મુગલની ઓછી આવડનના કારણે મુઝિત-દલોમાં બેદિલી પ્રસરી ચુકી છે અને મિરજા મુગલ બુલ્લ-રમનામાં ફાવે તેમ ફેરફાર કરે છે, તેનાથી સિપાઈઓ નારાજ છે પણ શું થાય ? મિરજા મુગલના સમ્પત્તિને તેને જ અનુસરતા બે મિરજા મુગલ કે તેમના માણસોને હપકા આપવામાં આવે તો સિપાઈઓમાં બે દિવો વધે એમ પણ હતું. આ પરિસ્થિતિના કારણે જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાન અકાબાઈ ઉદ્યા. ક્ષણે ક્ષણે યુધ્ધમાં પડ્યા આવતા રહેતા હતા વિચાર કરવાનો સમય નહોતો. અંગ્રેજોને તેમના પિંડુઓ તથા જાણીતા તરફથી બાતમીઓ મળી ગઈ હતી કે વિશ્લેષકારીઓ વચ્ચે આપ-સમા ધુટ અને મતભેદ પડ્યા છે. તેમને આવું જોઈતું જ હતું.

દિલ્હીપર અંગ્રેજોનો કબ્જો :

તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૭ ના રોજ વિશ્લેષકારી સમ્પત્તિના અંગ્રેજ-દલોના હાથે જગલવ થયો. બગવાબાગે ચહેરના તમામ મોરચા ખાલી કરી ગયા અને આખા ચહેર ઉપર અંગ્રેજોએ ફીવાર કબ્જે કરી લીધો.

લાલ-કિલ્લાની લયાનક રાત :

તા ૧૬ મીની રાત લાલ-કિલ્લાની એક લયાનક રાત હતી.

આ રાત સડદો અને મુસિખનો લાઇને આવી હતી. બાદશાહને લાગ્યું કે કિંવામા રહેવામા મારી સલામતી નથી. અહીંથી સલામત થયે જતા રહેવું જોઈએ.

વિધવાગી નેના અને લોડ' ગનનર જનરલ મુદમલ અખત ખાન બાદશાહની ખિદમતમા હાજર થયો અને તેણે અદખપૂર્વક અરજ કરી.

અખતખાનની સલાહ -

'બાદશાહ અલામત ! જો કે શહેર ઉપર દુશ્મન અંગ્રેજોને લગીથી કબજો થઈ ગયો છે ત્તા આ કબજાના કારણે આપણ કશું બગડ્યું નથી સાથેય હિ દુરતાન આપણી પડખે છે. આજે એક એક મજબૂતની સહાનુભૂતિ આપની તરફ છે આપે જરા પણ ફિકર નરવાની જરૂર નથી હુજુર મારી સાથે આવો. હું સામેની પહાડી ઉપર મોરચાબદી કરીશ ત્યાં અંગ્રેજો કંઈ કરી શકે એમ નથી.

ફિલ્હી પાવનખત છે કોઈ લરકરી જાવણી અથવા મોરચો નથી ફિલ્હી ખરી રીતે જગ માટે પણ અનુકુળ નથી ખેને આ પરાજયથી અફમોસ છે કે આપના શાહઝાદા મિરજા મુગલ પાસે લરકરની સર્વોચ્ચ સલાહ હતી. તેમને ફોજ નેથી કેરી રીતે કામ લેવું તે આપણુ નહીં તેમની જીન આવડતના કારણે હડગમા અશાન્તિ ફેલાઈ અને બેદિથી જન્મી અંગ્રેજોને આપણું

નેહનું હતું પણ હુર સમય દર પળ વધી ગયો નથી. આપણી પાંખે આખું હિન્દુસ્તાન અને દેશી રિવાસતો છે.

સકાદનો થોડોક પાસો પણ આપણી તરફેણમાં ફેરવાઈ જશે તો દેશી રિવાસનો આપણી મઠ્ઠે ધારો, અને સાં ડોઈ હુરના સાથી બની જશે.

બાદશાહની સાચારી :

બાદશાહ જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાનની આ પ્રાણુવાન તકરી સંભળી લાગણીવશ બન્યા અને તેમના દિલપર ધારી અસર થઈ પણ તેઓ કાચા મનના હતા. તેમનામાં નૈતિક તાકતનો અભાવ હતો. દિમ્મત વગેરે બંધું કંઈ હોવા છતાં પોતે પરવશ અને લાચાર છે એમ બાદશાહ સમજતા હતા. બાદશાહે જનરલ મુહમ્મદ બખ્તખાનની સલાહની અવગણના કરી. જો તેમણે આ સલાહનો ફીકાર કર્યો હોત ૧૮૫૭ માંજ અંગ્રેજોને હિન્દમાથી હાંગુરી કરી છઠ્ઠાંક ચાલ્યા જવું પડત.

બાદશાહે જવાબમાં કહ્યું: “અમે સૌ હુમાયુના મકબળામાં જન્મ્યે છીએ અને ત્યાં આશ્રય લેનાર છીએ. તમે આવની કાંચે સવારે ત્યાં આવીને મળશો, ત્યારે તમને માગે અન્તિમ જવાબ આપીશ.”

મહેશ્વર ઇસાહી (રહ) ના મઝારપર

ખાદશાહ હુમાયુના મકબરા તરફ ગીધાવે. તે પહેલાં અગ્રેને નો મળીયો. મિરઝા ઇસાહીનજા ખાદશાહની મેવામાં હાજર થયો અને જોવી અરજ કરી કે ‘‘આપ ગા મારે આવું કરો છો ? નામી પામ કે ના ઉમ્મીદ થવાની કરી જરૂર નથી. હું અગ્રેને મળી સમજાવીશ અને હાથથી ગમેલી ખાત્ર પાછી સુધારી લઈશ. હું અને હુમયુન ખાનદાન અહીં જ રહે આપને કે આપના ખાનદાનને કરી આંચ આવે એમ નથી.’’

ખાદશાહે મિરઝા ઇસાહી બખ્શની એકે વાન માની નહી, અને અતે જવાબ આપ્યો વિચાર કરી જોઇએ અત્યારે મારી પામે સમય નથી.

બીજે દિવસે સવારે ખાદશાહ બહાદુરશાહ ઝંફરે વાલ-કિલ્લા નો ત્યાગ કર્યો અને ગીધા હમરત ખવાબ નિઝામુદ્દીન અવલિયા મેદશ્વરે ઇસાહી (રહ) ના મઝારપર પહોંચી ગયા આસ્તાનાના સજ્જદાનશીન ■ શાહ ગૂલામ હુસયન ચિપ્તી હતા હ. મેદશ્વરે ઇસાહી (રહ) ના મઝાર ઉપર કાતિહા પડયા ખાદ આપે શાહ સાહેબને એક બંધ પેટી સપુર્દ કરી અને જણાવ્યું કે આ પેટી તથમુર શાહના વખતથી અમારા ખાનદાન પાસે રહિત છે તેમને પુત્રીના સુવત્તાના તોગાખાનામાથી આ પેટી હાથ સાગી હતી. એમા હુમયુર સગવરે કાચનાત (સ અ વ) ના મુગારક વાળ છે.

આપ એને સલામી ગમે! હું આ મુબારક વસ્તુ લઇને ક્યા ભટકો! ફર

ભૂખ્યા બાંશાહ

શાહ સાહેબને જાન-મુબારકની પેઠી સ્વાધીન મરી દીધા બાદ બાદશાહ મે ત્યાં બધા દિવસોથી મે સુખે ખાધું નથી ગત અને દિનમ પરેશાનીમાં રીના યા છે

શાહ સાહેબે હમુ ડગુ! અમારી પપ્પુ એજ દગા છે હું વગે વગે છું અને જે મધ હોય તે હુમુની ખિંમતમાં લઈ આવું છું આપ આગમ ફરમાવો અવી આપનો કોઈ વાગ વાકો નાં નથી

માલશાહ બેબેન અને ઉમ્મ દત્તા નિગમ્માએ તેમના દિનના હું કે હુમ્મા મરી નાખ્યા હતા પપ્પુ સાબિત હતા સમને દાખથી જવા દીધો નહોતો

માલશાહે શાહ સાહેબને મધુ કે લાઇ! હું મારી જાન મનાવવા આ મે નથી હું તો કેવળ આ મુબારક નેબમત અને ફુલ્લ વસ્તુ સપુર્દ મરવા આ મે છું મારા મગ્ગે આપના ઉપર આફત ઉતરે એમ હું ધમ્કોતો નથી

એના પછી શાહ સાહેબ પોતાના ઘરમાં ગયા અ! જે કંઈ મોલુદ હતું, તે યાગમાં મુખને લઈ આ-યા બાલ્યાતે તેમથી થોડું ખાધું પાણી લીકું મુલને મુકે અલ મરો અને પોતાના

કુટુંબીજનો જોડે હુમાયુના મકબરામા પહોંચી ગયા

અખતખાનને જવાબ

ગાદી-આસા અનુસાર જનરન મુહમ્મદ અખતખાન હુમાયુના મકબરા આગળ આવી પહોંચ્યા હતા મિરજા ઈનાહી અખશ પશુ ત્યાં હાજર હતો બાદશાહે જનરન મુહમ્મદ અખતખાનને પોતાની રામક્ષ તેડ્યા અને કહ્યું

“ મારા વીર ! મને તમારામા સંપુર્ણ વિશ્વાસ છે, પણ તું હવે મારામા ગઠિત રહી નથી, મારી જાઈશી અને અશકત અનસ્થાના કારણે તમને પણ ખમ્બુ પડશે, મારા સારાય ખાનદાનની જોડે હું તમારી સાથે જ્યાં ક્યાં ભટકતો રૂંડું ? મારી સલાખતુ કામ તમારા ખલાયક પડે એમ હું ચાહતો નથી હું તમાગ પર બોજ મનીને રહેવા માગતા નથી, મને માગ હાથપર મુકી દો, અને તમે તમારે કામ કરો.”

મિરજા ઈનાહીઅખશ બાદશાહ બહાદુરશાહ હુમાયુના મકબરામા પોતાની અંત્રેજોને બાતમી પહોંચાડી ચુક્યો હતો તેણે તુરતજ અંત્રેજોને જાણ કરી કે બાદશાહે જનરન મુહમ્મદ અખતખાનની જોડે જવાની ના પાડી છે

અખતખાનની વિનાય

બાદશાહનો જવાબ માલગી જનરન મુહમ્મદ અખતખાન

પોતાના બહાદુર અને વિશ્વાસુ સૈનિકા બેઠે વખતન નર સિંધ
થઈ ગયો, તેને અને તેના સૈનિકાને અટકાવવાની અગ્રે તેની દિમન
નોતી

બાદશાહની ગિરફતારી

મિસ્ત્રા ધિવાદીનખતની જાનથી પત્રી માદશાહ પગેને ગિરફતાર
કરવા માટે મેજર હસન ગોના સૈનિકાને લઈ દુમાયુના મખન
પામે આની પહોંચે હનો જનરલ મુહમમદ બખતખાન અને તેમના
સૈનિકાના વિદાય થના જ જમુમોએ મેજર હસનને બાતથી પહો
ચાડી કે બખતખાન આદયા અયા છે હવે મખાગમા બાદશાહ
પામે ખીનુ કાઈ નથી મેજર હસને પોતાના કમાન્ડર જનચીક
નેથી બાદશાહની ગિરફતારીનો હુકમ પડેથી મેજરી બીધો હનો

હસનનો નાપાક મનોરથ

મેજર હસન તો બાદશાહને કલ્પ કરી નાખવાનો અને તેમનો
વધ કરવાનો નાપાક મનોરથ સેવજો હતો, અને એ અગ્રે તેની
અને લશ્કરના કમાન્ડરની વચ્ચે ઘટી ગયાપીપા થઈ હતી પરંતુ
ગોના લશ્કરના સર્વોચ્ચ અધિકારીઓએ બાદશાહને ફક્ત ગિરફતાર
મરવાનો હુકમ આપ્યો હતો

મેજર હસન દુમાયુના મખન પામે આની પહોંચા અને
પોતાના એક દુન દવારા બાદશાહ પામે તેમની ગિરફતારીનો હુકમ
પડેચાડ્યો

અમાનની માંગણી

બાદશાહની બેગમ ઝીનત મહેલે કદમુ કે હુમર ! પહેલાં આપણા સારાથ ખાનદાનના જાનની સલામતી તલબ કરે. શાહઝાદા જવાંબખની જાંબખરી માટે પણ માંગણી કરે. એના બાદ ગોરાએને અંદર આવવાની રજા આપે,

બેગમ ઝીનત મહલની મુચના મુજબ બાદશાહે મેજર લડસન ઉપર અમાન તલખીનો સંદેશો મોકલ્યો. તેણે બાદશાહની માંગણી સ્વીકારી. એના બાદ ગોરાએ મેજરની જોડે મકબરામાં પ્રવેશ્યા અને બાદશાહ અને તેમના પુરા ખાનદાનને ગિરફતાર કરી લીધા. બાદશાહ, તેમનીબેગમો અને તેમના તમામે સંતાનો ગોરાલશ્કરીએના મજબુત ચોકી પહેરા હેઠળ દિલ્લી તરફ આવવા નીકળ્યા. આ ગિરફતારીનું દૃશ્ય ખુબજ કરણ અને લોહીના આમુ પડાવે તેવું હતું. મુગલ-સલ્તનતનો સુખ આઘમી ચૂક્યો હતો.

બેગમ ઝીનત મહેલે દિલ્લીમાં લાલ કુવા પાસે એક મોટી હવેલી બંધાવી હતી. ગિરફતારી બાદ પુરા ખાનદાનને આ હવેલીના માં જ નજરેદાર રાખવામાં આવ્યું.

શાહઝાદાઓની દશા

બહાદુરશાહના બીજા શાહઝાદાઓ બળવાખોર દુશ્મની સાથે હતા. ગિરફતારીના સમયે એ લોકો હુમાયુના મકબરાની પાસે આવેલી જાડીઓમાં સંતાર્થ રહ્યા હતા. એમની જોડે પાંચથી ૭

દત્તર સિપાઈઓ દત્ત ૫૫ એમની દિશ્મન તુડી નઈ હેતી કવે
 વતરન મુદમદ ખપખાનના ચાલ્યા ગયા માદ તેમનાથી મુ
 થઈ નાક તેમ નહાતુ મેજર હસને આ ગાદગાદાઓની ધનપડના
 પૂમો ૫૫ મેજર યા દત્ત ને પોતાના થો । સિપાઈઓને વઈ
 ગિન્દનાગી માટે જાડીઓ તરફ આગળ વધ્યો તેજે પોતાના ફૂતો
 મોન્દન આ ગાદગાદાઓને ખીન-ગર્ને ગગપૂગતિ નીકારવાનો
 મમ મોમ રો કિસ્મન આગળ બધા લાચાર હતા ગાદગાદાઓએ
 ગગપૂગતિ સ્ત્રીમગી વીધી મેજર હસને એમને ૫૫ રીધા રથમા
 મેસાડયા અને દિ હી નરફ આવવાનીડરો ગોરા સંનિકા વિત્તના
 નનામા ચ સુર દત્ત તેઓ આ ગાદગાદાઓને લોહી નીતગતી
 આખો વડે જોઈ ગદયા દત્ત

ગાળીધી લાર કર્યા

દિ હી ત્યાગે એમ મા ને હટે હતુ, ત્યારે અને ઉતો ગમરામા
 આઓ અને તેમથી ગાદગાદા મિગ્રા મુગન, મિરગા ખિર મુનનાન
 અને મિગ્રા અશુ મહને નીચે ઉતરવાનો દમ મવામા આ થો
 ગાદગાદાઓ જાણતા દત્ત ૩ તેમનુ આગે મોન આ પુ ડે ગોરા
 જાનિમોના હાથમાથી તેઓ બચી ગરા નહી, અને થયુ પશુ તેમજ
 રથમાથી નીચે ઉતરી ગયા પડી આ ત્રણે ગાદગાદાને કપવામા આ પુ
 ૫૫ડા ઉતારી નામે એના બા મેજર હસને પોતાની પડમેના
 અ ગો । સિપાઈ પામેથી બહુ ઝીનરી રીધી અને બહુન્ની ગોગી

માયી આ શાહજાદાઓને સીધી નાખ્યા નાહજાદાઓને દાર માયી પછી પણ મેજન દસને સતો ન થયો તેણે શાહજાદાઓના માયા કાપી નાખનાનો દુકમ કોરા દસને આ માયાઓને એક થાગમા મુખી બાદગાદ નહાદુગાદને નજરાણા તરફ ધર્યા માયા જી કગતા દસને બોલ્યો “કુપની તરફથી આ આપના માન નજરાણા કે, જે વેરો થયા બધ દતુ”

જીરાન પુત્રો અને પાત્રના કાપેના માયા તેણે આશ્ચર્યજન-પૈયંથી બદીરાન બાગાદે ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે ‘મુન્હાન’ નાહ ! તયમુગની ઓનાદ આ જ રીતે મુખ ઉજ્જવા કરીને બાપની સામ આવતી હતી !

એના બાદ શાહજાદાઓના મસ્તકાને ખુનીદરવાજા ઉપર નમ્ર વચામા આ યા અને ઘડને કાટનાતીની સામે ટાગરામા આપ્યા પછી બીજો દિવસે વૃષ્ટો નાગોને જમના નદીમા ફેંચી દેરામા આની

હડસને શાહજાદાઓનું ‘મુન પીધું’

પણ આના કરતા પણ એક લખ કર વાત દિલ્હીમા પ્રચલિત હતીકે દસને શાહજાદાઓને દાર માયી પછી તુરત જ પોતાના બોબા મા તેમનું ધગધગતુ લોહી લયું હતું, અને તે પીધું હતું આ લકીક તને કોઈ અગ્રેજ લેખકે નોંધી નથી પણ હું ખ્યાલ હમન નિઝામી સાહેબે “દિલ્હી કી જાફૂની નામના પુસ્તકમા આ ઘટના વિસ્તારથી નોંધવીછે, અને પોતે આ વાત દિલ્હીના સેક્રેટ માણુમોના મુખેથી

આભંગી હોવાનું જણાયું છે જ્યાં આદેએ એમ પણ લખ્યું છે કે
 “ મિરજા ધવાદીગખશના જે બે મુસાદિઓ આ વખતે હુઝનની
 આથે જ હતી, અને જેમણે આ આખી ઘટના પોતાની નજરે જોઈ
 હતી, તે પૈકી એકે માગ પિતા પામે આવીને આ બંધી હકીકત
 કહી હતી ”

✓ હુઝનના નાહઝાદાઓ તરફના આ અમાનુષી વર્તન અને કંઠે
 વર્તન પરવે ખુદ અંગ્રેજોએ નારાઝ-પ્રગટ કરી હતી એજ મેજર
 હાસન દિલ્હીની ઘટના બન્યા બાદ થોડા વખત પછી લખનવ ખાને
 મિલ્લતગીઓના દરને માર્યો ગયો હતો

જુન જુન લેખકો અને ઇતિહાસોથી એવું જાણવા મળે છે
 ✓ કે ગોરાઓએ દિલ્હી ઉપર ફરીથી ઝગ્ગે કર્યા બાદ દિલ્હીમાં ૨૭૦૦૦
 હજાર મુસલમાનોને મારી નાખ્યા હતા દિરમો પર્યંત ગોરા મેપાણાએ
 ઉપાડે છોડે આ કાલે-આમ જરૂરી ગણી હતી, આ કાલે-આમમાં
 તેમણે અપગ્રાધી કે બીન અપગ્રાધીનો કશોજ ખ્યાલ રાખ્યો નહોતો,
 અને કેવળ વેર વાગવાના હેતુએ જ નિર્દોષ પ્રજાજનોની કતલ
 ચલાવી હતી

ગોરાઓએ કાલ જુલા પામેની હવેલીમાં બાદશાહ બહાદુરશાહ,
 ઝીનન મહેલ અને તેમના પરિવારને માધારણ કેદીઓની માફક રાખ્યા
 હતા, અને આ નાહી પરિવારના ચૂરશન માટે દર અવારોએ ફક્ત

પાવ અપિયાની નુષક રકમ જાનાદને આપવામા આવી હતી બાદ
ગાદને લગ્નગર આવાન વાગી ચુક્યો દનો તેમના હોશ ઉડી ગયા
ના બિનકુન નાન બેચી ગહેના દના દિલ્લીમા ચાલી ગહેવી કહે
આમની વાનો પગ તેમના કને આવી રહેતી હતી આ વાનો
અગી તેઓની પગનાની અને અથા રધી હતી હતી પગ પાચાઝ હના

હૃદયકાવ્ય કાવ્ય

ખુદ બાદનાહ માનદુરગાહ મહેર પાતાના ઉપર જે નીતી રહ્યુ
હુ અને પ્રજા ઉપર જે આકૃતો ઉતરી હતી, તેનો નાદર્ય ચિતાર
પોતાના એક કાવ્યમા રજૂ કરેનો છે કહે છે —

મન પક બચક ને હના પાદ, નકી દિનકે મેરે કગર હય,
ક નિસ મિતમકા મે કયા ગયા, મેગ મીના ગમમે ફિગાર હય !
મેહ રેપાપા-દિલ તમાહ હુઈ, કહે કયા કયા ઉનપે જહા હુઈ,
જિસે રેખા હાકિમે-વક્તને, કહા મેહ બી નમિને-દાર હય !
મેહ ફીસીને જુદમખી હય સુના, કે હી રાખી નાખોરો મેગુનાહ,
વને વહમાગોયો કે સીમતમે, અબી દિનમે ઉન્ક મૂનાર હય !
ન ધા શહર દિલ્લીપેહ થા ચમન, કહો ફીસ તરાહકા થા યા અમન,
ને ખિતામથા વોહ મીટા હીયા, ફક્ત અમ તો ઉલગા હયાર હય !
મેહ તગ હાન જે સમકા હય, મેહ ફરિશમા ફૂરને રમકા હય,
ને બાજની સો ખિત્તા ફૂઈ, જે ખિત્તાથી અબ વોહ બહાર હય,
મખો રોઝ કુયોમે ને તુમે, કરો, ખારે-ગમકો વોહ કયા સરે

મીયે તોફાન ચાલે જાય છે, જ્યાં જુનું બને જાય છે !
 સમગ્રી જાવો માનમે-મખત છે, જો કંઈની મદદિએ-અખત છે,
 ન વોહ તાજ હય ન વોહ તખત હય, ન વોહ શાહ હય ન વોહ ધ્યાન હય !
 જો મુનુક કંતે થે ઝાંમે, અજ હય દેખા વોહ કિસ તોજ મે
 વોહ હય તગ ચખે ઝોનમે, ના તનપે ઉંઝે ન તાન હય !
 થેહ નમાન તનપે હય સર મેન, નવી જાન જાનેકા કર જા,
 કો ગમ હય નીચે જો હમ મેન, મુજરે અપની જિન્દગી બાગ હય !
 કયા હય ગમ “ઝંકર” તુજરે હમકા ને ખુદાને ચાહા તો બરમાન,
 હમે હય વમીના રમુનકા, વોહ હમાગ હામીયે-કાગ હય !

મકરણ ૧૦ મું.

દેશ નિકાલની સજા

કુંપની સરકાર તરફથી અંગ્રેજો દિલ્લીની કોર્ટમાં બાદશાહ
મલિકુલ્લાહ ઝંદના ખિસાફ કેસ કર્યો અને એમની મામે
નિબ્બ આગેપો બદન કામ ચલાવનામા આવ્યુ —

(૧) મિર્જાદીન મુહમ્મદ બલ્લાદુરશાહ ઝંદર એમણે કુંપની-સર-
કારના પેન્શનર હોવા છતાં તોપખાનાના રેજિમેન્ટ સુમેદાર મુહમ્મદ
મખ્સુમખાનની માથે મગી બગલો કરવાની ઉરકેરણી કરી

(૨) એમણે પોતાના પુત્ર મિરઝા મુગલને બગલાખોરોને મદદ
કરવાનુ કહ્યુ

(૩) એમણે પોતે કુંપની-સરકારના એક પ્રમખજન છતાં પોતાને
બાદશાહ તરીકે જાહેર કર્યા, અને દિલ્લી ઉપર ગેરકાયદેસર કબ્જો
કરી પોતાની સત્તા ચલાવી

(૪) એઓ મિરઝા મુગલ અને મુહમ્મદ મખ્સુમખાનની જોડે
મગી ગયા અને કુંપની-સરકારને ઊંચવાની નાંખનાના કાવત્રામાં
ગરીક થયા

(૫) એમણે રશિયાનું ઇશ્તિહાર દિલ્લીમાં બેઠી કરી, તેની પાસે અમર-તેની તેમના બાન-બચ્ચાઓ અને કનક સવારી, અથવા કનક સવારી ભાગ લીધો

બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝંકર આ બંન્ના ગનાંને દાંડા કર્યો. જમજમો ધનુ દિવસે મુઘી ચામ્પો બાદશાહને એક ભવન અપનાવીની જેમ કોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવતા હતા આ બંન્નામાં ધનુ સાક્ષીઓએ જુગનીઓ આપી હતી

પણ બહાદુરશાહની સેવામાં રહેનારો અને તેમની ફોજ ઉપર ઉપન-નિર્ણય સવાવનારો પૈકી કોઈ પણ બાદશાહના અસાવના સાક્ષી તરીકે બહાદુરશાહને નહીં જ બધાએ દોષ કર્યો સાચી હકીકત કહેતા તેમને ડાં લાગ્યો અવાદને એક પણ બંદો બાદશાહની નિમજ્જાથી કરવા મેદાનમાં ન નીકળ્યો

લેખિત અથાવ :

બહાદુરશાહે પોતાના અથાવમાં એક લેખિત નિવેદન રજુ કર્યું એમાં તેમણે પોને બેગનાદ દોષાનું ભારપૂર્વક સ્વીકાર્યું પણ અંગ્રેજ અવાદન તો બાદશાહને અપમાન કરી હતી તેમને દિલ્લીની બહાદુર ધોરે દેવા ચાહતી હતી. ધણુ જલુ એવું ધારતા હતા કે બાદશાહને ક્યા તો રાણીની સગ કરવામાં આવશે અથવા ક્યા તે દેવનિકાવની શિક્ષા થશે

દેશ નિકાલની મજા

લાખી સુનાવણીના અન્તે અંગ્રેજ ન્યાયાધીશ એક દિવસે ફેસવો મુજાબો કે "અદાલત બહાદુરશાહ ઝંફરને તેમના ગભીર મુનાફ મદદ તેમના ખાનદાન અદિત દેશનિકાલની સગ કરે છે"

બાદશાહના ઝોંદ જણના બનેલા કુટુંબને આ શિક્ષા ફરમાવનામા બાની એ સધાગને હિન્દની ધરતી પરથી હિંદીને બર્માના ગૂન રાજેમા લઈ જવામા આન્યા

જલાયા ચારને બચસા, કે હમ વતન મ ચે
બનેર ગમ્મ કે રોને, કસ અબુમનમે ચે!
ત બાગબાને રંગગા હી સપર કરનેમી,
ખુશીસે આપે ચે, રોને નુવે ચમનમે ચે!

બર્મા તરફ સવાનગી

દેશનિકાલની સગ પામેતુ આ ગાલીખાનદાન ત્યારે કાનપુર ખાતેથી પસાર થયુ ત્યારે એને નજરે નજર લેનારાઓએ કહ્યું કે બહાદુરશાહ પાવખીમા બેસા હતા તેમણે ભગસા રંગના વસ્ત્રો પરિધાન કરેલા હતા, પગીશ જેટલા સશસ્ત્ર જોરાઓ તેમની પાવખી સાથે હતા. આ સિવાય બીજી પણ બે પાવખીઓ હતી તેમા બાદશાહની એકમે, નરાગ બીનત મટેન અને તાજ મદદ વગેરે હતા એ ગાલીઓ હતી, જેમા શાહઝાદા જવાનખાન અને અન્ય

માગના હતા આ ચૌદ માણુનના મનેના શાહી-કાફનાને દરરોજ
રાત્રી-ખની માટે કે ન આ રૂપિયાની નુશક ગુમ આપવામા આવતી હતી

• મુનનુ ઇનન

મુમલ-સહતનનના અસ્ત થએવા આ હેલા દિપકને તેના પગ
નાર સમેન મનુષ્યાથી રમુન જતી સ્ત્રીમગ્મા ચડવી દેવામા આ થો
મદાદુરગાહ તપમુરના વરા જ અને દિલ્હીના અન્તિમ મુગન બાદશાહ
હતા એમના ઉપર મુગન-સનનત ખ મ ચર્મ ગધ એઓ બમ હુદયે
મૂનના મિતારે ઉત્પા બદર ઉપર ગોરા સંન્યની એક દુકડી હાનર
તી તજે આ મેગનિમન થએના શાહી-ખાનદાનનો કમ્ને મલાળી
નીના અને આ મદીવાનોને સદર મજરમા આવેના એ માગના એક
મગનામા લહ જવામા આ થા મગનાની ફરતે ગોગ એપાળેનો મજ
છુન પહેરે ગોની દેવામા આ થો આ પહેરે બાદશાહના હન્તેમાસ
મુધી ગરે

ધેગાન

બાદશાહને એમના અને એમના પગિવારના નિર્વાદ માટે અગ્રેજ
સરકાર તરફથી દર મુદ્દીને હોમો રૂપિયાની રકમ મળતી હતી તેઓ
છત્ર્યા ત્યા લગી તેમજે આ ગમ્મા વધારે કરી આપવાની અગ્ર જ
સરકાર પામે માનવી કરી ન્હોતી દિલ્હીના માજી સમ્રાટ મગીની
અને કમાનિયનની સ્થિતિમા તિમો મનીન કન્તાન પસદ હતું

પણ બામનુ ઝોલવ અને મુગનીયા-ખાન-ખાનની ગવન્ટકારી નાખી
રગૂનમાં તેમણે કેટલું પણ દિવસ ખર્ચ અમલદારની સામે કા-
બુદી કે આરિજી કરી નહીં હમેશા તેમણે પોતાની ખુદીને મદદગારની
રાખી, અને સમ તથા શુકન છૂન છૂનતા ન્દયા અટી માદદગાર
પોતાના સમયનો અધિક લાગ તમીદ અને દરમિયાનમાં ગુનગના
હતા રગૂનની અડકાવન દરમિયાન એમને બહાર ફરતા જતાની છુ-
અપાઈ હતી અને તે માટે એક ગાડી પણ આપવામાં આવી હતી
પણ માદદગાર કદી પણ બહાર નીકળ્યા નહતા, છતાં રગૂનમાં પગ
એમના મીનામાં કાચ ધારાઓ ધટતી રહેતી હતી અને નેએએ આ
કા યોને ગણગણતા રહેતા હતા એમના કુટુંબજનોમાંથી ખાસ પણ
અહિલ આ કરિતાઓ નિષિખમ્મ કરી લેતી હતી પત્રી આ કરિતાઓ
નજરકેદના બગનાની દિનાયો વટારી કોઈને કોઈ રીતે રગૂન શહેરમાં
પહોંચી જતી હતી રગૂનમાં રચાએના એ કા યો એમના ખીમ
કનામની જોડે એમના દીનામમાં સમ્રહાએના દેખાતા નથી પણ ધણ
લોકોની ખાનગી નોખગોથીઓમાં હજી જગનામ રહના છે હવે રગૂનની
છન્ગી દરમિયાન માદદગારે રચેના આ કા યોને પણ પ્રસિધ્ધ કરાવે
સમય પાળી ગયો છે

વશત

અને, તા ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૬૨ના દિવસે રગૂન ખાતે
માદદગાર બહાદુરશાહ ઝફરનો હિતકાન થઈ ગયો એમને એઓ રચેના
હતા તે બંધનાના કમ્પાઉન્ડમાં જ રહી રચેનામાં આઠવા રમર મચી

બનારી હતી, પણ ક્યારના માથાના ભાગ નજીક બોગરીનું મે-આડ
હતુ તામી મુન મરી આ આડ ના માગાદની ક્યારનું નિવાન
મની મદય

બ મદાદુરગાદનો નમેર હ -

ગાહોકે મકમમેએ અસન દ્વન દિજિયો
હમ બેકમે કો મેરે ગરીબા પમદ હય.

બેગમ જિનન મહલ અને ગાહુઆદ જવાબખતની વકાલ

મદાદુરગાદ ક રના મયુની કેરી રી હતી, પરંતુ મેગમ
જિનન મદન, વાદ ના જવાબખત અને તેમની એ મીછ બેગમ
તથા એ નાની માગમી મીવાય પાને અન્ય કોઈ ન હતુ

જિનન મદન મેગમ મુન મુરી એક નીવામઆનમા નદયા
અ ના મ બ પડી નમેરમા અન્ય અથો ખમે વામા આન્યા દના

બદાદુરગાહ ક્યારના મતલુ પડી પાય રાઈ સૂરી જિનન મહલ
મેખમે અમેને પામયી ગતીપા ની મદ મેગરી નલા પ તુ ડન
। પોતાના જુલમ મા પ૦૦ રૂપિયાનું પેન્શન મિલકતુ નેરીન મીને
નદયા જવાબખતને પણ પેન્શન મળતુ હતુ

સદગા જવાબખતજમાર્માં મોનનીન સ્થાપ મ ૧૮૮૪ માં

બહાદુરશાહ ઝફર

મ. ૧૩ પામ્યા તેમની કન્યા આજ સુધી પતો નથી જીનન મદન એગમ
 જુનાઈ ને મ ૧૮૮૬ મા આફાની જગત છોડી ગયા જીનન મહન
 ને પણ બગનાના કપાઉન્ડમા પોતાના પતિના પામેજ દફન કરામા
 આ પા દવે એ બગનો એક યુરોપીયન મી ડાલન કે જેઓ મગમા
 મન એક મેક આથે સબધ ધરાવતા હતા, તેમને લાડે આપી દેવામા
 આનો હતો ગોરા મામેને બહાદુરશાહના મજાગ પર ફાતેલામા એવને
 ચિરાગમતી મા એ આનનારાઓ મુચના નાગના કપાઉન્ડના દ્વાર બધ
 રી દેવામા-મજાર પામે ટનીસ રમવાની જગ્યા બનાવી હતી અને
 બીજા નિાએ મોઝા કેગનના માટેનુ સ્થાન નુ

થોડા નખત પડી કનના ચિન્હો લુતાના લામ્યા ઝફરે પોતાના
 આનિને માગ કુતેની પેશીનગોઈ ખરી પડી રહી હતી

પમે મર્ગ કલ્લ પર અથ “ઝફર” કોઈ રાતેલાલી કહા પડે.
 પોહુ એ હુદી કલ્લકાથા નીશા ઉસે ઠોકરોએ ઉડા દીયા.

જાણના મગે છે કે બહાદુરશાહ ઝફર ની કલ્લ ઉપર પાજાથી
 મગખરો બાધનામા આબે છે અને ત્યા દિરાગમતી મા એ બ્યસ્થા
 નામા આવી છે અને દર વર્ષે ઉર્સ પણ થાય છે

૧૦૦ વર્ષની પુરાણી પેઢી

— જગ પ્રસિધ્ધ —

દાતુ મનજી પદમશી સુરમાવાળા
(છુટીમાછ સ્થાપિત)
ના

સાચા મોતીના સુરમાઓ

દેશ અને દેશાવશેમાં ઘેર ઘેર વપરાય છે.

આંખોની ફરિયાદ માટે લખો
અથવા અમારું મુચ્છી પત્ર મંગાવો

જગ પ્રસિધ્ધ :-

દાતુ મનજી પદમશી સુરમાવાલા
૭૮, સેમ્યુઅલ સ્ટ્રીટ, પાલા મલી, મુંબઈ, ૯,

કાવ્યો

અમારે ત્યાં દરેક જાતના ઉંચી જાતના
અત્તરો મળે છે.

★

મેહરા હર ઓઈલ

જીવનમાં મુલાસિક વસ્તુ માટે દરેકને
આકર્ષણ હોય છે.

★

મેહરા હર ઓઈલ

મુલાસિક હોવા ઉપરાંત વાળ અને
મગજ માટે ખુબજ ઉપયોગી છે.

દંડક અને તરાવટ આપે છે.

આજેજ એક શીશી મંગાવો

બાટલીની કિંમત રૂ. ૧-૦૦

નઇમ એન્ડ કું.

વઝીર બીલ્ડીંગ, લીડી બજાર, મુંબઈ, ૩.

✓
જિસે ખિયાલ હય કુન્હ, રદમતે પ્રસાહી કા.
ગુનાહ સમજે હય દાંવા, વો બેગુનાહી કા.

યેહ ફઝલ દેખ કે, ખુદ બાદશાહ હય લેકિન,
રખા હય ઝોરે પેલી નામ બાદશાહી કા.

યેહ ભાદે દેખ કે ખુદ બેનિયાઝ હય લેકિન,
ધ્યાન હય હિસે બન્દોંકી ખૈર ખ્યાહી કા.

તુમ આપને છમે અઝીઝ ઝૌર ઝકીસ હુરલો,
ખુદા હય એક મહુ વ મહેરે મુગર્ માહી કા.

ખીયા કીસીકા જિગર ખરતા વ દામે ફિરકા,
દિયા કીસીકા મઝા વસલગાહ ગાહી કા.

ભરા વોહ ચરમ છુતાં મેં ફંસું કે જો દેખે,
તમામ હિસ કરે શિકવા કમ નિગાહી કા.

જો હુબ્બે આસે નખી ઝૌર મહાબા દીસસે રખે,
“ઝંદર” હિસે નહીં ડરે હય કી તખાહી કા.

કયું નહોતું આસપાસ એ હતાં અહમદે મુખતાર કા.
હવે વોલ માલિક આલિકે કૌનયન કી મરકાર કા.

કયું નહોતું મજલ દરકી દીનકે મતુલ પર દલીલ.
જા મુખા મનો મેં તાગા દરકર છુન્નાર કા.

વાલિદ એહલે ઝમીં કા કયા નજર આવેકે હવે,
આમમાં પર માયા હો મરવે ખુશ રહેતાર કા.

કરદીયા આવીઝમે મારો જલ્દાં લુક કા કસામ.
હોમસાહય જે હોમકે સાઅલો મોહર વાગકા.

કેહને હવે મુસાકો ગમ આવ્યા થા કેહનેતુર પર.
એક તમરદર થા વો તેરે જલ્લમે દિનારકા.

કેહનેહવે મુસાકો થા મુરદે જિજાને મેં કમાલ.
એક કદિમમા થા તેરી ખુશીએ મુકતાર કા.

મરવરે દુખે રનસ મેઝે જલ્દા કા હવે શક્તીએ.
જિરકે આઅસ મે હુઆ કયા મગતબા અખરાર કા.

હવે હમે જિજીલ પર તેરીહી હમલ કે લીયે,
જમ જમા છુન્નાવ તજવી તલતલુલ અનહાર કા.

તાબને ખુશીકે મહમદ કા મુઝે કયા ગમ "ઝકર".
અયઃ ને વાલા હું કીમકે માયએ દીવાર કા.

મેરી આંખ બંદ થી જખ તલક ચો નઝરમે નુરે જમાલ થા,
ખુશી આંખતો ન ખખર રહી કે વોહુ ખવાખથા કે ખિયાલ થા.

નમે ખિસ્મીલ અય ખુતે અરવગર ખુશી છઠ્ઠી સે હુય ખખર,
ખમે તેમ તેરા જે સામને નઝર આયા મિસલે હિસાલ થા.

કહો ઇસ તસવ્વરે ચારકો કહુ કયું ન ખિઝરે ખસતા થે,
કે યેહી તો દરતે ફીરાકમે મુજહે રહેનુમામે વિસાલ થા.

મેરે હીલમે થા કે કહુંગા મૌં યે જે હીલ પે રંગે મલાલ હુય,
વો જખ આગયા મેરે સામને ન તો રંગથા ન મલાલ થા.

વોહુ હુય બેવફા વોહુહુય પુરજદા વહાં હુત્તે કયસા વફા કહાં,
ફકત અપના વહુમે ખ્યાલ થા વેહુ ખિયાલ અમરે મહાલ થા.

પમે પદાં મુનકે તેરી મદા તેરા શવકે હીદ જે બખ ગયા,
મુજહે ઇઝતિરાખ કમાલ થા યેહી વજદ થા યેહી હાલ થા.

“ઝંઝર” ઉસસે છુટકે જે ઝિસ્ત કી તો યે બના હુમને કે વાકઈ,
ફકત એક કયદ ખુદી કી થી ન કફસ થા ન કોઈ ન-જતલ થા.

કયા ખીઝાં આઘ ચમન મેં હર શગર બતા રહ્યા,
ચમન ઓર મેરે જિગરકા લી સમર બતા રહ્યા.

કયા ખુશી હર એક કે થી કર રહે ઘે સખ દોઆ,
જખ ધુસી દેવજે નસારા હર અસર બતા રહ્યા.

કયુ ન તડપે વોહ ઓર હમ દામ મે સૌથ્યાદ કે,
બચકના હો હો પહર અખ તખત પર બતા રહ્યા.

શામ કે ગુન્થા ખિલા થા ચોક કે બાઝાર મેં,
અખ વહાં પર થા ખુશ લાખોંકા સર બતા રહ્યા.

રેહતે ઘે ઇસ શહેર મેં શમેશા કમર હુસે પરી,
લુટકર હંકે કોઇ લેકર કીધર બતા રહ્યા.

આગું તો થા શહેર દેહલી અખ હુવા દિગડા દયાર,
કેહ “ઝંદર” ઘે કયા હુવા જોખન કીધર બતા રહ્યા.

ਦਮਨੇ ਦੁਨੀਆ ਮੇਂ ਆਕੇ ਕਧਾ ਹੋਆ
ਹੋਆ ਤੇਨ ਕੁਝ ਸੋ ਅਵਾਯਸਾ ਹੋਆ.

ਦਧ ਨੇ ਖੁਸ਼ਾਨ ਆਕਾ ਪੁਤਲਾ,
ਲੋਕ ਪਾਨੀ ਕਾ ਯੁਲਯੁਲਾ ਹੋਆ.

ਧੂਧ ਹੋਆ ਗਵਾਂ ਕੇ ਧੂਧਾਂ ਕੋ,
ਅਕ ਗੁਜਰਸਾ ਨ ਦੁਸਰਾ ਹੋਆ.

ਅਕ ਦਮ ਪਰ ਦਵਾ ਨ ਘਾਂਧ ਟੁਘਾਘ,
ਦਮਕੀ ਦਮਲਾਰ ਮੇਂ ਧਵਾਂ ਦਵਾ ਹੋਆ.

ਸਾਮਨੇ ਉਸ ਨੀਗਾਦਕੇ ਦੀਲ ਕੋ,
ਦੁਕੰਨੇ ਨਾਵਕੇ ਕਯਾ ਹੋਆ.

ਨ ਟੁਧੇ ਤੇਰੇ ਆਕ ਪਾ ਦਮਨੇ,
ਆਕਮੇ ਆਪਕੀ ਮੀਲਾ ਹੋਆ.

ਅਯੰਨੀ ਦੀਲਯੇ "ਅੰਦਰ" ਖੀਸੀਓ ਦੀਲ,
ਕੇ ਲੁਸੇ ਹੋਆ ਯੇਵਕਾ ਹੋਆ.

હાલે પન્દા નહિ પન્દા મય હિંસા દુગા
તપગ મે દીવકી અલી અર્ગ તક હીવા દુગા

ન હોતા જાન કા મયકગ અગ ખખર હોતી
કે એક જામ મે દોનો જહા પીવા દુગા.

નહુ હય મુજહમે વો કાતિય કે મેઝે કૃત્ય મે
જ્યા ને તુને મદમ મર તેગ ડગા દુગા.

મય ડમમે દેખ કે યે મહવ હુ ક હયરા હુ,
ને કૃત્ય વો પૂછેગા મુજહમે જવાબ મ્યા દુગા

અગ તુ આરેગા તો જાય ફર્શ પા અફાઝ,
મય અપની આમે તેરે સેપા જીદા દુગા.

દમે ખિનમ વોહ બોવા ક એક ઠાકર મે
જાન ફીનમે ખવાળીદાદમે જગા દુગા.

ને પૂછા મયને વમે જખમ મે કહેગા કયા,
મહા કે ખજે માતિય કે મય દોઆ દુગા.

યે દેકે દમ મુજહમે વાયા થા ખીચ નેગે ઝલુ
ક વય જહા મ તમાગા તુજહે વિખા દુગા.

✓ ન પૂઠ મુજહમે ઝંદરે ' મેગી તુ હકીમ્તે હાય,
અગ મદુગા ગલી તુજહમે મય રવા દુગા. ✓

ડાસી હુધ ગરબન જો મેરા નામા બર આયા.
કુન્હ જા તસબે દીસ યાર કા માઅતુમ કર આયા.

મુરત હય બુતોં કી આજબ અલ્લાહકી કુદરત.
હુર જલ્લે મેં એક ઓર હય જલ્લ નઝર આયા.

ગર ફિક મેં હુ રાહકી તો શય કા કરો ફીક.
અય ગાફીસો નઝદીક હય રોઝે સફર આયા.

બાંધી તેરે હાથોં મેં જો કલ ગયર ને મેંહદી,
આંખોં મેં મેરી દેખકે સલુ ઉતર આયા.

લોરગા પડા. ખાક કે બિસ્તરપે વોહ તા હથ.
આરામ કી વળી કો જો હસ્તી મેં ઘર આયા.

કયા હર્ફ ઝખાં પર તેરે આયા થા કે અય શમ્મ,
ગુલગીર તેરી સરપે જો મુંહ ખોલકર આયા.

કયા જાને બની કયસ પે કયા દરતે જુનુ મેં.
જો ખાક બસર આજ બગોસા નઝર આયા.

એક હમહી નહીં બે ખબર આયે હંથે જહાંમેં,
જો આયા જહાં મેં હય સો વોહ બેખર આયા.

મંય શર્મસે ઈસ્યાં કે હુવા સર બગિરેખાં.
જિસ વકલ ખિયાલ આહ ઉતરકા “ઝંઝર” આયા.

ઉસ દરે ને સર મારકે રોતા કોઇ હોતા,
તો બિસ્તરે રાહત થે ન સોતા કોઇ હોતા.

કીસકા ફસકે અવ્વલો હક્તમ કે મેરા અરક,
એક આંખ ઝપક ને મેં ડીખોતા કોઇ હોતા.

થે દીક્કહી થા નાદાંકે તેરી હુક્કસે ઉસકા,
યું અપને લીધે ખાર ન બોતા કોઇ હોતા.

ખુસખુસ લી થા જાં બાખતા પરવાનાલી જાંબાઝ,
પર મેરી તરાહ જાન ન બોતા કોઇ હોતા.

લાલા કે લી કામ આતા સખા ગરથે વો રાખનમ,
ગર દાગે જિગર અરક સે ઘોતા કોઈ હોતા.

હુમ લી ગુલે લખતે જિગર અપને ઉસે દેતે,
થે ફૂલ ને બાલોં મેં પીરોના કોઇ હોતા.

તન્હાઈ મેં ઈતના તો ન ઘણરાતા “ઝંકર” મંથ,
દિલ ગરથે મેરે પાસ ન હોતા કોઇ હોતા.

તેરા ગર નાખુને પા તેરા માણસ ઘોકે પી જતા,
તો ઉસકે હાથ પાઉં માહે કાનિસ ઘો કે પી જતા.

ન આતા હાથ ખું મેરા અગર ઉસ તિશનએ ખું કે,
તો અપની તેગ પર ખું કે ઘો કાતિસ ઘો કે પી જતા.

ઉગસતા બહુર યે કયા કયા વો તેરા અખતે સૌદાધ.
અગર કોઇ તેરે રૂખસારે કાતિસ ઘો કે પી જતા.

અગર હો સકતા આસમમેં હુમુસ, ઇંદમ બે મેહનત,
તો ફિર સારી કિતાબેં એક જહિસ ઘો કે પી જતા.

ઉઠા સકતા બો મજનુ નકશ પાએ નાકએ લયસા,
તો જું તાવીઝ હોલે દિસ વો બેદિસ ઘો કે પી જતા.

હિસાવત યાદ કર તેરી આબે તેગ દી કાતિસ,
બદનકે ઝખમ અપને આપ ઘાયલ ઘો કે પી જતા.

“ઝંકર” બે શબ્દ હી હો જતા સબ કુછ મુન્કશકે ઉસપર,
દરે ફાએ જહાં ગર કોઈ શાગિસ ઘો કે પી જતા.

બહાદુરશાહ ઝંકર

મુંહ નઝર આવે ન કયુંકર આંખમેં ઉમ પારકા.
આંખ અપની બન ગઇ હય આર્થના દિદાર કા.

મફઅયે કુઆં પે ખીંચી હય એક જહાસે સીયાહ,
મમલકે રખ પર વો માયા રુહ કે હર તારકા.

જામે દીસ કે માફ કરતા હય ખિયાસે ખિતે મજઝ,
ચારા ગર મરહુમ ન રખ બે કાયમ હુનગાર કા.

ગર મેરે મિઝગાને તર બરમાયેં માતી એક બાર,
નામ યો ડાસે જહાં મે અલ્લે ગોલુર બાર કા

દેખના જહાં કા કહીં વોહ મહરવશ શાયક કે હય,
અંશકે મુખે ક્યામત મેઝન ઉમ દીવાર કા.

મહુવ હૈરત કયું ન હો વો અય “ઝંકર” આર્થના વર.
દેખ ન વાસા બે હિય આર્થનયે રખમારકા.

ગમે દિલ કીસસે કહું કોઈલી ગમખવાર નહિ.
 ગમે દુરકત કે ગિયા.
 ઓર અગર પુછે કોઈ કાખિલે ઇજ્જતાર નહિ.
 ચુપકા રેહના હી બસા.
 હુદ્દી પંચ સે છુટ મક્તા નહિ કોઈ દિલ.
 ઓર ચે પંચ ચે પંચ,
 કાનમા દીલ હય કે જો ઇસ્મે ગિરફતાર નહિ,
 હય અજબ દામે બસા.
 મોંઘળોં હંચ નિગર હિફગાર હજારો દિલ રૈશ.
 તેરે હાથો લેકીન.
 પામ તેરે કોઈ ખંજર કોઈ તલવાર નહિ,
 હાં મગરે નાહો અપા.
 કયા તેરી ચરમ સિયાહ મસ્ત કી કયફિયત હય,
 કે જહાં હય બાદામસ્ત.
 હુસ્કો અબ દેખો વો બે હોશ હય હુશિયાર નહિ,
 અય છુતે હોશ રૂખા.
 મરમિરે ખાકે દરે ચાર ચે હિશાક “ઝંદર”,
 કે જો હોનાહો મો હો,
 હિ કે અબ જાઓં કહાં તાકતે રફતાર નહિ,
 મિસ્લે નકશે કદે પા.

દિલ્હી કુદ્દ કામ ન તુઝહમે છુતે પુરદન નિકલા,
દાસ્ત જાનાયા તુઝે જાનકા દુશ્મન નિકલા.

જખ તું આયા કે મેરા દમ છુતે પુરદન નિકલા,
નિકલા અરમાન તો લેકિન પસે મુરદન નિકલા.

રાત છગા થા ટસે હુદ્દ સમજ કર હુમને,
હાથ શામલ કે યો એક ઉંધીએ રહેઝન નિકલા.

નામસે કામ નિકલતા નહીં અય જવહરે અસ્લ,
તિલસે આરિઝ કે ન દુરગિઝ કહી રવઝન નિકલા.

ખુન આશિક કા હુથ ગુલુ ન તેરે આરિઝ કે,
કલિ હોનેસે દમારે તેરા જોખન નિકલા.

ચારાગરે ભર ન સકે મેરે જિગરકે નામુર,
એક ગર બંદ કિયા દુસરા રવઝન નિકલા.

અય “ઝંફર” નાલએ દિલ ને મેરે કુદ્દ કી તાસીર,
ઘરસે ઘણરાકે જો વોહ ગયરતે ગુલશન નિકલા.

હૃદયે માયા તણે વો રૂખ અગર છુપ જાએગા,
સાતે પદેમે ફોર રૂએ માહર છુપ જાએગા.

ખ્યાબે ગદસતસે તેરી છસ વકત ખુસ જાએગી આંખ
હય જો કુન્હ આંખોડે આંગે જલ્દયગર છુપ જાએગા.

દેખને કો હુમ ગએ થે આજ હસકી જે ખખર,
કયા ખખરથી થે કે હુમકો દેખ કર છુપ જાએગા.

હાલ મત અરેકોંકા પરદાં દેખ તું પેશે નજર,
ચાર અયને વસ્ત્રમે અય અરમ તર છુપ જાએગા.

તાકમે હય આજ સારે મમઝહ વ અંદાઝો નાઝ,
હિન નઝર બાઝોંસે દિલ બચકર કિધર છુપ જાએગા.

અપની હસ્તી પર ન હંસે ઇના કે હસ્તી હય ફના,
દેખ હસ્તે હસ્તેહી તું અય શરર છુપ જાએગા.

ઘોર ચમકેગા ઝિયાદા શોઆસએ સોઝે દર,
ઝેર પિન્હા કયા તેરે દાગે જિગર છુપ જાએગા.

ઝિન્દગી જખ નક હય કોઇ અયખ દેખે યા હુનર,
વરના ઝેરે ખાક મખ અયખો હુનર છુપ જાએગા.

મરકે મહુવરામે “ઝંદર” ખીચુ ગમે શખકો આહ,
દાનો દિલકા બનકે એક બાદલ કમર છુપ જાએગા.

વોહ બે દિગ્ગજ એ કલ પી કે યદાં ગરાબ આયાઃ
અગર એ મરત થા મંચ પર મુજેહ દિગ્ગજ આયા.

કથર ખ્યાલ મેઠે દીક્ષમે જુહુ કા ગુહરા,
ઉધર વો ખાતા દુવા દીક્ષમે પેચાતાબ આયા.

ખ્યાલ કીરકા સમાયા હય દીહલ વ દિક્ષ મં.
ન દિન કે ચયન મુજેહ ઓર ન ગમકે ખવાબ આયા.

તુમહાટે નકરો કકે પા કે બોમે લેને લે.
અમીં પે સાચા કે માનિન આદતાબ આયા.

વોહ રખ મદા તેરા આઈના રખતે જમકે.
જખ આયા શર્મમે યદાં હો કે ગર્ક આબ આયા.

જખ આયા તુરરાએ મુગકીં કા તેરે દીક્ષમે ખ્યાલ,
અમીં પે મેરે વહીં ઝીક મુગક નાબ આયા.

તેરા મુખન હય "ઝંકર વોહ કે સામને તેરે,
દુવે ખમોશ મુખનવર ન કુંહ વવાબ આયા.

૧ હીસીખી આંખકા તુર હું નહીસીકિ દિકકા કરાર હું,
જો હીસી કે કામ ન આસકે મેં વોહ એક મુશ્તે ગુખારહું.

કામ લાકે શમ્મ જલાએ કયું કોઈ ચાર ફુલ ચડહાએ કયું ?
કોઈ બેહુરે ફાતેહા આએ કયું કે મંચ બેકસીકા મઝાર હું.

મંચ નહિં હું નગ્મએ જા ફીઝાં ધસે મુનકે કોઈ કરેગા કયા,
મંચ બડે બિરોગકી હું સદા કિસી દિલ જલેકી પુકાર હું.

મેરા રંગ રૂપ બિગડ ગયા મેરા ચાર મુઝસે બિછડ ગયા,
જો ચમન બિઝાંમે ઉજડ ગયા મંચ ઉસીખી ફસલે બહારહું.

ન "ઝંઢર" કિસીકા હબીબ હું ન "ઝંઢર" કિસીકા રકીબ હું,
જો બિગડ ગયા વો નસીબ હું જો ઉજડ ગયા વોહ દયાર હું.

બાતો બાતો મેં જો વોહ મુઝમે ધિગડ કર ઝેહ ગયા.
ગેરતો અપના કલેઝાહી પકડ કર ઝેહ ગયા.

હાતે હાતે મેં પહલુ લે કછ બાગી વો બયહે,
મમ મેગ ઉખાહી થા લેકિન ઉખડ કર ઝેહ ગયા.

ગૌક પાખોમે ગહા પહોચા ન કદમો તક તેરે,
તેરા બિન્નમલ પાઉ અય કાતિલ રંગડ કર ઝેહ ગયા.

અઝમમેં આમુ કહા જો ગેહયે અબ ખુખમા,
કોઇ કતરા થા મો વો મિઝગામે જડ કર ઝેહ ગયા.

જબ દિખાયા તુને અપના કદે ગમના બાગમે,
દિર બિઝાલતમે ઝમીને મર રંગડ કર ઝેહ ગયા.

દિલમેં એક મુકકામા લો માગ દિમીકી ચાદમેં,
ચેહ હુધ હાસત કે દમ મીનેમે ઉડગ રેહ ગયા.

પહેલવાને ઈકકે કયા પૂજે હો મુજહમે હાલ
જો ચાહા હાતેયે ઉમેકે વો મિઝડ કર ઝેહ ગયા.

કારવાં મન્જિલ થે ચોહયા ઓર મારે હમ સફર,
મિન્સે ગિદે કારવાં એક મય બિઝડ કર ઝેહ ગયા.

ઓર તમનીલે કવાફીમ ગઝલ સિખ અય “ઝકર”
હાથમેં અપને કલમકો કયું પદ કર ઝેહ ગયા.

ખંડે યો ખત પડે લડકા ઓર લડક કરે રેહુ ગયા,
નિશ ખતા યાગેંકા લડકા ઓર લડક કરે રેહુ ગયા.

હમનત હમ મઝબૂદ પર તેરી કે કાલિસ કુએ દમ,
એં તેમે નાઝ લડકા ઓર લડક કરે રેહુ ગયા.

ફીર ગયા કોન આનકરે દર પર તેં ખાના ખરાબ,
શબકો નો દરવાઝા ખડકા ઓર ખડક કરે રેહુ ગયા.

મુનકે ના'સા ઓર નેશો ગિરયા મેશા ફેખકર,
આસમાં પર આઘા હડકા ઓર હડક કરે રેહુ ગયા.

હુર નફમ ઉસ દામને મિઝગાફિ હુમ્મિયશ એ "ઝંદર"
દિલમે એક સો'આસા મા લડકા ઓર લડક કરે રેહુ ગયા.

ભેદ દિલકા ગિરયા સે અય ચરમ નમ ખુલ જાયગા,
ચોહ જે હય પોશીદા અપના હાલે ગમ ખુલ જાયયા.

ખોલતે જે હમ નહિ મુંહસે કુચ્છ ધરમે ભેદ હય,
ખોલના અચ્છા નહિ સારા ભરમ ખુલ જાયગા.

ઉકદએ દિલ હય હમારા ગુન્યએ ગુલ તો નહિ,
જો ચેહુ તુમહસે અય નસીમે મુખલદમ ખુલ જાયગા,

ગર અસર હય શવકમે અપને તો બિન ખનકે ખુલે,
અપના મજમુન અપના કાસિદ યક કલમ ખુલ જાયગા.

કિતે હી મુઝ જાએગે યા બન્દ ઝંજીરે બંડા,
જખકે તેરા તુરએ પુર પેચા ખમ ખુલ જાયગા.

હરકે રૂકને પર ન જા પીતે હય જામે મય “ઝંકર”,
દેખના ખાતોમે ચોહ કાફિર સનમ ખુલ જાયગા.

મેં દિલમે તેરા શવઃ અખરુએ ખમદાર હો પયદા.
 અજબ કયા કુક કાઝખેએ અગર અય ચાર હો પયદા.
 મેરી ગમીએ યુ' ઉસકા ખતે રૂખસાર હો પયદા.
 તો ઉઠકી ખાકુએ લી નર્ગિસે ખિમાર હો પયદા,
 મુહબ્બત મેં મીસા હુય રૂખએ અનુર કુમરી કે,
 ન કયું કરે સરવે ગુફાન મેં ખ મુરિકલ દારહો પયદા.
 અગર મોઅજ્જિઝ તુમા આઇનએ રૂખસાર હો તેરા,
 છુપાને છુતીયે તરિયર સે ગુફતાર હો પયદા.
 કદમ રંગત કરે મજનુ' તેરા ગર દરતે વેહશત મેં,
 જહાં રખે કદમ સખઝા નહો વહાં ખાર હો પયદા.
 મિસાલે ખર્ હાલ આશિકે ખેતાખહો તુજહ બિન.
 કે સૌ સૌ ખાર ન પયદા હો સૌ સૌ ખાર હો પયદા.
 ખસાએ નિસકી માત આઘ મર્ઝ કુઝ ઓર હો ઉસકી,
 કીસીકા પર ન ચારખ ધરક કા આઝાર હો પયદા.
 તેરા મુશતાક હુમ દીલ કયું બજાએ દાગ સીનમેં,
 હુમેશા દીદએ હસરત કરી દીદાર હો પયદા.
 “ઝંકર” કરતે નહિં ઇઝદાર હમ સોએ મુહબ્બત કે,
 વગરના દિલ સે હરદમ આહ આતિશખાર હો પયદા.

નહિં ઈશકમેં ઉશકા તો રજ હમેં
 કે કરારે શકીય જરા ન રહા.
 ગમેં ઈશક તો અપના રફીક રહા
 કોઇ ઓર બલામે રહા ન ગદા.
 દિયા અપની ખુદીકા જો હમને ઉકા,
 વો જો પરદા બીચમેં થા ન રહા.
 રહે પરદેમેં અથ ન વો પરદા નશીઆ
 કોઇ દુમરા ઉમકે મિલા ન રહા.
 નથી હાલકી જમ હમેં અપની ખબર
 રહે દેખતે ઓઝોં કે અથબો હુનર.
 પરી અપની ખુશખબોં પર જો નહર
 તો નિગાહોં મેં કોઇ ખુશ ન રહા.
 તેરે રૂબકે ખિયાલમેં કોનમે ફિન
 હો ખુશખે ન ફિત્તે ઓઝે જાન.
 તેરે હલકે કે ધ્યાન મેં કોનમી ગમ
 મેરે મરપે હુલુમે બલા ન રહા.
 હમેં માગે બાદલકે દેનેમેં અથ
 કો દર જો માખી હાય ગજબ,
 ન ચે આદહે નિશાન ચે દોર તરબ
 ન રહેમા જાદોમેં મજા ન રહા.

બહાદુરશાહ ઝંદર

(૨૦મી ગઝલ ચાલુ)

કઈ રોઝમેં આજ વો મહેરે સકા
 હુવા મેરે જો સામને જલ્યા તુમા,
 મુઝાફે સધો કરારે ઝરા ન રહ્યા
 ઉસે પાસે હિજબો લયા ન રહ્યા.
 તેરે ખંજરા તેગકી આખે રંવાં
 હુવે જખડે સખિયે સિતમ ઝદગાં
 કય દિત્તેહી કાફલે ખુશકે ઝખાં
 કેઘ તિરનચે આખે સકા ન રહ્યા.
 ઉસે આહાથા મયને કે રોક રખું
 મેરી જાન લી જાયે તો જાને ન હું
 કય લાખ ફરેખ કરેખ ફેમું
 ન રહ્યા ન રહ્યા ન રહ્યા ન રહ્યા.
 તમે યુ તો હઝારોં હંચ તેરે સિતમ
 કે તકપતે રહે પર ખાકપે હમ.
 ઢિલે નાઝો કદિશમે કે નેગ દો દમ
 લમે અયસે કે તસમા લગા ન રહ્યા
 “ઝંદર” આદમી ઉસ્કો ન જાનિયેગા
 વો હો કયસાહી સાહબો ફહમેઝકા
 જિસે ઝૈશમેં યાદે ખુદા ન રહ્યા
 જિસે તૈશમેં ખીકે ખુદા ન રહ્યા

તીરે તેરા બિસકે સીને સે ગુઝરે કર જાએગા
આપ જાકિયેગા ગુઝરે પર દિલમે ઘરે કર જાએગા.

વેહ મુકામે અયશ હય દુન્યા, કે યહાંસે જતેજ,
કેન જાતા હય અગરે જાકિયેગા, મરકરે જાએગા.

ચુપકે ચુપકે નાસા કમ સિનેસે જાએગા નિકલ.
જાએગા જિસ વકત ચેહ સમકે ખબરે કર જાએગા.

તેરા કુઆ વો ગુસિસ્તાં હય કે જો આએ ગા યહાં,
અરકે ખુસે અપને ગુલ દામન મે ભરકરે જાએગા,

ધમતિહાં કરતી, મુહબ્બત કા, ન પરવાને સે શમઅ.
ગર ખબર હોતી કે જુઝર્ત કમ કદરે કર જાએગા.

તેરી હસ્તી પેશખીમા હય ચેહ તેરા અય હુઆમ,
અમ કોઇ દમમે યહાંસે જું સફરે કર જાએગા.

હય ઝિયાદહ દમખદમ બેહરે મુહબ્બતકા અહલાય,
પર કયું કરે દેખિયે ચેહ, દિલ હિતરે કર જાએગા.

જાએગે દિલ ખીન લાએગા હિસ ખુદ દામ કે.
દામ અપના એકદિન ચેહ અય "ઝંદરે" કર જાએગા.

શોઆસા બુલંદ હોતા હય ઉસ રૂખકે તાબ કા.
શેશન હુના ફલક પે ચિરાગ આફતાબ કા.

સાકી કે એક નઝર નો દિખાઇ વોહુ ચશમે મસ્ત.
બદ મસ્ત હોકે ફેંકદી સાગર શરાબકા.

રો રો કે મેરા રાતે નિહા ફાશ કર દીયા,
ખાના ખરાબ હોગિયો ચશમે પુર આબકા.

નો દેખતા હું હીન્દમે બેઢાર હી સે મંય,
કાતિલ ન ખવાબકા હું ન તાઅબીરે ખવાબ કા.

દરિયા પર અપની મૌજ મેં કિસ મય પરસ્તને,
પી કર શરાબ ઉલ્લા હય સાગર શરાબ કા,

પી જાતે મેરે હાથ સે મય એક બહાના થા.
મન્જર થા લિસીકા હાના હિજાબ કા.

આઝાદ કા અગર અપને “ઝંદર” કીશ્વે હિસાબ,
હર રોઝ હો મુઆમેલા રોઝે હિસાબ કા.

યા મુજેહુ ઝંઝરે શાહાના બનાયા હોતા.
યા મેરા તાજ ગદાયાના બનાયા હોતા.

અપના દીવાના બનાયા મુજેહુ હોતા હું ને,
કયું ખિરદ મન બનાયા ન બનાયા હોતા.

ખાકસારી કે સિયે ગરબે બનાયાયા મુજેહુ,
કાશ ખાકે દરે જાનાના બનાયા હોતા.

નિરનઅં ધરકકા ગર ઝંઝરે દિખાયા મુજેહુ,
ઉમ્મદા તંગ ન પયમાનાં બનાયા હોતા.

દિલ શદ થાક બનાયા તો બસાસે લેકિન,
હુદ્દે મુરિક કા તેરી શાના બનાયા હોતા.

મુદિયોં કી જો ન થા સાયકે સોહબત તો મુજેહુ,
કાખિલે જલસઅે દિવાના બનાયા હોતા.

યા જાના હી અગર દુરિઅે સાકીસે મુજેહુ,
તો ચિરાગે દરે મયખાનાં બનાયા હોતા.

સોઅસઅે દુસ્તે ચમન મેં ન દિખાયા ઉસ્તે,
વર્ના બુલબુલ કે ભી પરવાના બનાયા હોતા.

ત્રાઝ માઅમુરઅે દુન્યામેં ખરાબી હય “ઝંઝર”
અયત્તી બરત્તી કે તો વીરાના બનાયા હોતા.

હસ દિલરૂઆ સે કિજિયે ગિલા દિલબરી કા કયા,
હો દિલહી ખર ખિલાફતો શિકવાહ કિસીકા કયા.

જખ તક કે તુ નહોગા નમક પાશ હર ખરાશ,
પાયેગા કોઈ ખસ્તા મઝા ખસ્તગી કા કયા.

અય હફતા હોસ્ત કિસકા હુવા તુ હમેશા હોસ્ત,
હો કોતેખાર હમે તેરી હોસ્તી કા કયા. ✓

આઝે હય લખ યે હફે કહ જાઝે હે કે દમ,
એહવાલ મુજહ સે પૂછે હય બે તાકતી કા કયા.

ઇસ સોચ મેં હય આશિકે બે કસ કે દેખિયે,
હો બાદ મર્ગ હાલ મેરી બે કસી કા કયા.

કહેતા હય મુજહરો ફીર દીલે બેતાબ ચલ વહી,
કયા જાને મુદહોબ્યા હય ઇસ મુદદમ કા કયા.

યકબીન નહિ હય દીલ્લે બીના કોઈ “ઝંદર”,
વેહદત મેં ઉસ્કે દખલ હય વરન હમ કા કયા.

દે નિયા દિલિ ઝોર નહિ ચે યાદ હુય કીરકા દીયા,
કરક કો યો દે યુગ ઉમ્ને જહામે યો દીયા.

તેરા હમ નાનક ફિગન ને જખ દીયા નિયમે નિમાય,
ઝખમે દિલને ચારાહગર ના નાજ હોમ ગે દીયા

ખનાહ ચો દાગે લુગુ હુય ખનાહ કોઇ અશક મુ,
હમને મર આપો ચે જખા હશક તુને જો દીયા

અરમએ ચકદમ યે નિયા મ લિખતા હુય હુઆખ
હમ્તીયે મોહમને મ્યા હિમન મ દેખો દીયા

દેખના રંગે મુહમ્મત મ્યા દિખાતા હુય બહાન,
તખતે નામન પર અશ્કે ખુ ને વાવા યો દીયા ✓

મેરી ગિરયા ને ન ધોયા નિમા મરે એમ નાગ
ઝોર નિયમે યાજ મ હરે મુહમ્મત ધો દીયા ✓

હો નિદાગી કજ ચાલે દિવ આઝાગી મરે,
ય 'ઝંદ' એ નિદાયા ન હમને દીવ અખતો દીયા.

લગી હય રોર ગુલાન મેં દિલ હય ગુન્વા દહન કિસકા,
 તેરી દુરકત કે મારે કે રવિશ કિસકી ચમન કિસકા,
 મેરી ચેલુશતસે હમસર હોસકે દિવાના પન કિસકા,
 બરંગે ગુલ હય સીના ચાક મિરદે પેરહન કિસકા,
 સરાપા આનિશે ઉદ્દત મેં મિરદે શમમ જસતા હય,
 નહિ પરવા યે આશિકે કે જસતા હય બદન કિસકા,
 ખતા હય મર ન હિસકે ના ફરમે મુશકે ખુતાન કહીયે,
 ગિરાહ મેં છુને દિલ બાંધા હય રુલક પુર શિકન કિસકા,
 તસબુર મેં હમેશા જિંસકે અપને દમસે લડતા હું,
 ખુદા જાને નઝર મેં અપ રહા હય બાંકપન કિસકા,
 ઝમીરો તા ફલક બરવા જો એક તુફાને આતિશા હય,
 શરર અંગેઝ હય નાલા બ આઝમે સોખતન કિસકા,
 મુસાફર ખાનખે દુનિયા મેં જો આયા હુવા શાહી,
 યે મન્જિલ આમદોશુદ કી હય ઈશ્કે હય વતન કિસકા,
 અઝીઝા જાન શીરી' હી હય હીસને ઈશ્કે શીરી' મેં,
 ઝખાને તયશા પર મઝકર હો છુઝ કોલકન કિસકા,
 મહે નવ ગર્ફ હય ખુને શક મેં દેખ ખુજલત હય,
 લખે ઝખમે જિગર હસતા હય અબ જોરે કદન કિસકા,
 "ઝકર" હિસકે લખે રંગીનસે હમ તો કામ રખતે હંય,
 કહાં કા લાઅલ રખાની હય યાકુતે ચમન કિસકા.

જખમ ચરેતા હય હંસ હસ કર દલ ખેતાખ કા
કિસને હય મરહમ સગાયા ઉરેયે યે તેજ આખ કા

હક તેરી સરખસર હય મોઝમે દરિયા એ હુન્ન
કાન મેં બાલા નહિ હલકા યે હય ગિર્દાખ કા

તુને મેહતાબી યે ચમકાયા ને અપને હુન્ન કે,
રંગ કીકા આસમાં પર હો ગયા મેહતાબ કા

માખ હય લેકિન નહિં ગુલ ધરમેં માકી જલ્યાહ :
ગર ન હોવે લાથ મે સાગર શરાબે નાખ

સાકીને જો સાગર મુજેલ દિખતા કે પીલાયા,
પુન લાલા સીકતે જામ મે લાલા કે પીલાયા.

કુંઠ પુછો ન બાત ઉસ છુતે બેરહમકી મુજહસે,
શરબત લી હમે નઝમ ન રક આકે પીલાયા.

મંય સદકે ઉસ અનંદાઝકે કલ બઝમ મેં ઉસને,
જામે મયે મુલમુ' મુજેલ દલા કે પીલાયા.

બે તર્સ વહાં તક હય ચોહ ખુશ્વાર કે નિસને,
આબે દમે શમશીર લી તર્સા કે પીલાયા.

મંય કયું ન પિયું ખુને દિલ અપના કે કિસીને,
દીર માગરે મય ઓર કે વહાં જાકે પીલાયા.

ધર ઉસકે ગયા આજ જો મંય ચાહ કા મારો,
પાની લી ન એક દમ મુજેલ બીહલા કે પીલાયા.

દિલ કયું ન કબાખ આતિશે હસરતસે “ઝંકર” હો,
કલ સાગરે મય ઓર કે બુલાયા કે પીલાયા.

જાખ નર્ગીસ હા હમ હમ કર નિંદે બેતાબ મ
મિને હય મરહમ લગાયા હમ્મે યે તેજ આબ મ

હાં તેરી મજબૂત હય મોજબે દનિયા એ હુન્ન
કાન મે બાવા નહિ હવમ યે હય ગિર્ગિશ મ

તુને મહતાબી પે ચમકાયા ને અપને હુન્ન મે
ગ દીમ આમમા પા હો ગયા મહતાબ મ.

ગાબ હય લેખિત નહિ મુલ ખર્ચે માકી બહનાહ ગર
ન ન તેવે હાથ ને માલ મળવે નાબ મ

તેને મેઝબે તીન મ હય વોહ આબદગી અય 'ઝંદ' "
ઉમરે ૩ મ્મી દો મદે ત્યા મુદદર ખુશ આપમા.

માકીને બે સાગર મુજેહ ફિજલા કે પીલાયા,
ખુન લાલા સીરતે જામ મે લાલા કે પીલાયા.

કુન્દ પુછો ન ખાત ઉમ ખુતે બેરહમકી મુજહસે,
ગરખત લી હુમે નઝમ ન રક આકે પીલાયા

મય સદે ઉસ અનફાલકે દલ ખઝમ મે ઉસને,
જામે મયે ગુનગુ મુજેહ હકા કે પીલાયા.

બે તર્મ વહા તક હય વોહ ખુખવાર કે જિમને,
આબે દમે ગમશીર લી તર્મ કે પીલાયા.

મય કયુ ન પિયુ ખુતે દિવ અપના કે કિસીને,
દીર માગરે મય ઓર કે વહા જાકે પીલાયા

ઘર ઉમક ગયા આજ બે મય ચાહ કે મારા,
પાની લી ન એક દમ મુજેહ બીલા કે પીલાયા.

દિવ કયુ ન કયાબ આતિશે હમરતમે “ઝંદર” હો,
કવ માગરે મય ઓર કે ખુવાના કે પીલાયા.

હુવા નસીબ મે ગા વરલે યાર કા હોના.
વલે મોહાલ હય બોસો કીનાર કા હોના.

કીયા તો અન્તે ફુગા રાત હમનશી લેકિન.
અજબ હય દિલપે મેરે ઇજ્તિયાર કા હોના.

હવાએ જુદમતે ગેયુ તેરે સરીફન હય.
પેહ ગુલ હમારે ચિરાગે મજાર કા હોના.

હમારે મર્ગે તહૈયુર કી યે નિશાની હય.
બ રંગ આઈના યે હન્તેમાર કા હોના.

કિર્સીકા બેદરે અયાદન બુલાયા આદને લો,
નલિ હય ખાલી અઝ હદસત બુખારકા હોના.

બગેરે વરલે ગુલે અંદામ અય -- ઝંદરે " મુબદકો.
ખીજાં હય આંખો મે મેરી બદારે જા હોના.

મર જાઉંયે યા કુચ્છ હો કીસે ધ્યાન કિસીકા,
દુનિયા મે નહિં કોઇ મેરી જાન કિસીકા,

યે સંગ દીલી અપની જુતો છોડ દો સિદ્ધાહ,
દિશ તોડતે હો કિસ લીયે હર આન કિસીકા.

હુતી હય જુરી ઇશકી આતિશ મુબ્દહ હર હય,
ઘર ફૂકે ન ચેહ આનિશે મુઝાન કિસીકા.

હય ઇશક કી મન્જિલમે ચેહ હાલ અપનાં કે જયસે,
સુઠ જાય કહીં રાહ મેં સામાન કિસીકા.

મુજેહ હય મુજહસે રોનેસે દિનરાત કે એક દિન,
ઘર દેગે ડિબો દીલમે ગિરયાન કિસીકા.

મેં ઓર કા કાઇલ નહિં જુઝ હલ્દે રૂબે યાર,
હિંદુ ન કિસીકા ન મુસલમાન કિસીકા.

અબ કાદિયા વ બહર "ઝંદર" ફેર ગઝલ લીખ,
બટ જાએ ન ઇસ સિમ્ત સે ફોર ધ્યાન કિસીકા.

તરણે કોહરે કયા કોહકન પત્થર બના દેતા,
 અગર હોતા સૂકીકે કા તો રીરીંગ ગોહર બના દેતા.
 સદકે કા સા અસર હુય સાફ નકશે પાય જાના મેં,
 કે હુય અશકે ચકીલાહકે મેરે ગોહર બના દેતા,
 અગર મેં જાનતા બનકરે ઝમીએ સાક્ષા નીકલે ગા.
 તો અપના કાસએ સરકે તેરા સાગર બના દેતા,
 અગર તરિવરે માની ખીચતા હસ મેરે કાલિક કી,
 તો હસ તરિવરે કોલી હાથમે ખંજર બના દેતા.
 ન પુછો દિલમે મેરે કુચ્છ ખદીશ હસ નાકે મીઝગાકા.
 કે હરમુ કો બદન પર હુય મેરે નરતર બના દેતા.
 તસબ્બર દીદએ તર મેં મેરે હસ રૂએ તાબાંકા,
 ગોહર કો અશક કે હુય દાનએ અખતર બના દેતા.
 અઝીઝા આશકી મેં પાસ કયા હુય દીનો ધમાં કા,
 કે ચેહ તો કામ હુય મામિન કો લી કાદિર બના દેતા.
 વકુ ગર ચે ખુની હમારા દાગે સીને, કો,
 દીખો કર ખુનમે હુય સાક્ષાએ આહમર બના દેતા.
 “ઝંદર” અકસે લખે રીરી મેરી હસ હરે તસબતકા,
 સદાહી ચરમએ આકનેકા કવસર બના દેતા.

ખુદા જાને કહ્યાં બીજા હય વોહ ઔર હય કીધર ફિરતા,
મગર અરમે તસવ્વરસેહી સખ પેશનઝર ફિરતા.

તમાશા દેખતા કયા અરક મિઝમાં પર
યે લડકા શોઅબદા બાઝીસેહી એક તાર પર ફિરતા.

લીખા ફિસ્મતકા અપને આં ગયા દમ અપની આંખોમેં,
નહિં લેકર જો અથ નામા અથતક નામાબર ફિરતા.

જો સરગરદાની અપને ઉંસે કેહતાહું તો કહેતે હય,
ખુદા કે વાસ્તે ચુપકે રહો હય મેરા સર ફિરતા.

મુહબ્બત છતેછ કી હય વગર ન બાદ મરને કે,
નહિં કોઈ કિસીકી કથ પર આનકર ફિરતા.

કોઈ આસમાંસે કયું કરે ઝમીં પર બચાને પાએ,
રહી જમ દરપએ ગરદિશ ફેલક આહોં પાહર ફિરતા.

જીવુને સલતનત દી ફિરવરે સહરા કે મઝગુ કો,
બગોલે કા હય છતર ઉંસે જો મર પર અય “ઝંદર” ફિરતા.

હમારે આંસુઓ ॥ અથ હય જોશમેં દર્યા,
 ન દેખા હમને પુરે જોશ અયમા અપને હોશમેં દર્યા.
 મિતમ હય મેં હું અમને વરેલ મેં ના કામ લું માહિલ.
 = હય હંય ખુશક મેં આર હંય આગોશ મેં દર્યા.
 વ્યા અગેં કો મેં દેખકરે વોહ મરેત નાખુશ હય.
 લજા લગત હય વરના દિએ મય નોશ મેં દર્યા,
 તથે તારજાહ ન ઉતરી તેં બિમારે મુહમ્મત કી.
 પમીનમે અગર વેહ જાયે બાલા પોશ મેં દર્યા.
 હુઆય ઉરેકે મેં ગરદાથ મત મમજે કે પેહની હય,
 મેં ગિયાં મેં કાલે હોકે કોરી ગોશ મેં દર્યા.
 હુઆય ધના ઉલરે જાતા હય કયું એકમ કે હુમ્તી પર,
 ઈલાહી કુંક દેતા કયા હય ઉરેકે ગોશ મેં દર્યા.
 ખુષે ચે કુશતે ખુ કયુ કરે હય ખુને ગાહિદામે,
 વ્યા નિરશન કાઈ કાતિલ રૂપોશ મેં દર્યા.
 લમે સાઅલેનગે તેં કામ કયા થા નિરના કામે કો,
 મગર દેખા કહી હમે આતિને ખામેશ મેં દર્યા.
 ગમુદે ખુમ મેં કયા મોરાથ હું વોહ તિશનલથ માટી,
 છન્દે વેહ હવમતા. પી જાએ નોગા નોશ મેં દર્યા
 અગર બોલું "ઝંદર" બેહ જાએ મારે દોમત દુશમનકો,
 મુખન કાબિન્દ હય મેં લમે આગોશમેં દર્યા.

ખુને દિલમે અરકે મુખાં અય દીલમે ગિયાં બના,
કયા તમાશાં હય કે અદના દાનએ મરજાં બના,

આન્ધે અરકે મુરમા આલુદલ ન કયું અપની નમુદ,
તીર મિઝગાં પર તેરે ચેલ મસરે પયકાં બના.

કયા તરકકી દમ બદમ કી દેખો મેરે અશક ને,
કતરાલુ સે દયાં બના દયાંસે ચે લુકાં બના.

કશકમે રખતા હય કબ તવકે ગુલુએ કાખતા.
સર્વે ગુદશન કયા હુવા ગર મુરતે સોહાં બનાં

સીના મેરા અર્મ ગાહે રોએ ચેલશર હો ગયા,
આફતાબે હુશ જબ દાગે દીલ સોજાં બનાં.

ઢેલરને દેગા ઝમીં પર ખાક હુમકો સૈન સે,
જબકે ચેલ ગરદુનાગિરદાં આપ સરગિરદાં બના.

અશમે આહુ કયું ન ઉસકો હલકએ ઝંજીર હો,
દશત ઉન આંખો કે વેલશી કે લીચે કીદાં બનાં.

ઉસકો ઇન્સાં મત સમજાલ હો સરકશી જિંમમે “ઝંદરે”
ખાક સારી કે લીચે હય ખાકસે ઇન્સાં બના ✓

કિસીકા હમને યહાં અપના ન પાયા,
નિસે પાયા ઉસે બેગાના પાયા.

કહાં કુંડા ઉસે કિસ જા ન પાયા.
કોઇ પર કુંડને વાસા ન પાયા.

ઉડા કર આશિયાં મુર મુર ને મેરે,
દીયા સાફ હસ હરે તિનકા ન પાયા.

ઉસે પાના નહિ આસાન કે હમને,
ન જબતક આપ કે ખોયા ન પાયા.

દયાઈ દહે દિલ મંચ કિસસે પુછી,
તખીબે ફરિક કે કુંડા ન પાયા.

ગીરેખાં કયા કે ચાકે સિનેપર લી,
જુનુ કે હાથ સે ઢાંકા ન પાયા.

સખા ને જસ હમ સીખા હય કિસસે,
અમન મે હિલતે એક પત્તા ન પાયા.

“ઝંદરે” દિલ જાને યા હમ કોન જાને,
કે પાયા ઉસમે કયા ઝોર કયા ન પાયા.

કલી ને જ્યાળ મે વો શોળ પર એતાળ આયા,
તો દોર ન ખોંડે આંખોમે મેરે જ્યાળ આયા.

ને તુજહો દેખ કે અય રશક આંટાળ આયા.
મિસાલે આંધના પા દીઝે પુર આળ આયા.

બળએ અશક, દમ આંખો મેં આ ગયા મેરા,
વોહ મેરે પૂછને આંચુ ભલા શિતાળ આયા.

કંડસમે મુજહો નદીન આયા પર કુગાંસે મેરે.
તમામ રાત ન સૌયાદ કો લી જ્યાળ આયા.

હજાર નખલે ખીઝાં દીદહ પર બહાર આઈ,
ન અપના શોળ સે ફિર આસમે શખાળ આયા.

મે વોહ હું ગમ ઝદા ઈશક ખાક પર અરકે.
ગળ આયા દુરસે રોતા હુવા સહાળ આયા.

કહે હય દેખકે પરવાના શમ્મ કો શોઅલા,
ક્યામત આપ કે નેઝે પર આંટાળ આયા.

હુકી હુઈ હય ગુલિસ્તાં મે આંખ નર્ગિસ કી,
“ઝંઝર” વોહ કોન હય અરસે હસે હિજાળ આયા.

હુય સિયાહ બખ્ત કે દિલ જુદે હોતા મે ફંસ ગયા,
 અબ રદાઈ હો ચુકી કાલી બક્ષામે ફંસ ગયા.
 મોજ નકરો છુરિયા લી કમ નહિ ઝંડર સે,
 જાહેદે ગોશાનશી ક્યદે રિયામે ફંસ ગયા.
 અય નિશાત અફઝાએ ગુલશન હેખકર ગુંવા તુજેહ,
 હસિકદર ફુલા કે તંગી સે કબા મે ફંસ ગયા.
 દોર ન આયા દોર કે અકલીએ ફનાસે જો ગયા,
 જાકે કયા જાને કહાં મુકે બકામે ફંસ ગયા.
 ફુન્થ તો જાના ઉરને અપને ગમકે પાખંદો કા હાલ.
 એક ઝરા હીજા જો કલ અંગુશાત પા મે ફંસ ગયા.
 નેઅમને દુન્યા હુય દુન્યા મે અજબ દામે કરેખ,
 આયા જો મેહમાન હસ મેહમાં સરામે ફંસ ગયા.
 જાના કાબિલ હસ ક્દસ કે તાએરે ગુલઝારે કુદુસ.
 પર ખુદા જાને કે આકરે કીસ બક્ષા મે ફંસ ગયા.
 નાજો ગમઝેકે અગર કહેસે દીલ છુલી ગયા,
 તો વહીં દોર દામે અંદાજો અદામે ફંસ ગયા.
 મિસ્લ ફુમરી ઉરસે પૂછા ગરમીએ બાઝારે હરક.
 અય “ઝંડર” જુસ્કા ગલા તોકે વક્ષામે ફંસ ગયા.

ચોહ બીગડી અયસી કે કોર કુચ્છ મોઆમલો ન બના.
મહી ન વતએ મુમન મનકએ ગીતા ન બના.

ચક્ષા ન કાફીલા અગાક તાકે લખતે જિગર,
મઠે મઝાહ મઠે મરફાર કાફીલા ન બના.

કાફી હય તેઠે મુજેફાને હંફ કાફિર કયગ.
કે લે બનેગા કોઈ અયમા મિતમિલા ન બના.

બહાએ ગરચે ચોહ ગાહિં મોદામલાએ રહે.
મગર દિલોએ ખુશ થા મોક્ષસિલા ન બના.

બનાએ ગીગે હઝાએ હય શીશા સાઝાને.
પઠ એક લી મેરે દિલ કાસા આઈના ન બના.

દો મન્જિલ ફિલ વ દીદાહ હય તેઠે રેહને કો,
મકાન અપને લીચે તો દો મનઝલા ન બના.

હગ ન મોતમે મરદાને હરક કો ના મેહ,
ખુશ કે વાન્તે શેરો કો યુઝ્મિલા ન બના.

જેફિલ લીયા હય તો અહદો વજા પે કાયમ રેહ.
"ઝંફર" મે આપકો તો બદ મોઆમલો ન બના.

કોઈ ઝખ્મી જે ઉસ્કે તીરે મિઝગાંકા 'હુવા' હોગા,
જીયા હોગા ન વોહ ન ઝખ્મે દિલ અન્ધા હુવા હોગા.

તેરા જે અય સીતમગર આશિકે રાયદા હુવા હોગા,
ઉસીસે કોઈ પૂછે હાલ કિસકા કયા હુવા હોગા.

ચલે હુય હઝરતે નાસેહ તેરે આશિકે કો સમજાને,
ખુદા જાને વોહ અપને દિલ મે કયા સમજા હુવા હોગા.

નશેમે દે મયા બેહકા હુવા જે ગાલીયાં મુજહકો,
કિઝીકા આજ મરતે નાજ બેહકાયા હુવા હોગા.

તેરી હલ્કોં કો ઇજા હોગા જીસ શામતકે મારને,
યકીં હુય અય ખુતે કાફિર ઉસે સોદા હુવા હોગા.

ગયા હોગા જે મુખે કુસ્તગા ને નાઝ વો કાતિલ,
તો કયા હંગામએ મેહશરે વહાં બરપા હુવા હોગા.

બર આયા હોગા જીસકા દિલ તેરે જોશે મુદખખત મેં,
મુકરર ઉસ્કી ચરમો સે રવાં દયા હુવા હોગા.

“અંક ૨” સખ જાગતે થે શખેકો ઘરમે કયા બાઅસ,
તેરે આનેકા ચોરીસે મગર ઉસ્કે ખટકા હુવા હોગા.

બેહર કે અમીન કથ વ્યાય હુમદમ સિમટ કર આ ગયા.
ઝંકર દિલમે પર મોહિતે ગમ સિમટ કર આ ગયા.

તંગ થા હુસઅતમે હસમે અરગમે અરગા સમા,
હમે કથુ કર અથ દિલે આદમ મિમટ કર આ ગયા.

શૌકે નજહારા હસે કેહતે હુય તેરે આતે હી,
ગરમ મે સીને સે મેરા હમ સિમટ કર આ ગયા.

કિશ્તીએ દિલ ગઈ દર્યાએ વહેદત જો હુધ,
એક ભંવર મે સારા આખે યમ સિમટ કર આ ગયા.

હલકે કે હલકે મે રૂખ હુય થા બગલમે રાત કે,
સારા હુરે નૈયરે આઝમ સિમટ કર આ ગયા.

થા દિલે સફ આક મે શાના કે તુ હુર ચાહે તંગ,
કથુ કે તારે એમુએ પુર ખમ સિમટ કર આ ગયા.

ધાન મે હિસકે ગોહુર થા ચરમએ ખુખીકા આખ,
હુય બરગે કતાર એ શખનમ સિમટ કર આ ગયા.

અથ “ઝંકર” દારે કિનાઅત કા હુય સહેન ઇના વસી,
જિસકે એક કેને સે મુલકે જમ સિમટ કર આ ગયા.

જ્ય તો ઘીમાર દી ગરદન મા મનમાં હતી ગયા
તમ દમોદરી આખ મે નમ્યા મુન કા હતી ગયા.

જન ગીંગી રતે હય સાખો મિગાલે મોહન
ગર મે મેમન એ ખુતે ગીંગી દહન કા હતી ગયા

શામ લી પાટી તો ફીર મુન કોગી ગમ કી ગત,
દિન તો ચેલ હન તહુમિ નો મોહનના હતી ગયા

ગમ્ય કા કયા મુલ હય ને એ મે હમમર હોમ,
માદ માચે મે બદન દેમ ગીમ તનમાં હતી ગયા.

જામે તેહગીન હય મરાપા હમ ગઝન મે અય "કંદુર"
ગાલ વા મ્યા ખુખ મજમુન હય મુખન મા હતી ગયા

બહાદુરશાહ ઝંકરે

નહિ દેખ બેહતરે સતાના કિસીકા
કુળાહના કિસીકા કુળાહના કિસીકા.

અઝીઝા મેરે આગે લુઝ ઝિકે દિલખર,
ન લાના કિસીકા ન લાના કિસીકા.

મુજેહુ પાદ આતા હય હંસે હંસે કે પારે,
રૂલાના કિસીકા રૂલાના કિસીકા.

દલી તો મુના કરે ઝરે મારે દિલસે,
ફસના કિસીકા ફસાના કિસીકા.

મુજેહુ પાદ કરે કરેકે આંશુ બહાના,
બહાના કિસીકા બહાનો કિસીકા.

ન હોવેગા દિલ તીરે મિઝગાં બીન ઉરકે,
નિશાના કિસીકા નિશાના કિસીકા.

ત માના કરે મેરી જાનિબસે આખ લુમ,
લગાના કિસીકા લગાના કિસીકા.

ક્યાદી બદલ કરે, “ઝંકર” પદ ગઝલ લુ,
રહે તા ન આગે હીકાના કિસીકા.

ખાસે એમા હય તેરી ચાહે અનખ દાં મે કયા,
નીસોદર હય ચેહ ખુસા ચરમએ હયવાં મે' કયા.

તોડ અનજર કે દિવાના ન બાગા હો કહી,
દેખો ગુલ હય પડા ખાનએ ઝિન્દા મે' કયા.

ઝીનત ઝાહેરી હય અનકે વો હંચ ખાલી હાથ,
કોઈ બલસા દે કે હય પંજએ મરજાં મે' કયા.

દુર હો જાતી હસકસે હય મોહબબત દેખો,
હાલ યુસુફ હા હુવા સોહબતે હજવાં મે' કયા.

ઉસકો મજર હય ફીર આન દીખાની અપની,
દેખીયે હાલ મેરા હોતા હય એક આન મે' કયા.

કયા અજબ જંખીશો મિઝગાંસે તેરી મર જાઉં,
મરતા હય તિનકે હા મારા કે હય ફરસાં મે' કયા.

હસકે રૂખસાર પે ચેહતા હય ખતે સખઝ “ઝંડર”
પરે તાહિસ રખા દેખો હય કુઆન મે' કયા.

બહાદુરશાહ ઝંઢર

માલિક અખ કુરે હય હમ આગિકે બે જાન મેં કયા,
 જખ ગઈ જાન તો બાકી ગહા હન્માન મેં કયા. ✓
 રૂઈ અખ તઝમીન હય ઓર યુઝુકે કિન્માન મેં કયા.
 કહીયે જુઝ મહસે આતા ઓ તરી ગાનમે કયા.
 જગ આક હય હર જા વો જુજુ ને તેરી,
 હાથ માગે હય મહી હરત કે દામન મેં કયા.
 ભવકી જખીશ મેં જુઝહારી મહી ભોચાસ ન આય,
 નીમ્લો મયદાન મેં જુઝ ખયકે હો દાસાન મેં કયા.
 હો ગઈ જુઝ મેં કે મસજુદ મસાએક ચેહ ખાદ,
 નહિ મા અનુમ કવોહ ચીઝ હય ઈન્માન મેં કયા.
 નાસા જુવજુલ કા જો મુનતા નહી વોહ ગુલ્શન મેં,
 પાન ગળનમ ને ભરા ગુલકે મહી કાનમે કયા.
 જો કે રગીન હય ઝાહીર મેં વોહ હય ખાલી હાથ,
 કોઈ ખતસા દે કે હય પજગે મરજાન મેં કયા.
 હુ હયે જઝમસે કુશતે જો દોઆ દેતે હય,
 માલિક આયા હય કહી મસ કે મયદાન મેં કયા.
 મય કી ભનકી નઝર આઘ તો લગે પુછને મસ્ત,
 આફતાખ આયા હય સાકી કહી મીઝાન મેં કયા.
 જટનાહગર જુર ઉસી કા નઝર આતા હય "ઝંઢર"
 ચર્ખ વ અરકાન મેં કયા, ઈન્મ નખી નાન મેં કયા.

મેરા ખેલ મહાતા મહાતા બિગાડા
 દિસીકા થા ક્યા મેને હાલા બિગાડા.

મંત્રે કામરો મરૂંમં ક્યુ ભગદીયા ખુ.
થેહુ છુમને અમ્મતા પિયાયા બિગાડા.

ગએ થે કહા. ધબ્બે કિસ જા સગે હય,
નયા કસકા ઓઠા હોશાસા ઘિગાડા.

મહે માથ ખાતે હુય કરે વાદ કિમીકિ,
બનાતે બનાતે નિવાસા બિગાડા.

ખીચા વોહુ ન માને મે બાલે કા નકશા,
 બના કુઝ કુઝિયાન્હા હા બિગાડા.

ફલક ને તેરે સર ય અખમામ મળતુ,
જુતુ કો લગાકરે ઉજાસા ધિગાડા.

બના કામ અપના “ અફર ” કુળ દિસીએ,
મદા હમને હમકો બના લા બિગાડા.

ગોઝાસએ હુમ્ન તો ઓરો કો દીખા કે મારા,
 તુને ઝાલિમ હમે જે આગ જલાકે મારા.
 યોને ઘે યેન મે હુમ ખવાયે અદમ મે લેકિન.
 ગોઝ હુમ્તીને હમે આહ જગા કે મારા.
 કયુ કે હન્કાર ધે બોએ કે નીકલ જાએ ન દમ.
 તુને તો નાઝ સે ગરદન કો હીસા કે મારા.
 યેન મે ઘનમ પડ કરતે ધે બાતે દીવમે
 વેલુગતે હરકને કે હુમકો ઉઠા કે માન.
 નાસા લી મરને ન પાયે કે નિકલતી હુસનત
 હુમકો અય હરક ગલા તુને દખા કે મારા
 યાન મે મરતે ધે હુમ રૂઝે જહા કે આપલી,
 ઓઝ ફાઝેઅ ને વોહ તરિનર દિખા કે મારા.
 આખો આખો મે હુમે ઉમ જુતે બે હીદને આહ
 તેગ મે નાઝ કે ખન્જર મે અદા કે મારા.
 તરો નઝઝારા મેરી ઉન્સે હય કુન્હ મત પુછો,
 મર્ગે નિસ પર મેરે એક દામ ફોરા કે મારા.
 નઝે જુ કયુ ન મેરી ખાકસે હો રોનયદાહ,
 મુજહ કો ઉસ શોખ ને હય નાઝ દિખા કે મારા.
 દા દીજિયે = ઝંદર” ઉસ ગમઝએ પીન્હાની કી,
 નિસ કો મારા ઉસે મરિન ને જિતા કે મારા.

બાવે 'બના કે જો અપની વાહ મેહ જમાલ આયા,
 નઝર ન રશક મે ફીર ચર્ખ પર હિસાલ આયા,
 કુન્હ અયસા સાગરે સેહબા કા રાખ ખિયાલ આયા,
 કે પ્યાર કા સા માહ પર મુજહે કમાલ આયા,
 બગલ સે લે કે વો દિલ યુ' બખાય હય બગલે,
 કે જયમે હાય કીસી મુદત બરકે માલ આયા,
 નમુદે રગ હય નઝાકત મે યુ' ગુલે મે' તેરે,
 કે જી' મુરાહી બિલ્લોર મે' હોં બાલ આયા,
 ખુસા યે હમપે તો અય બેહરે હુસ્ન દેખકે હુસે,
 કે માહી ગીર હય કાંધે યે લેકે બાલ આયા,
 તુમહારી ખાલ કી કીશતી કી જો હુક બરમી,
 શરીફ કાતેહા હોને કો ખાલ ખાલ આયા,
 દિખા ન જઝબમે ઈશક અપના દેખ અય ખુલખુલ,
 યેહ બેડે બેડે તેરે શ મે' કયા ખ્યાલ આયા,
 જો કુન્હ ન કેદના થા વો કેદદીયા "ઝંદર" ઉગ રે,
 બાગસ દીલ કી વહાં મારી મે' નીકાલ આયા.

ઉલટકા મીસા હુમકો મજા યાર કિસીકા,
બેન કલી હોલા નહિં ધકરાર કિસીકા.

ગર હુમ હંચ ગુનેહગાર તો કર ખાકકા પયવંદ,
પરદા ન ઉઠા ચર્ખ સીતમગાર કિસીકા.

લું આઈના અબ હુયરતે દિદારસો તેરે,
રેહતા હય ખુસા દીદએ બેદાર કિસીકા.

રોનેકા રહેગા થેહી આસમ તો ફીર એકદીન,
ઘર દેગા ડિબો દીદએ ખુંખાર કિસીકા.

શાને સો બસ ક્યું કે કરે અબ વોહ સરાસર.
દિલ રુલેકે છુતાં મેં હય ગિરફતાર કિસીકા.

મુસ્તગની કવનયન હય રખ અપને “ઝંફર” કો,
મોહુતાજ ન કરે હૈદરે કરાર કિસીકા.

યુ' તો જાના તુમહે મંજર જહાં હો જાના.
પર જો આના હો ઈશરસે તો યહાં હો જાના.

આંખુએકા મેરી આંખોંકે રવાં હો જાના,
ઓર મેરા નિહાં અપથે અયાં હો જાના,

દોસ્તીકે હંથ સખ અંદાઝ તુમહારે માઅલુમ ✓
પર કહીં તુમ ન મેરે દુરમને જાં હો જાના.

યુ' તો પરવાનાલી જલ જાએ હય પર મુશ્કલ હય
દશમેં મેરી તરહ સોખતા જાં હો જાના.

દમકો દિખસાઝ હય હરે સહજત જમાસે જાનાં.
દિલકા સાદ અપની "ઝંઢર" આઈનાસા હો જાના.

કરે કયા યાદ જુદે દિલરખા જ ની નહિ જતી,
નહિ જતી મેરે દિલકી પરેશાની નહિ જતી.

મુખરસીર અમરુએ પુર ખમકે હમહય થે ખીસીસે લી,
ખતાઈ તેરી શમશીરે સફા હાની નહિ જતી.

હકીકત કો હમારે ધરકધી પોંહચેગા કયા નાસેહ,
કે તહાં તક ઉરકી હરગીઝ અકલે દિવાની નહિ જતી.

ભલા કરયો ભલા હોગા સદા મુન ખાનવાઓંકી,
નહિ કુચ ખાત થે અયસી કે બે ખાની નહિ જતી.

હુધ ખરખાદ અપની ખાક મયદાને મુહુખત મેં
સમઠે નાઝ કે પર ઉરકી જોશાની નહિ જતી.

ગુઝર જાયે ન કચુકરે જાનસે કાસિદ કે જાનાં તક,
ખમર જાતી હય મુશિકલસે ખખાસાની નહિ જતી.

થે નકશા હો ગયા હય મેશ સૌદાયે મુદખત મેં,
મેરી મુરત મેરે યારોંમે પેહચાની નહિ જતી.

નહિ પોંહચાતે હમ તા મોશે નાજક ખુશ દમાગોં કી,
કે જખતક ખાત કોઈ ખુખસી છાની નહિ જતી.

તખીયત હય જાં પીરીમે લી વોહ અય “ઝંદર” તેરી,
મુખન ફહમી મુખન સીજની મુખનદાની નહિ જતી.

રેના મેરા પૂછતે કયા હો ચશમસે આંખુ બેહને દો.
મુજહુકો તમબુરે ઔર બંધા હય એક ઝરા ચુપ રેહને દો.

ચાહો પેહનો ઝવરે દુન્યા ચાહો પેહનો ઝવરે દીન.
કરો પસંદ એક ધરમેસે યે દેખો બને હંથ ગેહને દો

મંથ તો બીકે હી જાઉંગા જો ઝરમેં અપને બીકતા હું,
ધરપે મુજહે સૌદાઈ વેહશી કોઈ કહે તો કહેને દો.

હોએગા ઔર હી હુસ્ન દોખાલા તેરા સારે હસીનાં મે,
કાનો મેં અથ કાને મસાહત દુને બાલે પેહને દો,

તેગ જશસે વાર કરે તો હાથ ન રોકે કાતિલ કો.
હસકો સીને લગા ને દો ઔર મુજહુકો જશાયેં રોહને દો.

કાતિલે નાહક તેગમે અપના પંજવો નાજક રંજ નકર.
દર દીએ મેરે જીગર કે દુકડે તેરે એક નિગાહને દો.

દીસને જો માંગા રાત “ઝંદર” એક બોમા ખાલે આરિઝ કા,
હોકો બરહમ મારે કોડે દો હંથ જુદે સિયાહને દો.

જો દેખા ઝોન જોશે ગમમે મેરે અશક પીને કો,
તો પીરા ખુબ હસ્તે મૌજસે દર્યાને સીને કો.

ગુલે ખુશીદે પર એક ઝોમ્મ સી પડળાય ગુલશનમે,
તેરે ડગ્ગસાર પર ગર એક નજર દેખે પસીને કો,

ફકત નામો નીશા કી આરઝ કાવિશ મેં લાઇ હય.
વગરના સીના કાળી સે ગરજ ક્યા થી નગીને કો.

લખે શીરી'સે હય તેરે હસાવત ઝિંદગાનીકી,
હસામે તદખ લેકીન તદખ કર દેતા હય છનેકો.

લગાતા હું જો દીલ ઉસ સંગ દિલસે દિલ ચે કેહતા હય,
કે પત્થરસે લિડાતા કયું હય આલિમ આપગીને કો,

ન હે મેહદિલ મે મુજહકો જાએ પર ચેલી ગનીમતહય,
કે અપને દિલમે તો ઉસને જગેહ હી મેરે કીને કો,

“ અંકર ” બખ્તે રસા અપના કરે ગર વેલખરી મેરી,
તો યહાં સે જાઉં મકકે કો વ મકકેસે મદીને કો.

શબ્દો

દુકળે નહિ જિગર કે હંથ અરેકા કે તાર મેં
યે સાલ માતિયો કે પીરયે હંથ 'હાર મેં'

—: મલ્લા સાની :—

કતરે નહિં પસીને કે હંથ ઝૂંદે યાર મેં
દુરરાની આગએ હંથ ચેહ મુલ્કે તતાર મેં.
મુરમા નહિં લગાડુવા મિઝાને યાર પર,
હંથ અંગસા લગાડુવા ખંજર ફી ધાર મેં;
સાફી શિયામ કે મુઝહે તું ભર કે જામે મય,
ખોડા હું જે દવાસ નશેકે ઉતાર મેં.
હમલુરને ગંડુમી ચે તેરે લોકે ચેક્તા.
કયા કયા ઝંદીસો ખ્યાર હંથ કુર્બો જ્યાર મેં
ખાદ અઝ દના હી કમ ન હુમ સોઝીસે જિગર.
ગમીં હંથ અખતલક મેરી ખાકે મઝાર મેં
મિન્દો ગુમાર ઉકેલે તેરી ગલીસે જાએ,
તાકત કહાં હંથ ઇતની તેરે ખાક સાર મેં
ખસ દરકે મુલ્કો અખનો દીધા હમને દીલ "ઝંકર"
કેલહેગે હમ અખાન સે સૌ મેં દઝાર મેં

કયા દિલકો તાબ હો બુતે સરકશકે રખરૂ
સિમાબ કોઇ ઠેહરે હય આતિશકે રખરૂ.

કયા કયા જલે હંચ રશકસે શાબકો કે બે ફરોગ.
મહેદિલમે' શમ્મ આરિઝે મહુવશકે રખરૂ.

રૂખા ખુતુત મેહરકો કયા આસમાન પર,
અ તકશો કમાન તેરી તરકશકે રખરૂ.

ઝાહિદ બજુઝ દોઆએ કદહ કુચ ચલે ન ઝિકે.
મહેદિલમે' દેખ રિન્દ કદહ કરકે રખરૂ.

દિલ હય વો દાગ દાગ કે સુખા ન બાગ હોં,
બેરંગ ઈસ મકાન સુનકશ કે રખરૂ.

મુદલાંકો જખ મઝાકે સુખનલી નહો "ઝંડર"
કયા પઢયે રોચ્ચર ઉસ બરે' અખકશકે રખરૂ.

વો હય યું બાઈસે હયરત તેરી, દિલગીર કી આંખ,
શુસ તરાહસે કે ઝબકતી નહિં તસ્વિર કી આંખ,

હય મગર મહુવ તમાશા તેરે દિવાને કે,
બંદ હોતી જો નહિં હુલકમે ઝંકર કી આંખ,

દેખ હય ખાસે રૂખે યાર કે યું તાએરે દિલ,
દાને પર જ્યસે પર મુર્ગ હવા ગીર કી આંખ,

શોક નઝારા મેં હિસ માલુ તકા કી હુર શાખ,
જો સિતારા હય વોહી ધસ ફસકે પીર કી આંખ,

દમ બદમ દેખે હય હસરતસે તેરે બિસ્મિલ કે,
હલકમે જોહુર કે નહિં હય તેરી શમશીર કી આંખ,

દેખના કયા હય લગા તીર કે અય સવહે અફગન,
તેરી આંખો કે લગી હય તેરે નખશીર કી આંખ,

જિસકા હય મુરમા -- ઝંકર -- ખાકે દરે રૂખરૂદીન,
ચરમે બદ ફર વોહ હય ઓરબી તાગીર કી આંખ,

શાહજહાં જવાંબજાતની ગાદી પ્રસંગે ઉસ્તાદ ઝૌક અને મિરજા ગાલિબના મેહરના અશઆરેની મામસામી રજુઆત ગાલિબ મહુમની લાગવગ દરખાઝ ગાદી સુધી પોદમી ગણ દની. નવામ જીનત મદલ મેગમના આરેનથી, શાહજહાં જવાંબજાતની ગાદી પ્રસંગે, સેદગ (કાબ્ય) ની ગ્યના યર્ધ અને તેને ગાદી મુખાન્ના શાનદાર જસામા ગાયિમે મંલગાવ્યો અને સાથે, માથ નેને મુદ્દ અમકદાર કાગળ ઉપર કાતિમ પામે લખાની મેનાની નાહીમા મુદ્દા મિયે ગુમ્દાની નીસેવામા રજુ કર્યો

—: મેહરા :—

ખુશ હુવા બેસ કે આજ તેરે મર મેહરા,
બાંધ શેહજહાં જવાંબજાત કે મર પર મેહરા.
કયા હી ઇસ ચાંદસે મુખજે પે લક્ષા લગતા હૈ.
હય તેરે હુસ્ને દિલ અફરોઝ કા ઝેવર મેહરા.
નાય હર કરહી પીરિઅે ગએ હોંગે માતી.
વર્ના કયું લાએ હય કિશિત મે લગા કર મેહરા.
માત દર્યા કે ફરાહમ કીયે હોંગે માતી,
તખ બના હોગા ઇસ અંદાઝ કા ગઝલર મેહરા.
શુખ પે દુલ્હા કે બે ગમીં સે પસીના દપકા,
હય રંગે અપ્પ ગાહર બાર બરાબર મેહરા.
હમ મુખન ફહમ હય 'ગાલિબ' કે તરફદાર નહિ,
દેએ ઇસ સેહરેમે કેહદે કોઈ બક કર સેહરા.

જ્યારે બાલાદુરગાદા અદ્વૈત ધ્યાન ગાનિષ્ઠના મેદગાના અગ્ર આન્ના અતિમ શૈશવર પ્રયે દેરાયુ ત્યાં 'જન્મ' ને પહોં નિમા એવું વાગયુ કે ગાનિષ્ઠ તંકાષ્ટ કહે છે અને તેથી જન્મને ૦ નં પહોં થયે.

અફરે પોતાના ઉસ્તાદ જન્મ ને ગાનિષ્ઠના મેદગાના જવાબ પે એક ની-૧ મેદગાની ગ્યના કરવાની નિનતિ ઠગી

ઉસ્તાદ ઝોક લખે છે :-

અય જવાબજત મુખારક તુજેહ મરપર મેહરા,
આજ હય ચમન વ ગઆત્ત કા તેરે સર સેહરા.
મનપે તુર્બા હય મુઝાઈયન તો ગલે મે હય બધી,
કગના હાથ મે' એઆ હય તો સર પર મેહરા,
આજ વોહ દીન હય કેલાએ દરે અંજુમ મે ફસક,
કિશિતમે જર મે' મહે નવ કી લગાકર સેહરા,
તામિરો હુસ્ન મે માનિન્દ ગોઆએ ખુશિફ
કપે પુર તુર પે હય તેરે મુનવ્વર મેહરા
તા બને આર બની મે' નહે ઈલાસ બહમ,
ગાન્ધીયે મુરએ ઇલાસ કો પહ કર મેહરા.
દરે ખુશ આખ મજામી મે બતા કર લાયા,
વાસ્તે તેરે તેરા "ઝોક" મના ગર મેહરા
જિન કો દાઅવા હો મુખન કા ચે મુનાદો ઉતકો,
દેખો ધસ તાર્કા સે જહલે હય મુખન વર સેહરા.

અત્તરોમાં મીઠી મધુરી
જુ રખવા જુ
હાફિઝ મુહમ્મદ ઝકરિયાનું
મ જ મુ આ

મુખર્ષમાં આતે
દેશવરોમાં જેની
પુષ્કળ ખ્યાલિ અને
માંગ છે.

એના એક કાપો પુષ્કળ પમરાટ ધરાવે છે.

હેડ એફિસ

હાફિઝ મુહમ્મદ ઝકરિયા એન્ડ બરધર્સ

પરફ્યુમર્સ

આગાખાન સ્ટુડિયો સામે, ગેન્ડહુસ્ટી ગેટ, મુબમ, ડ.

પ્રાન્થ મહમ્મદમલી ગેટ, મીનારા મસ્જિદ, મુબમ, ડ.

લાઈ ગાળુ મિલ્કિત મુબમરખાના કરનાક રોડ મુ. ૧

ટેવીઆમ એડરેસ. " મજમુઆ " મુબમ, ડ.

BL 13

~~UNDER RESERVATION~~ 103
 Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

Coll No 258 / तवडिड / 44296

Title जहादूर शहा कडूर (नृवन-करमर
 2580 सुवन)

Author गुलाबनबी अमेय तवडिड

This book is issued only for one week till 1 10 67

To be issued after 1-9-67

Date of Issue	Borrower's No	Date of Issue
3 SEP 1967		

1711

BHAVAN'S LIBRARY

Chowpatty Road
 BOMBAY 7

BL 16

૧૦૦ ટકા સરકારી પ્રથક
મરકારી પ્રથકરૂબાં ચોકખું પુરવાર
થએકું
શ્રી, પુનાવાળાનું

.... આરામ તેલ

હેર ઓઈલ

આધાનું હર્દ. ખોટા. ચકરી અને
વાળા મટિ આ તેલ ઉત્તમ છે
જો નમાડે ચોકખા તેલનો ઉપયોગ
કરવો હોય તો.

★ આરામ તેલ ★

માટે
૧૦૦ ટકાની ખાતી છે.
મળવાનું ડેકાબું

ન્ટોકીશ :-

મેસર્સ નર્મિ એન્ડ કુંપની

વજીર રેસ્ટોરન્ટ લીડીઅલર

